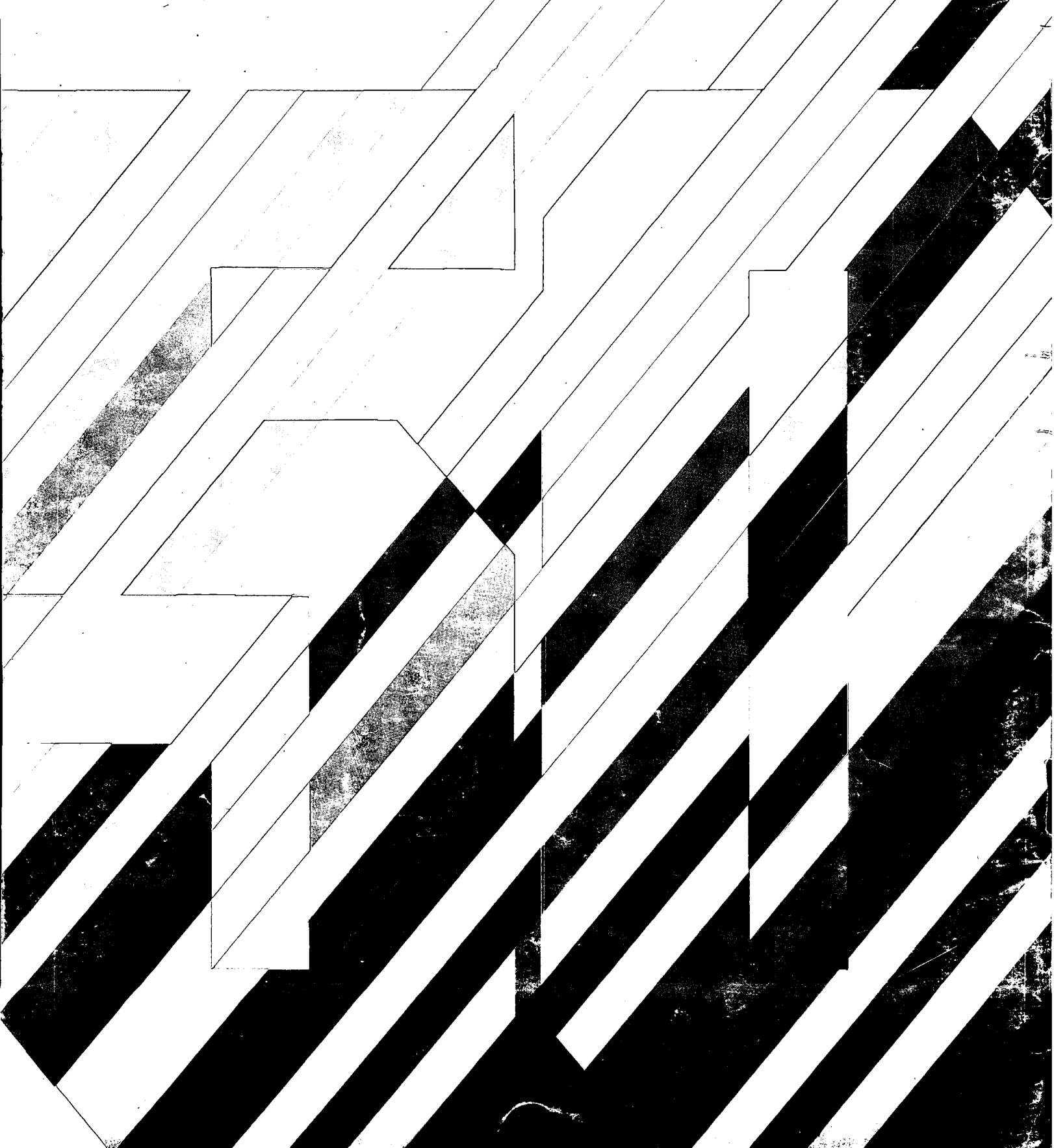

מדבר כות

317, אוקטובר-נובמבר 1989

מערכות

317

אוקטובר-נובמבר 1989

50 שנה למערכות

ISSN 0464-2147

מפקד ועורך ראשי: סא"ל ישי קורדובה

העורכת: סא"ל רחל רוז'נסקי

עימוד: יואל שני ועופר דרורי

שער: דן תל-ורדי

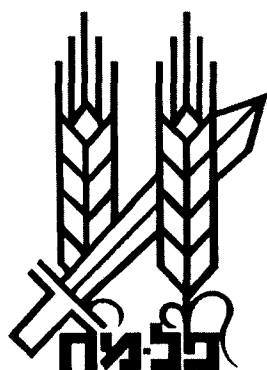
<p>מערכות</p> <p>בית ההוצאה של צבא הגנה לישראל</p> <p>צוות המערכת: רס"ן אבי קובר רס"ן זיו בשן צבי עופר אביטל רגב</p>

הדברים מתפרסמים על דעת הכותבים בלבד, ואינם משקפים בהכרח את עמדת צה"ל.

מחיר: 3 ש"ח (כולל מע"מ)
דמי מנוי לשנה: חיילים ועובדי מערכת הביטחון - 10 ש"ח, אזרחים 11 ש"ח.

המערכת: רח' האלוף מנדלר מס' 3, הקריה, ת"א, ת"ד 7026, מיקוד 61070, טלפון: 5694343.
מחלקת המנויים: משרד הביטחון/ההוצאה לאור, רח' דוד אלעזר 29, הקריה, ת"א, טל: 205516.
סדר: בית מערכות. הודפס באמצעות משרד הביטחון/ההוצאה לאור. לוחות והדפסה: דפוס נייט.

2	תעודת הוקרה לבית מערכות במלאת 50 שנה לפעילותו
3	ברכת שר הביטחון לחמישים שנות מערכות
4	סואץ - סיני ומגבלות הכוח/רא"ל (מיל) יצחק רבין מהם הלקחים שניתן להפיק ממערכת סיני? לאנגלים ולצרפתים משמשת מלחמה זו דוגמה לחוסר היכולת להשיג שינוי מדיני משמעותי ע"י הסתמכות על השימוש בכוח בלבד, ובראייה ארוכת טווח היא מובילה למסקנה שבכוח הנשק בלבד לא ניתן להביא לסוף הנכסף של הסכסוך הישראלי-ערבי.
6	הכרעה אסטרטגית בתנאי מדינת ישראל/אלוף משה בר-כוכבא התנאי להשגת הכרעה אסטרטגית טמון בטיפוח עצמה לוחמת בכמות הנכונה. משאביה הלאומיים של ישראל והסיוע, שהיא מקבלת, מאפשרים זאת בתנאי שמערכת הביטחון תהיה חסכונית ויעילה, ותטפח את המרכיבים המבצעיים הנכונים של העצמה.
14	יוזמת ההגנה האסטרטגית - דמיון ומציאות/עוזי רובין יוזמת ההגנה האסטרטגית היא מאמץ - לא ראשון - להציע מענה טכני וצבאי לטיל הבאליסטי הביניבשתי. אולם ייחודה בהשלכות שתהיינה להצלחתה במישור המדיני הכלכלי ואולי אפילו החברתי. לדעת מחבר המאמר יוזמת ההגנה האסטרטגית היתה אחד הנימוקים החשובים שהניעו את ברה"מ בהנהגת גורבצ'וב לשנות את מדיניותו, לזנוח את הכוח הצבאי ולעבור למדיניות של פיוס ופירוק החימוש.
	ממדף הספרים
23	שמרנות מחשבתית בצה"ל - האמנם?/תא"ל (מיל) דב תמרי האמנם נכונה הטענה כי הדבקות בדוקטרינה הצבאית בעשרים השנים האחרונות אינה פרי של העדפה ראציונאלית אלא תוצאה של שמרנות ארגונית ומחשבתית, כפי שטוען ד"ר אריאל לויטה בספרו הדוקטרינה הצבאית של ישראל, הגנה והתקפה?
36	האם אכן דרוש רענון הדוקטרינה הצבאית של ישראל?/ד"ר אריאל לויטה בתשובה לדבריו של דב תמרי מודגשות שלוש תופעות שהספר עומד עליהן: המשכיות הדוקטרינה הצבאית הישראלית מאז שנות ה-50; התפתחות האתוס ההתקפי; וכרסום במרחב התמרון של ישראל. השילוב של תופעות אלה מחייב לדעת המחבר רענון בדוקטרינה הצבאית הישראלית.
40	שירות הקצינות בצה"ל - ציפיות ואפשרויות/תא"ל חדוה אלמוג במוקד הדיון בשאלת קידום הקצינות בצבא, ראוי להעמיד את תרומתן לצבא. יש לראות את השאיפה לקדם קצינות לא כרצון להשוות אוכלוסייה מסוימת לאחרת אלא כמגמה להרחיב את הבסיס האיכותי, שממנו נבחרים הקצינים לתפקידים הבכירים.
	ספרא וסיפא - במת מערכות לעיון ולביקורת
44	הכשרת המפקד בפר"ם - הצעה אחרת/אל"מ בני מיכלסון בעקבות מאמרו של מפקד פר"ם, תא"ל עוזי לב-צור, (מערכות 315-316) הצעה נוספת לתכנית הכשרת המפקד בפר"ם
46	מנהיגות ומנהיגים/אל"מ ע' האם להשקיע באיתור המנהיגים או בטיפוח המפקדים? בשאלה זו מתמקדת התגובה למאמרו של תא"ל (מיל) אברהם איילון (מערכות 315-316)
47	מתקפה סורית ברמת הגולן - דברים והקשרם/סא"ל (מיל) צבי עוד בהמשך למאמרו של סא"ל (מיל) צבי "מערכת התקפית סורית ברמת-הגולן במלחמת יום-הכיפורים" (מערכות 314) ותגובתו של אל"מ (מיל) זאב איתן (מערכות 316-315)

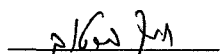
האגודה להענקת פרס
לספרות צבאית ע"ש
האלוף יצחק שדה ז"ל

האגודה מעניקה בזה

תעודת הוקרה לשנת תשמ"ט

למערכות-בית הוצאה של צה"ל
במלאת יובל שנים לפעילותו

חבר השופטים

חנן ברק טוב

יהושע רביב

י"ר מרדכי גור

משרד הביטחון

שר הביטחון

י"א תמוז תשמ"ט
24 יולי 1989

יום הולדתו החמישים של "מערכות", העיתון המקצועי של צה"ל, הוא גם יום חג ומועד למערכת הביטחון כולה, לבד מהיותו ציון-דרך חשוב בקורותיו של העיתון אשר הולך לפני המחנה כבר שנות-דור.

לידתו של "מערכות" בימים שלפני קום המדינה, במסגרת ה"הגנה", בחרותו בימי ראשית צה"ל ובגרותו בשנים שלאחר מכן, והוא מלווה את הצבא ברגעיו הקשים ובשעותיו היפות. סיפור "מערכות" הוא סיפורו של צה"ל כולו, לדורותיו ולבעיותיו המקצועיות.

"מערכות" ידע להיות משך שנים מורה-דרך מקצועי וכלי מבטא לדעות השונות בקרב קציני צה"ל ומפקדיו. היה בית האולפנא שבכתב לתורת הלחימה ולבעיות של סדר היום הביטחוני והלאומי. העיתון עודד את החשיבה ואת היצירה.

זכות ראשונים שמורה לאלעזר (לסיה) גלילי ז"ל ולגרשון ריבלין שעיצבו משך שנים את דמותו של העיתון והיקנו לו את מעמדו המקצועי.

למרבה הצער, אולי בגלל נסיבות הזמן ובעיקר דוחק הזמן, אין מקדישים בשנים האחרונות, תשומת לב ראויה להעלאת דעות על הכתב, לוויכוח סביבן ולהסקת מסקנות נכונות. אני רואה את תפקידו העיקרי של העיתון גם להבא בטיפוח החשיבה הצבאית המקורית שהיקנתה לצה"ל את תהילתו. ברכותי ליום חגכם החמישים.

בברכה,

יצחק רבין
שר הביטחון

סואץ, סיני ומי

המדינאים הישראליים ולפני המתכנן הצבאי במשך כל אותן שנים היתה אם ניתן לתכנן מלחמה שתשים קץ למלחמות נוספות. כלומר: האם אפשר שתוך ניצול כל המשאבים העומדים לרשותנו ועל-ידי הכשרה מקיפה של עצמנו נוכל לבנות סוג כזה של כוח צבאי, שיאפשר לנו להילחם במלחמה שתשים קץ לכל המלחמות? האם ניתן לתכנן שימוש בכוח צבאי כך שימצה את מלוא יכולתו – ויכפה את רצונו המדיני על אויביו, אותן מדינות ערב הנמצאות עמנו במצב מלחמה?

כשכיחתי כרמטכ"ל צה"ל, שאלתי את עצמי מדוע אין בכוחה של ישראל ליישם את אמרתו המפורסמת של קלאוזוביץ, שהמלחמה היא המשכה של המדיניות באמצעים אחרים, ושבאמצעותה מנסה צד אחד להשמיד את הכוחות המזוינים של האויב, כדי לכפות עליו את רצונו הפוליטי. זאת עשו בעלות-הברית במלחמת העולם השנייה, כאשר ישמו את אימרתו של קלאוזוביץ ברמה בינלאומית. אז לחמו בעלות הברית יחדיו נגד מדינות הציר – גרמניה הנאצית, איטליה הפאשיסטית ויפן האימפריאליסטית – עד שהשמידו את הכוחות המזוינים, שברו את כוח הרצון של מדינות הציר ויכלו לכפות את הפתרון הפוליטי הרצוי להן על מדינות אלה. הן לא הסתפקו בכך שחילקו את גרמניה בין מזרח למערב, אלא גם שינו את כל המבנה הפוליטי באזור הכיבוש המערבי; הן גם גרמו לרפורמה פוליטית וסוציאלית מקפת באיטליה, ואין ספק בכך שגנרל מק-ארתור הביא לידי רפורמות בנות-קיימא ביפן, בתקופה של ממשל צבאי מתמשך בה. כך נעשו שינויים יסודיים במישור הגלובלי באמצעות כוח צבאי שנוצל במשמעותו הפוליטי האמיתית. התוצאות ההיסטוריות האחרונות מצביעות בעליל על כך שאימרתו של קלאוזוביץ ניתנת להגשמה.

התקפת פתע ומצרי טיראן נפתחו לשיט ישראלי. אחת-עשרה שנות הרגיעה שבאו בעקבות מבצע סיני איפשרו לישראל להתרכז בנושאים אחרים, כמו פיתוח כלכלי, חינוך ושיפור השירותים החברתיים. כל זאת משום שבן-גוריון היה מוכן לוותר על שאינו ניתן להשגה, ולהסכים על שניתן היה להשגה באופן מעשי ומציאותי. מהם הלקחים שניתן להפיק ממבצע סיני באשר לבעיות הביטחון של ישראל ומיתר מלחמות ערב-ישראל? בדברים אלה אינני מציג את העמדה הרשמית של משרד הביטחון ואף לא של הממשלה. זוהי דעתי שלי.

את כל מלחמות ישראל, ממלחמת השחרור ועד למלחמת לבנון, ניתן לחלק לשני סוגים: מלחמות אין ברירה כגון מלחמת השחרור, מלחמת ששת הימים, מלחמת יום הכיפורים ומלחמת ההתשה; ולעומתן, מבצע סיני ומלחמת לבנון שהיו שונות במבנה ובאופי. היו אלה שתי המלחמות היחידות שיוזמו או שהיו שותפים ביזמתן והן נועדו להשגת יעדים מדיניים ארוכי טווח. אין פירוש הגדרה זו שהיו אלה מלחמות בלתי צודקות. כמו כל יתר הסכסוכים היו גם הן מלחמות צודקות. עם זאת, השאלה אינה רק אם מלחמות הן צודקות. הבעיה המכרעת היא עד כמה מן התבונה יש ביזמת מלחמה ומה הם היתרונות שניתן להפיק ממנה. בעייתתה של ישראל עם מדינות ערב – ועד ל-1978-1979 גם עם מצרים – נעוצה באירצונן להשלים עם קיומה של ישראל כמדינה עצמאית, בת-קיום ויהודית. זאת היתה עמדתן, בלי להתייחס למיקום הגבולות.

קיומה של מדינת ישראל נדחה ב-1947, 1949, 1967, וב-1973. כשמצרים יוצאת מן הכלל מאז 1979, כאשר חתמו עמה על חוזה שלום, חיינו במצב מלחמה וסבלנו ממעשי טירוד מתמשכים כל הזמן. אשר על כן, השאלה העיקרית שניצבה לפני

לו הוטל עלי לסכם את מבצע סיני במשפט אחד, הייתי אומר שהמנצחים היו מצרים וישראל והמפסידים – בריטניה וצרפת. בריטניה וצרפת גילו שאין בידיהן להשיג את מטרתיהן המדיניות באמצעות פעולה צבאית. זאת, לא מחוסר יכולת לנצל ביעילות את הכוח שעמד לרשותן, אלא עקב אי יכולתן לעמוד מול הלחץ המדיני של ארצות הברית וברית המועצות, אשר לחצו עליהן לסגת מהתעלה וממצרים. מבצע זה סימל, יותר מכל דבר אחר, את קץ התקופה שבה הובילו בריטניה וצרפת במזרח התיכון. נפתח עידן חדש, שבו מילאו את החלל שתי מעצמות-העל שהיו בעלות אינטרסים מנוגדים.

נאצר השיג ניצחון מדיני, אף שהפסיד צבאית. לא היה בכוחו לעמוד מול ישראל וכן לא עלה בידו לעצור בעד האנגלים והצרפתים, שיכלו להמשיך בפעולה צבאית. עם זאת, עלה בידו למנוע מבריטניה וצרפת, שנחשבו עד אז למעצמות עולמיות, מלהשתלט על התעלה או להדיחו, ולשנות את המבנה הפוליטי הפנימי במצרים. כמו כן גרם לנסיגת כל הכוחות האנגליים, הצרפתיים והישראליים מאדמת מצרים. הישגים אלה הקנו לו יוקרה רבה בכל רחבי העולם הערבי. ישראל ניצחה מדינית וצבאית כאחת, שכן הסתפקה במטרות מוגבלות. אף שנאצר נשאר בשלטון וישראל לא זכתה בשטח כלשהו, הושם קץ לפשיטות הפדאיון, גודל הכוחות המצריים בסיני הוגבל, ובכך שוחררה ישראל מסכנת

* המאמר הנו חלק מספר, שייצא לאור בקרוב על-ידי אוניברסיטת בן-גוריון בנגב/המרכז למורשת בן-גוריון בשם: "משבר סיני-סואץ 1956 – הערכה מחדש". הספר נערך על-ידי ד"ר משה שמש ופרופ' אילן טרואן ומתבסס על כנס בינלאומי שהתקיים באוקטובר 1986 בבאר-שבע ובשדה בוקר. המאמרים שבספר עוסקים בנייתו צבאי של מלחמת קדש, במעורבות המעצמות ובצד המצרי, וכן מובא פרק על ישראל.

אבליות וחת הכוח

רא"ל (מיל) יצחק רבין, שר הביטחון

שנחזיר לדעתם של מנהיגי ערב את הדעה ששימוש בכוח לא יהיה יעיל נגד ישראל, אין סיכוי להסכם מדיני אתם. רק כוחנו הצבאי עשוי לשכנע את המנהיגות הערבית להסיט את מרכז הכובד ביחסיהם עם ישראל משדה הקרב לשולחן הדיונים. שום דבר אחר לא יהיה יעיל, כל עוד יאמינו שיוכלו, באמצעים צבאיים, להשיג מטרות כוללות או אפילו מוגבלות בסכסוך עמנו. כשאני בוחן את ההשלכות ארוכות הטווח שבהבנת תפיסה זו ביחס למגבלות כוחנו הצבאי, אל מול האיום המתמשך של מלחמה ומעשי טרור, אני מגיע למסקנה שבכוח הנשק בלבד לא נוכל להביא לסוף הנכסף של סכסוך הישראלי-ערבי. מוטל עלינו להבין שחובתנו להמשיך בפיתוח ארצנו תוך מחויבות, סבלנות והתמדה, למול הבעיות עם שכנינו, שלא באו על פתרונן. אין פתרון פלא לבעיה זו או לכל בעיה סבוכה בכל מקום שהוא בעולם. אף שאינני יהודי מאמין, אני סבור שיש ללמוד רבות מן המסורת היהודית הגורסת ש'אין לדחוק הקץ'. איני סבור שעלינו להשיג הכול עתה, ובכל מחיר – בין שמדובר בכל חלקי ארץ ישראל ובין שמדובר ב'שלום עכשיו'. אני מאמין בהתקדמות מתמדת, הזוכרת ללא הרף שאנו חלק מהתהליך ההיסטורי של שיבת ציון, ואשר אותו יש למדוד במונחים של זמן ביחס לאורכה של ההיסטוריה היהודית.

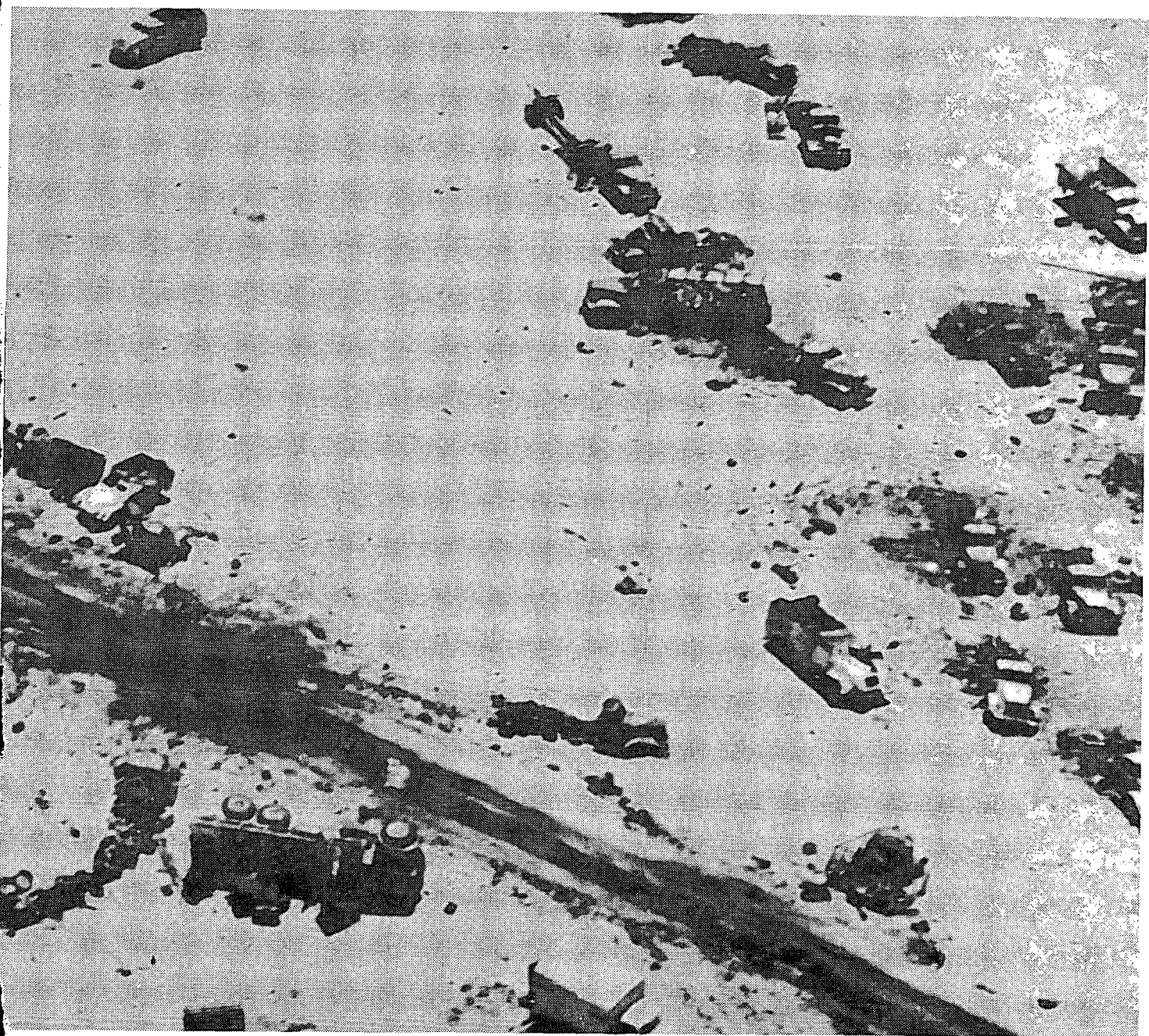
עליהם. אלה הן מגבלות ממשיות ומשמעותיות לכוחה של ישראל. כל ניסיון של ישראל ליזום מלחמה, בלא להביא עקרונות אלה בחשבון, נדון לכישלון. מלחמת לבנון סיפקה דוגמה מספקת לנקודה זו. איני מתייחס לצורך להרוס תשתית מחבלים באזורים מסוימים סמוך לישראל. כל מה שנדרש צבאית מבחינה זו נעשה. אבל יציאה למלחמה כדי להשיג את 'חזוה השלום' שנחתם בין לבנון לישראל ב-17 במאי 1983 היתה משהו שונה. המסמך שנחתם היה בלתי מספק ביסודו ובלתי יעיל.

ניצול כוחות צבא להשגת מטרה מדינית מסוג זה הוא טעות ברורה. הדבר מוכח מן האירועים ההיסטוריים, שבהם לקחנו חלק. לאנגלים ולצרפתים משמשת מלחמת סואץ דוגמה לחוסר היכולת להשיג שינוי מדיני משמעותי, תוך הסתמכות על שימוש בכוח בלבד. יתר-על-כן, בחינת מבצע סיני ומלחמת לבנון – ששניהם היו הצלחות של ישראל מבחינה צבאית – מובילה לאותה מסקנה. במבצע סיני היו לבן-גוריון האומץ והתבונה לסגת מן האשליה של שינויים פוליטיים ארוכי טווח במצרים ובמזרח-התיכון, ואכוונתם ליעדים מוגבלים הרבה יותר. בעשותו כן, עלה בידו להעניק לארצו אחת-עשרה שנות שקט. לעומת זאת, שגיגנו במלחמת לבנון, כאשר ניסינו להשתמש בכוחנו מעבר ליעדים, המוגבלים יחסית, של השמדת תשתית המחבלים בדרום לבנון. הכוח הצבאי עצמו לא יכול היה להשיג יותר. מסקנתי, אפוא, פשוטה וכאובה: באמצעים צבאיים – ב'זבנג וגמרנ' כמו שאנו אומרים – המאמץ ליזום מלחמה שתשים קץ לכל המלחמות הוא דרך פעולה מסוכנת שיש בה אשליה. ברזמנית, עלי לציין שכוחה הצבאי של ישראל חיוני לקיומה של המדינה. זהו הגורם היחיד שבכוחו לשכנע מנהיגי ערבי לפתוח בתהליך שעשוי להניב שלום. בלא

אך האם ניתן ליישם את דברי קלאוזביץ גם במסגרת הסכסוך הישראלי-ערבי? במשך שלושים השנים שחלפו האמנת בעקביות, ואני סבור עדיין, שמה שהיה אפשרי לכוחות בעלות הברית במלחמתן נגד מדינות הציר, הוא בלתי אפשרי עבור ישראל, גם אם לא מנימוקים צבאיים. סבורני שגם אילו החליטה ישראל לחיות בצנע, כדי לבנות את הכוח הצבאי שביכולתנו לארגן, אכן היינו יכולים להגיע לכל בירות מדינות ערב. ואולם מה יקרה לאחר מכן? באיזו מידה נוכל, באמצעות כוח צבאי בלבד, לכפות תכליתית את מה שבעלות-הברית הצליחו להפעיל ולכפות ביפן, איטליה וגרמניה? הסיבה לאי יכולתנו לכפות את רצוננו הפוליטי באמצעים צבאיים (ולכן אסור לישראל להיות מונחית ביד קלאוזביץ בשיקוליה הפוליטיים ובמדיניות הביטחון שלה) היא פשוטה בתכלית. בין ישראל למדינות ערב חוצצות לפחות שתי מעצמות על, המעורבות עמוקות בכל מה שקורה בסכסוך הישראלי-ערבי. אנלוגיה נכונה ומדויקת לסכסוך הישראלי-ערבי ניתן למצוא במונחים השאולים מן התעבורה בלונדון. הסכסוך בינינו הוא דירקומתי ויש בו שתי רמות: המקומי והעל-מעצמתי. אולם שלא כמו באוטובוסים של לונדון, לא ניתן להפריד את הסכסוך לשתי רמות מובהקות, משום שיש בו שילוב אופקי רב. אינני סבור שמעצמות העל היו מתירות לישראל לפעול באופן חופשי, או שהיו עומדות מן הצד, אילו ניסתה ישראל להשיג מטרות מדיניות באמצעים צבאיים. יתר על כן, אינני מאמין – כפי שהוכח במלחמת לבנון – שעל-ידי כיבוש בירות מדינות ערב נוכל להנהיג משטר פוליטי חדש, שהמעורבים בו ישתפו עמנו פעולה מתוך מניעי שלום. לא ניתן לכפות שלום על שכנינו, ואין בכוח הנשק הישראלי לשנות את המשטרים הפוליטיים שלהם ולפקח מערכות 317

הכרעה אסטרטגית

בתנאי הדינת ישראל

אלוף משה ברכוכבא

ההכרעה האסטרטגית (שבין מאפייניה העיקריים – הנחלת מפלה חד־משמעית לאויב) חייבת, בין היתר, לקרב את הערבים להכרה בכורח להגיע לדוקיום עם ישראל, לפתור את המחלוקת באמצעים מדיניים, ולזנוח את דרך המלחמה; ולפתח בהם מודעות, כי אין להם אופציה צבאית יעילה לפתרון הסכסוך הישראלי-הערבי.

במלחמה קיימים לא רק סיכונים; יש גם סיכויים לשינוי מצב משמעותי לטובתנו, ועלינו להיות ערוכים לנצלה היטב לפתח יתרונות מדיניים וצבאיים. "ההכרעה" הנה מהמרכיבים החשובים של תפיסת הביטחון הלאומית. אף שהמושג בשימוש שנים רבות, הוא טרם הוגדר במילון המונחים הצבאיים, וקיימת לגביו קשת של השקפות ואי בהירות. הבדלי הדיעות אינם רק לגבי מושג ההכרעה אלא גם לגבי מונחי המשנה, הקשורים בו – כדוגמת ההכרעה האסטרטגית, ההכרעה המערכתית, ההכרעה המוגבלת וההכרעה המוחלטת. אי הבהירות קיימת גם לגבי המושגים "הכנעה" ו"ניצחון" והקשרם למושג ההכרעה.

יש הגורסים, כי למושג ההכרעה אין משמעות, ומטרות המלחמה מבטאות את ההכרעה הנדרשת, וחייבות להיות תחליף למושג ההכרעה.

הכרעה אסטרטגית – פירושה ומהותה

במלחמות העבר (כגון מערכת קדש ומלחמת ששת הימים) הבנו היטב את מושג ההכרעה,

מטרת־העל הלאומית של ישראל היא להגיע לדוקיום בשלום עם העולם הערבי תוך אבטחת האינטרסים שלה. צה"ל צריך לסייע להשגת מטרה זו בימי שגרה ובמלחמה כאחת.

אינטרס בסיסי זה הופך למטרת־העל של המלחמה כאשר מלחמה נכפית עלינו, או כשהדג המדיני מעריך, שהמלחמה היא האמצעי העיקרי להשגתה.

* נושא ההכרעה נדון בצה"ל וערכה לגביו עבודת מטה. קיים סיכום לגבי מהות ההכרעה, מושגיה ותרומה האופרטיבית.

הגורמים המשפיעים על היקפה של ההכרעה האסטרטגית

ההכרעה האסטרטגית הצה"לית עשויה ללבוש ולפשוט צורה והיקף בהתאם לנסיבות ולנתונים המגוונים, שבהם תיערך המלחמה. אופי ההכרעה יהיה שונה בלחימה נגד מדינה בודדת, נגד קואליציה מצומצמת, או נגד קואליציה רחבה.

ההישגים של ההכרעה האסטרטגית הצה"לית מותנים בגורמים הבאים ומושפעים מהם:

- שיתוף פעולה הדוק ורצוף בין הדרג הצבאי לדרג המדיני.
- הגדרה ברורה, מדויקת וריאלית של מטרות המלחמה. ללא מטרות מובנות, מקובלות ומוגדרות היטב, אין דבקות במטרה וקשה ביותר להשיגניצחון צבאי.
- רוח הלחימה של הפיקוד ושל הגיסות, המורל הלאומי, קונסנזוס, יציבות העורף והזהדותו עם המטרות הצבאיות והאסטרטגיות.
- מספר החזיתות ומספר הצבאות, שבהם ניאלץ להילחם.
- היקף העצמה ואיכותה ביחס לצבאות האויב.
- אופן פתיחת המלחמה – ביוזמת האויב, או כשאנו מפתיעים אותו – ואופן ההיערכות של צבאות אויב, ובייחוד בקו החזית.
- מימוש היציבות מתורות המלחמה ומאמצעי לחימה חדשניים וייחודיים.
- אוגדות שריון בעלות מאפייני איכות ייחודיים, הבנויות כעוצבות עילית, ואשר מקרינות מהישגיהן על כלל כושרו המבצעי של הצבא.
- אופן הסיוע של מערכת ההבקעה.
- מספר אבדות, משך הזמן, מצב התחמושת וכו', בסיוע המלחמה.
- עצמת חילות המשלוח ועייתוי הגעתם למרחב החזית.
- עמדת המעצמות, ובמיוחד ארצות הברית וברית המועצות.
- רקע מדיני בין-לאומי נוח, המקנה את משך הזמן הנחוץ לניהול המלחמה עד למימוש המלא של ההכרעה האסטרטגית.

תנאים להשגתה של ההכרעה האסטרטגית

הצלחת ההכרעה האסטרטגית ואופיה נובעים ממימושו של מטרות המלחמה. בעקבות

– המציינים הישגים מוגבלים ופחותים מאשר בהכרעה אסטרטגית.

הכרעה מוגבלת – היא כאשר חלק מגיסות האויב מושמדים, ושטחים בקרבת גבולו כבושים. לדעתי, המושג הזה זהה להכרעה מערכתית (אופרטיבית) – למרות ההישגים הצבאיים שלנו נותרים לאויב עצמת כוחות, משאבים ומוראל לאומי, המאפשרים לו למנוע מאתנו ניצחון צבאי כולל אסטרטגי.

הכרעה מוחלטת – היא כאשר מרב גייסות האויב מושמדים, מפוזרים, ומכותרים ונשבים. שטחים חיונים בעומק מדינת האויב כבושים. להכרעה המוחלטת מאפיינים של הכרעה אסטרטגית, והיא זהה להכרעה המדינה.

הכרעת המדינה – פירושה ניצחון לאומי וצבאי מוחלט, המחייב את האויב להיכנע ולקבל את כל תנאיה של המדינה המנצחת ללא כל יכולת להתנגד, או להשפיע על תנאי הכניעה. בדרך כלל, במצב כזה יחדל צבא האויב לתפקד, וכל שטחי המדינה, כולל עיר הבירה, נכבשים.

ניצחון במלחמה – הוא צירוף של הכרעה אסטרטגית והישגים מדיניים, המתממשים בהסדר המדיני בסיומה של המלחמה. הניצחון במלחמה פירושו שילוב הדוק, רצוף ומתואם של פעילות מדינית ושל פעילות צבאית.

הכרעה פסיכולוגית-לאומית – משמעותה שבירת הכושר הנפשי והרצון הלאומי והצבאי להתמודד, ותוצאתה העדר מוטיווציה ורוח לחימה הן בקרב הלוחמים והן בקרב אזרחי המדינה. הכרעה זו ניתנת למימוש, בין היתר, על בסיס הכרת המחשבה של הצמרת הצבאית והלאומית של האויב.

הכרעה כלכלית-תעשייתית – מושגת באמצעות כיבוש חבלי ארץ חיוניים, פגיעה בתשתית התעשייתית-כלכלית ושיתוקה באמצעות גורמי אש מאסיוויים (בעיקר חיל אוויר)*.

הכרעה כוללת צבאית, מדינית, פסיכולוגית לאומית, כלכלית, תעשייתית, היא ביטוי מטבי להכרעת מדינה.

הניסיון ההיסטורי מלמד שכושר עמידה בתנאי התשה (סירור, או התקוממות) הוא בדרך כלל זמני ולא ודאי, וחייבים לממש את ההכרעה גם במצבים האלה.

ולא פקפקנו בקיומה. ההכרעה הצטיירה לפי מצבי היסוד, שבאו לביטוי בקרבות, שבהם הובסו צבאות ערב: התנגדות הערבים נשברה והתמוטטה לנגד עינינו; גיסותיהם פוזרו, נמלטו על נפשם ונפלו בהמוניהם בשבי; הם השאירו מאחוריהם ציוד לחימה יקר-ערך, ונטשו שטחים רחבי-היקף. כתוצאה מכך, ארצות האויב היו פתוחות לפני עוצבותינו ותנופת התקדמותן נעצרה בפקודות של הרמות הממונות ועלידי משקיפי אר"ם, ולא בגלל חזית הגנתית.

אחרי מלחמת יום הכיפורים ומלחמת שלום הגליל התפתח הצורך להבהיר את המשמעות של המושג הכרעה אסטרטגית. להגדרה מדויקת של ההכרעה האסטרטגית בימינו נודעת חשיבות רבה. היא יוצרת שפה משותפת לשימוש, ומנחה את צה"ל אל אופי הניצחון, שהוא חייב להשיג במלחמה בראייה הלאומית.

ההכרעה האסטרטגית היא "שבירת הרצון של האויב וכושר התנגדותו הלאומית והצבאית, כולל מימוש השליטה בשטחים חיוניים בעומק מדינתו". המצב הזה מאפשר לאכוף על האויב הסדר מדיני, המתבסס על רצונו ועל מטרותיו הלאומיות.

ההכרעה האסטרטגית היא ביסודה צבאית, ומניחה את הבסיס להישגים מדיניים, שימושו באמצעות משארותן לקביעת ההסדר המדיני. אין הכרח שההכרעה תפתור סופית סכסוך לאומי. במצב הזה לאויב יש עדיין עצמאות רופפת, והוא עלול לאבדה אם המלחמה תימשך.

ניתן להרחיב את הפירוש של הכרעה בהתאם לדברי אלוף חיים בר-לב, סגן הרמטכ"ל לפני מלחמת ששת הימים: "ניצחון חזק, מהיר ולאנגטי", או להוסיף לו "מוחץ, משכנע ובורר". אין צורך בהסברים מי ניצח במלחמה. אם הערבים יוכלו לפרש תוצאות מלחמה גם כניצחונם, הדבר יפגום בהכרעה ובהרתעה כאחת.

המטרה העיקרית של ההכרעה האסטרטגית היא לשנות מצב קיים – כולל במאזן המשאבים הלאומיים של שני הצדדים – כדי לפתח מצב כללי חדש – עדיף מבחינה לאומית ומבחינה צבאית על המצב הישן.

מאפייני הכרעה בסיוע מלחמה

התורה הצבאית מכירה מונחים נוספים – כגון הכרעה אופרטיבית והכרעה טקטית

* הכרעה באמצעות אש ואמצעים בלתי קונבנציונליים הושגה על יפן במלחמת העולם השנייה, והיא היתה מלווה בהכרעה פסיכולוגית-לאומית.

רביעיית מטוסי מיראז' בשמי סיני. במלחמת ששת הימים הכריע חיל האוויר את המערכה בשש שעות

- יכולתו של האויב לפתוח במלחמה תוך 10 עד 15 שנים נפגעה אנושות.
- האויב משלם מחיר גבוה ברמה הלאומית. דבר זה יחזק את ההרתעה נגד תוקפנות עתידית ונגד מתן גיבוי לפעילות טרור נגד ישראל.
- לישראל היכולת לשחרר את מרבית כוחות המילואים שלה ולבצע את משימותיה הביטחוניות, בעיקר באמצעות סדר הכוחות הסדיר.

האש, ההסתערות והתמרון בשירות ההכרעה

על אף הגידול בערכו של גורם האש הקונוונציונלית בלחימה ולמרות השפעתו, שתגדל בעתיד, לא ניתן יהיה לממש באמצעותו בעתיד הקרוב את ההכרעה האסטרטגית ולוותר על המתקפה המקובלת. התנאים הכלליים להשגת הניצחון מחייבים להסתייע, ככל שניתן, בגורם האש ובעליונות האווירית והימית שלנו. במקביל, או בהמשך, יופעל המאמץ העיקרי של

- אין לאויב כל הישג קרקעי בגבולות ישראל.
- העורף הלאומי האסטרטגי העמוק של האויב והמוראל האזרחי פגועים קשה – ומגבירים את הלחץ להפסקת הלחימה.
- הנחיתות המבצעית המוחלטת של האויב ושחיקת כוח לחימתו אינם מאפשרים מלחמת התשה.
- המצב האסטרטגי המבצעי הוא חד משמעי לרעתו של האויב. אולם, עדיין יש לו נכסים צבאיים וקרקעים חשובים כאשר בהתמשך המלחמה הוא צפוי לאבדם, כולל איום על שלמותה של עיר הבירה.
- מחסור במשאבי לחימה, תחמושת, אמל"ח חיוני (כדוגמת מטוסים, טנקים ותותחים), מחסור בציוד חיוני לעורף האזרחי ותלות בסיוע חוץ בחומרי לחימה חיוניים.
- צה"ל נמצא בעומק שטחי האויב מבלי שסבל אבדות כבדות. הוא ביצע משימותיו במחיר מזערי ובקצב מהיר, ויש לו אורך נשימה אסטרטגי התקפי, הנתמך בקונסנזוס לאומי. העורף האזרחי בישראל תומך חדימשמעית במטרות המלחמה.

- ההישגים המבצעיים והמדיניים מתפתחת תמונת מצב חדשה, שמאפייניה הם:
- ערעור המוראל של האויב ורצונו הצבאי והלאומי להילחם עד שהאויב מבקש הפסקת האש והלחימה.
- חיסול היכולת של האויב לפתח מתקפה אסטרטגית, ועל-ידי כך סילוק האיום על קיומה של ישראל, על ביטחונה ועל שלמותה.
- העדר יכולת הגנתית אסטרטגית מערכתית.
- שטחי אויב כבושים, וביניהם יעדים חיוניים ואסטרטגיים, כאשר רצועות המגננה העיקריות של האויב מובקעות ומפוררות.
- השמדה המונית של ציוד לחימה עיקרי של האויב.
- האויב נמצא במצב שבו נגרמו לו אבדות קשות – הרוגים ופצועים. כוחותיו מבודדים בחלקם, מפוצלים ומכותרים ומיעוטם ממשיך לתפקד בעומק המדינה.
- המדינה מבודדת בקרב חב מרכיבי העולם הערבי, ואין לה תמיכה מעצמתית מבצעית וכלכלית.

מהם קווי סיום המלחמה הרצויים עם השגת ההכרעה?

עם השגת ההכרעה מחייב בדרך-כלל האינטרס הלאומי והצבאי השגה מהירה של הסכם מדיני, שיאפשר הינתקות משטחי האויב, שחרור המילואים וארגון מחדש של הצבא הסדיר. הניסיון מלמד, כי לעיתים ההינתקות המהירה בלתי אפשרית, והמצב מחייב להמשיך ולהחזיק את שטחי האויב כקלף מיקוח לצורך לחץ על מנהיגות האויב, כדי להשיג הסכם מדיני מיטבי.

קווי סיום המלחמה ניתן להגדיר כקו קרקעי העמוק ביותר במדינת האויב הנמשך לכל רוחב החזית שאליו הגיעו כוחותינו, הנבחר לבלימה או להחזקה – עד להשגת הסכם מדיני.

ניסיון המלחמות מצביע על החשיבות של בחינה ומיצוי מיטבי של קווי סיום אפשריים ורצויים של המלחמה. קווי הסיום חייבים להשפיע על ההכרעה ולהיות משופעים מהצלחתה. בעבר לא פיתחנו כראוי את השלב הזה בתכנון ההאב המבצעים. והיו גם ליקויים אסטרטגיים בשלב סיום המלחמה.

בסיום מלחמת ששת הימים יכולנו לממש אפשרויות כדי להקנות לנו יתרונות חשובים, מבצעיים, מדיניים וכלכליים. אולם, המצבים האלה לא נותחו בטרם המלחמה, ולכן החמצנו את ההזדמנויות ההיסטוריות, שהתפתחו בסיומה.

הגורמים העיקריים, המשפיעים על הבחירה של קו סיום המלחמה:

- עצמת הכוחות שנותרו בידי האויב, וכשירותם.
- קו, שניתן יהיה להחזיקו בכוחות מעטים, אשר יאימו באש ובתמרון על יעדים חיוניים של האויב.
- קו, שלא יצריך השקעת משאבים רבים לתשתית קיומית (דרכים, ביצורים, משטחי הנחתה למסוקים, מסלולי מטוסים, מפקדות, מתקני תחזוקה ומגורים ועוד).
- הקו יתבסס על שטחים שולטים שיאפשרו תמרון.
- קו שיקטין את הצורך להחזיק שטחים בנויים, ויתן מענה לסכנה של פעילות גרילה של האוכלוסייה האזרחית.
- קו שיאפשר הפעלת מערך בין-זרועי לאיסוף ולשליטה.
- קו שיחבור לחופים כדי להדק את שיתוף

• שטח, שמספק עמדות זינוק טובות לאיום מתמשך על יעדים חיוניים של האויב ולכיתור אפשרי של כוחותיו.

• שטח, שהימצאותו בידנינו יסייע לשבירת המוראל הצבאי והלאומי של האויב.

ככלל, צריך להסתפק בשטח מצומצם והכרחי ביותר ולא בשטח הגדול ככל האפשר; וזאת, בין היתר, כדי לארגן בלימה יעילה, לשם אבטחת מרחב הכיבוש וכדי להקל על תחזוקת הכוחות.

למרות ששטחי האויב חיוניים להשגת ההכרעה האסטרטגית ויש להם חשיבות ראשונה במעלה להשגת הסכם מדיני לטובתנו, הם מהווים גורם משני בתנאי ישראל – לעומת ההשפעה הקשה, שיש להשמדת כוחות האויב, ולתרומתה להתמוטטות כושר האויב ולהחלשת רצונו להילחם ולהשיג הכרעה אסטרטגית.

השמדת עיקר מסגרות-העלית הלוחמות של האויב באוויר, ובעיקר ביבשה, יאפשרו ממילא להשתלט על כל שטח, שהצרכים המבצעיים והמדיניים שלנו ידרשו.

אי-ניצול ההזדמנות להשמדת כוחות אויב יאפשר לכוחות האויב מהחזית לסגת ולחבור עם העתודות האסטרטגיות בעומק מערך ההגנה בעצמה, שיקשה ביותר להביסה.

אחת הסכנות החמורות להשגת ההכרעה האסטרטגית היא חבירת צבאות האויב בחזית עם חילות משלוח. חייבים לתת, בדרך-כלל, קדימות מוחלטת להבסת כוחות האויב ולהשמדתם, ולהעדיפה על-פני כיבוש שטח. מרכיבי הלחימה העיקריים של הצבאות המודרניים יקרים ביותר*.

היפגעות של מאות אלפים מכלי המלחמה לא רק שוברת את יכולת הלחימה של האויב אלא מהווה נטל כלכלי אדיר, המדלדל את המשאבים הלאומיים, ומשעבד את העצמאות המדינית.

אבודות כבדות ומצטברות בכוח-אדם ובציוד לחימה עיקרי היו בין הגורמים העיקריים, שהכריחו את מדינות ערב להפסיק את הלוחמה בשדות הקרב, ולהגיע להסכם מדיני.

לסיכום, הכרעה אסטרטגית דורשת לממש במיטבם שני מרכיבים – השמדת כוחות וכיבוש שטח. השילוב הנכון ביניהם בתנאי המלחמה משיג את התוצאות הטובות והמוצלחות ביותר.

* לדוגמה: מחירו של מטוס 10-15 מיליוני דולר, מחירה של ספינת קרב כ-20 מיליוני דולר, מחירו של טנק 4-2 מיליוני דולר וכו'.

המלחמה שיתבסס על ההסתערות ועל מהלומה מוחצת, מתמרנת וניידת, שתחדור לעומק שטחי האויב, תוך ניצול נקודות תורפה בסגנון מהיר ובהימנעות ממערכת שחיקה.

מהלומת התמרון היבשתי תופעל ברציפות ותביא לידי ביטוי מאמצים עיקריים שיקנו יחסי עצמה עדיפים, תוך שימוש בגישות עקיפות טקטיות מערכתיות (הלפיתה והכיתור). זו תמחיש לאזרחי מדינת האויב את חוסר האונים של צבאה.

בסגנון לחימתי כזה ניתן יהיה למוטט את התפיסה ההגנתית של האויב, לפגוע באויב, ולהשמיד את הציוד ואת מרכיבי הלוחמה העיקריים שלו בתנאי יתרון משמעותיים, ולערער את המוראל ואת רצון הלחימה הלאומי והצבאי שלו, תוך איום להשלמת השמדת היישות הלאומית והצבאית שלו.

ניהול המלחמה באופן שתואר יקנה יסוד להשגת ההכרעה האסטרטגית, הרצויה והמתאימה ביותר לתנאי ישראל, וזאת בעלות מזערית.

"ההכרעה האחרת", הנשענת על עצמת אש בלבד (או בעיקר), עלולה לאכזב ולא לעמוד בציפיות. כך קרה לקרמאז'ינו הצרפתי, שציודו במיטב עצמת האש של אותה תקופה. אולם, הוא נוטרל וקרס בפתחת המתקפה הגרמנית.

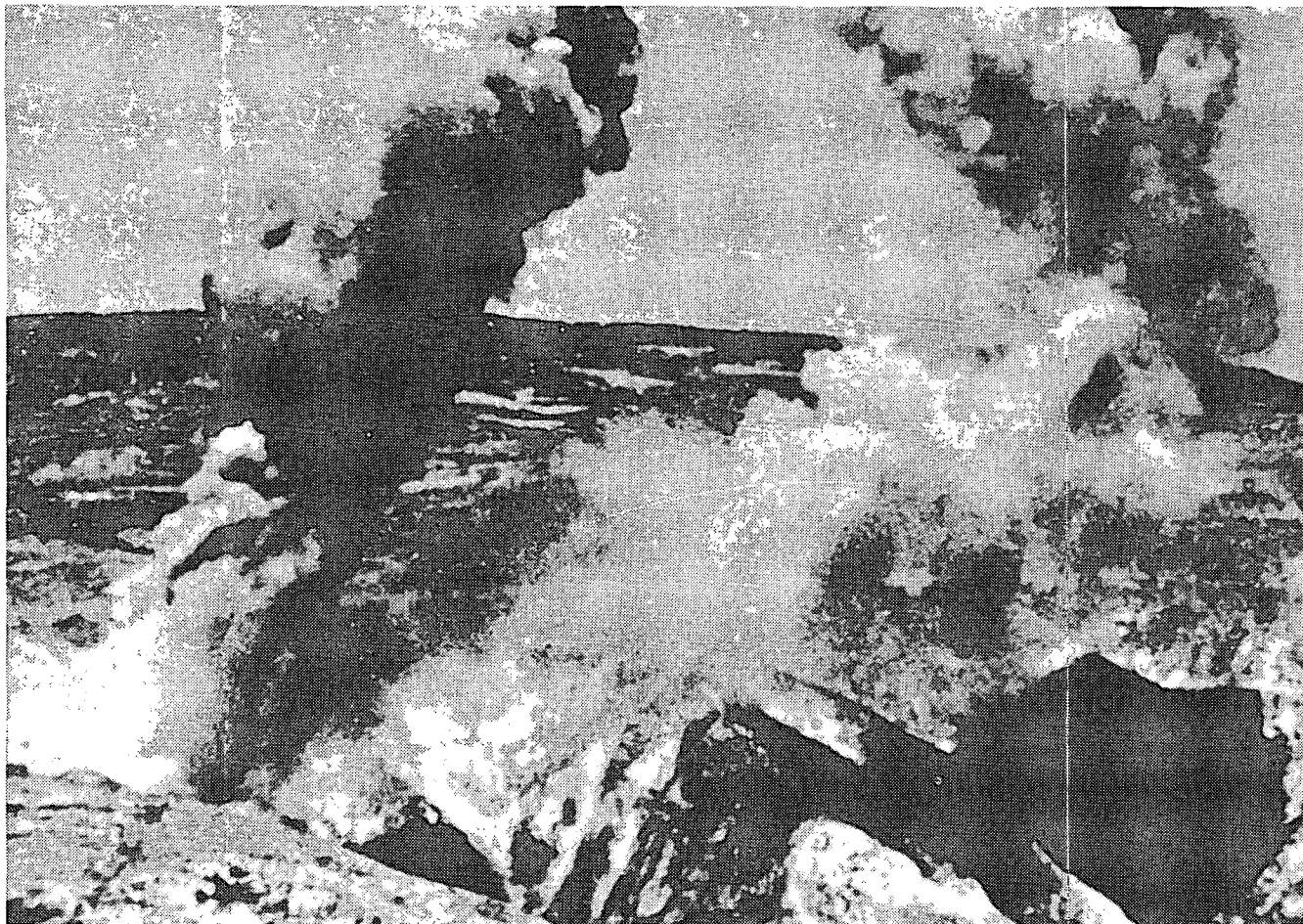
כישורי הצבא, המבנה, הארגון, התורה האסטרטגית והטקטית והאמל"ח, חייבים להיות משועבדים למיצוי מיטבי של האש ושל התמרון המשולב. אולם, הרעיון האסטרטגי העיקרי של ההכרעה חייב להתבסס על מתקפה יבשתית ניידת, מפתיעה וחדשנית.

השמדת כוחות וכיבוש שטח בראיית ההכרעה

היחס בין השמדת כוחות לבין כיבוש שטחי אויב מקורו בוויכוח הנוטש בין תיאורטיקנים העוסקים באמנות המלחמה, והיה אחד הנושאים הנדונים ביותר בחיל השריון.

בתנאים שלנו, היקף הכיבוש של שטחי האויב צריך להיות מוכתב בעיקר על-ידי הגורמים הבאים:

- הרחקת הסכנה והמלחמה מגבול ישראל.
- מרחב שיאפשר השמדתם של מרבית הכוחות האיכותיים של האויב.
- מרחב שיש בו יעדים חיוניים, שיהיו קלפי-מיקוח בסיומה של המלחמה.
- שטחי תמרון, שיאפשרו לוחמה ניידת בהיקף רחב, שבה יש לנו יתרונות על צבאות ערב.

הפעולה עם חיל הים.
 • קו שיאפשר החזקה נוחה גם בתנאי חורף קשים.

האם השגנו את ההכרעה האסטרטגית במלחמת העבר

קיימת השקפה, כי אין ביכולתנו להשיג הכרעה אסטרטגית, וכי גם במלחמות העבר מימשנו רק הכרעה מוגבלת – הכרעה מערכתית.

דעה זו מוטעית בראייה צבאית ובראייה בין-לאומית, בעיקר על רקע התנאים המיוחדים במזרח התיכון. מימשנו את ההכרעה האסטרטגית במלחמת השחרור ובמלחמת ששת הימים. הכרעה מוגבלת הישגנו במלחמת יום הכיפורים ובמלחמת שלום הגליל. גילינו כושר עמידה במלחמת ההתשה (1969-1970) ובאינתיפדה.

במלחמת העצמאות צה"ל השיג הכרעה, והמטרה של הקמת מדינה יהודית מומשה במלואה. ישראל כפתה הסדר מדיני חדש

מערכות 317

באזור, ומדינות ערב נאלצו להשלים עמו. המאפיינים האלה הם מסימניה העיקריים של הכרעה צבאית – אסטרטגית ומדינית. למלחמת ששת הימים לא היו מטרות מוגדרות, וממדיה התפתחותן כדי להכימה. צה"ל השיג הכרעה מלאה בחזית המצרית, בחזית הירדנית ובחזית הסורית. הכוחות הערביים הובסו והתפוררו, והרצון הלאומי הערבי להמשיך את המלחמה נשבר.

מדינות ערב נאלצו להסכים להסדר מדיני אשר מתקיים עד היום ואשר מתבסס על שליטת ישראל במרחבים חדשים. התבדו החששות שלא יניחו לישראל להחזיק בכיבושיה. לא הכריחו אותנו לסגת מיד (כדוגמת מערכת קדש). השטחים הפכו לנכסים למשאומתן מדיני ולגבולות ביטחון.

אילוצים מדיניים בהכרעה

תכניות האב המבצעיות של צה"ל ומלחמותיו לדורותיו, נוהלו בצל החשש מאילוצים מדיניים ובריסון עצמי בקביעת האפשרויות לממש את מרכיבי ההכרעה נוכח האילוצים

הצפויים האלה.

האילוצים העיקריים הם חשש מפני התערבות המעצמות ומדרישתן להפסקת-אש בטרם מוצו מהלכי המלחמה, או מיכולתן לאלץ את ישראל לפנות מיד את שטחי הכיבוש.

צריך להתחשב באילוצים הבין-לאומיים, אולם הם אינם מוחלטים. חשוב להתכונן למצב אסטרטגי, שייתן לנו חופש פעולה רב יותר.

בסיום מלחמת ששת הימים העריכו, שניאלץ לפנות את השטחים תוך שבועיים עד חודש מסיום המלחמה. במלחמת יום הכיפורים קיבלנו הוראות לנוע לעבר דמשק על מנת לפוצץ בתותחי הטנקים את בתי מבואותיה. לא מימשנו פקודה זו עקב אי-יכולת צבאית ולא עקב אילוף מדיני (לפני המלחמה הוערך העניין כגורם העיקרי, שימנע מאתנו מהלך כזה).

אנו חייבים להיות מוכנים לפתח מהלכים שאפתניים יותר בחדירה לעומק שטחי האויב, הטיפול ביעדיו החיוניים ובהיקף של השמדת כוחותיו – לפי עצמתנו, כושרנו ויכולתנו המבצעית.

אנו חייבים להיות ערוכים לתפקד במסגרת מגבלות מדיניות קשות, ואפילו עוינות. המענה לסכנה זו חייב להתבטא בהימצאות תכניות מבצעיות מוגבלות במטרותיהן ובהיקפן – כתפיסה שלמה, מעובדת ומגובשת היטב. יש לתת קדימות לטיפול ביעדים החיוניים ביותר תוך כדי המלחמה, ולהיות מוכנים להפסקת הלחימה בכל שלב משלבי המלחמה.

האם ניתן להעריך את יכולת ההכרעה בטרם קרב?

ההצלחה הכבירה של צה"ל במלחמת ששת הימים – בלתי צפויה מראש בהישגיה, בהיקפה ובקצבה המהיר – ואופיה הקשה של מלחמת יום הכיפורים, מהווים דגם לקושי הרב לחזות נכונה את פתיחת המלחמה, את התפתחותה ואת תוצאותיה. עלינו להצטייד בכלים חדשים, אשר יאפשרו לנו לצפות את מתארי המלחמה ואת תוצאותיה, כדי להעריך נכונה את אופי ההכרעה.

כאשר בוחנים את היכולת להכרעה אסטרטגית, חיוני להעריך נכונה את כישוריו של האויב ואת עצמתו כולל ההתעצמות הצפויה בעין. המעטה בערכו של האויב והסתמכות על פגמיו ועל ליקוייו מהווים טעות חמורה, שאת תוצאותיה הקשות חשים בימי המלחמה, שאינה מתנהלת על-פי הציפיות דווקא.

טעויות גסות בחיזוי ההכרעה האסטרטגית יגרמו למחלוקת פנימית קשה בין הדרג המדיני לבין הדרג הצבאי בצמרת הביטחונית ולשחיקת המוראל הלאומי ומוראל הגיסות. האם אפשרי למדוד ולהעריך, טרם המלחמה, את היכולת להכרעה אסטרטגית? בתנאי המזרח התיכון יש לצה"ל פוטנציאל עדיף. גודל הניצחון וההכרעה הצפויים מחייבים בחינה מדוקדקת יותר מאלה שנהגנו לבצע במלחמות העבר.

לצורך כך עומדים לרשותנו:

- לקחים ממלחמות שלנו ושל צבאות זרים.
- נתונים מעודכנים על מרכיבי ההכרעה העיקריים של שני הצדדים העשויים להילחם.
- תרגילי מפקדות, משחקי מלחמה ותמרונים מאפשרים לצפות ולבחון את יכולת ההכרעה.
- שימוש בחקר ביצועים, במיחשוב ובטכנולוגיה חדישה, שישלימו את היכולת

האנושית להתמודד עם הבעיה, ויסייעו להקטין את הטעויות ולהביא להערכה ריאלית יותר.

הישענות על המגננה כמרכיב יסוד של ההכרעה האסטרטגית

השגת ההכרעה האסטרטגית באמצעות המתקפה עדיפה, אם ניתן יהיה לממשה. אם לא יהיו תנאים מיטביים לממשה, יש להעדיף התמודדות אסטרטגית עם צבאות ערב בקרב המגננה.

התנאים המיוחדים שלנו מחייבים להכין תפיסה ייחודית של מלחמה, שתתבסס על השגת הכרעה אסטרטגית באמצעות שילוב מגננה ומתקפה. כוחות היבשה מופעלים במגננה וזרועות האוויר והים מופעלות בעיקר במאפיינים ההתקפיים. נקודת הכובד המלחמתית תושם על מערכת מגננה אסטרטגית מוכנה היטב, אשר תספוג את מתקפת האויב ותשבור אותה תוך הסבת מרב האבדות לאויב – בעיקר באמצעות מערכת רב-גונית של מכשול ושל אש, שתהיה קטלנית בטווח הקצר והארוך כאחד.

המגננה לא תצטמצם בהדיפת מתקפת האויב, אלא תיצור את התנאים למעבר למתקפת-נגד אסטרטגית מקבילה, שמטרתה העיקרית תהיה להשיג הכרעה אסטרטגית. המערכה ההגנתית תתחיל כאשר אנו במלוא עצמתנו (כולל סד"כ המילואים) בקווי ההגנה לפי תכנית. המערכה היבשתית ההגנתית תלווה במכות אוויר וים להשמדת מפקדות, טילים, משגרי טילים קרקע-קרקע, כוחות עתודה אסטרטגיים ארטילרים, מאגרי נשק כימי וכ'.

אם המגננה האסטרטגית תוכן כראוי, יגרמו לאויב נזקים וכן אבדות קשות, עד שלא יהיה צורך לעבור למתקפת-נגד רבתי להשגת ההכרעה. מטרות המלחמה של צה"ל יושגו באמצעות הכלה, בלימה ומגננה. אם יהיה צורך להרחיב את המטרות הללו, ניתן יהיה לבצע זאת באמצעות מעבר לניצול הצלחה, שאופיה יותאם לצרכים הלאומיים ולצרכים המבצעיים.

השגת הכרעה אסטרטגית באמצעות ניצחון בסדרת מלחמות

במצבים מסוימים יקשה להשיג הכרעה אסטרטגית במלחמה חד-פעמית, כדי שזו

תהיה הבסיס לפתרון סכסוך לאומי בדרכי שלום.

במזרח התיכון המלחמות חוזרות ונשנות אחת לשמונה עד עשר שנים. ישראל תוכל אפוא להשיג ניצחון בסדרה רצופה של מלחמות הכרעה אסטרטגית ומדינית. בהתבסס על ההשפעה המצטברת של הניצחונות, נוכל להשיג שלום כפי שקרה עם מצרים.

ניתוק שרשרת הניצחונות על-ידי מלחמה בעייתית (המוסברת אף על-ידי צבאות ערב כניצחון שלהם) מחבל ביצירת ההשפעה המצטברת של ההכרעות ונוטע תקווה מחדשת במדינות האויב, כי יוכלו להשיג את מטרותיהן במלחמה. הדבר מקשיח את עמדותיהן ומקצין את דרישותיהן במשא ומתן, במגעים ובדיונים להשגת הסדר מדיני ולפתרון הסכסוך באמצעות תהליך מדיני.

אופי הזיקה בין ההכרעה להרתעה

הכרעה אסטרטגית מכאיבה וחד-משמעית מהווה גורם עיקרי במימוש הרתעה נגד הרפתקנות מלחמתית של מדינות ערב.

תבוסת ירדן במלחמת ששת הימים היתה כה קשה, והשאירה רושם כה עז על המנהיגות הירדנית – עד כי היא נרתעה מלהצטרף למלחמת יום הכיפורים, ומשתדלת בקפדנות לבצע את סעיפי הסכם הפסקת האש.

ההכרעות המצטברות נגד מצרים הרתיעו אותה ממעורבות במלחמת שלום הגליל.

ההכרעה האסטרטגית המצטברת בסדרת המלחמות בינינו לערבים היא המניע העיקרי להתמתנות מדינות ערב. עד מלחמת ששת הימים היתה מטרות-העל הערבית השמדה מוחלטת של ישראל. כיום קיימת בקרב מדינות ערב נכונות להכיר בישראל בגבולות שביתת-הנשק של 1949.

למרות זאת, אנו חייבים להיות מוכנים לתפניות קיצוניות של מדינות ערב – אשר עלולות לטול על עצמן סיכון ולהשתחרר מאפקט ההרתעה, אם יעריכו כי יש להן סיכויים טובים להנחיל לנו אפילו תבוסה מקומית ומוגבלת בלבד.

סיכום

את הגדרת ההכרעה האסטרטגית חשוב להתאים לתנאים המיוחדים באזורנו ולמאפייני המלחמה הצפויה. אסור שההגדרה מערכות 317

תקטין את הישגי הניצחון הישראלי, ותפחית בערכה של ההכרעה. לישראל פוטנציאל לאומי, המאפשר לה לפתח עצמה צבאית, כושר ביצוע ויכולת להשפיע על חופש פעולה מדיני, שהם מהתנאים העיקריים לממש הכרעה אסטרטגית במאפיינים הייחודיים לישראל. השילוב האיכותי והכמותי הם תנאי חיוני להשגת הניצחון והכרעה אסטרטגית נגד קואליציה צרה, או רחבה. להסכמה הלאומית, לגורם הפסיכולוגי, להסברה ולרקע הבין-לאומי תהיה השפעה רבה יותר מאשר בעבר על השגת ההכרעה האסטרטגית ועל אופיה. התנאי להשגת ההכרעה האסטרטגית טמון בטיפוח עצמה לוחמת בכמות הנכונה, שבלעדיה מפסיקה גם האיכות להיות גורם מכריע. משאביה הלאומיים של ישראל והסיוע שהיא מקבלת מאפשרים זאת, בתנאי שמערכת הביטחון תהיה חסכונית ויעילה, ותטפח את המרכיבים המבצעיים הנכונים של העצמה. צדקו מי שקבעו את "ההכרעה" כמרכיב יסוד בתפיסת הביטחון הלאומי שלנו כמצפן,

המכוון את הצבא בהכנות למלחמה, בניהולה ובאופן סיומה הרצוי.

ההכרעה האסטרטגית כמרכיב בתפיסת הביטחון מהווה לעתים תחליף חלקי וחשוב לאי הגדרת מטרות המלחמה על-ידי הדרג המדיני, ומאפשרת לצבא לפתח את תפיסותיו בפיתוח מתארי מלחמה מודרניים. היא מכתיבה לצבא החלטות בהקשר לעוצמתו, להיקפו (מבנה, ארגון וגודל המרכיבים הבין-חיליים והבין-הזרועיים הרצויים כדי שיענו על צרכי העתיד). ההכרעה האסטרטגית מאפשרת לגבש את מטרות המלחמה כציר, ומחייבת את הצבא להקדיש את נקודת הכובד ואת המאמץ העיקרי במשאבים לפיתוח וטיפוח הדרג המסתער למרות חשיבותו הרבה של גורם האש.

הגשמת ההכרעה האסטרטגית תהיה אתגר קשה – נגד מדינה בודדת, ובמיוחד נגד קואליציה צבאית של כמה מדינות. את אי הסימטריה בנתוני היסוד המלחמתיים לטובת הערבים ביטלנו בעבר באמצעות כושרנו הטקטי, שהיה עדיף משמעותית על זה של הערבים, ואפשר לממש את ההכרעה למרות

יחסי הכוחות הקשים עם פתיחת המלחמה. האם גם בעתיד יהיה הדרג הזה עמוד התווך של הניצחון הישראלי?

האם באמצעותו נוכל לבצע את המהפך ולזכות ביתרון גדל והולך ביחסי כוחות, ככל שהמלחמה תתארך, ולהביא למימוש הכרעה מרשימה ומשכנעת יותר?

התפיסה, שאין לישראל יכולת להכרעה אסטרטגית-מדינית, שתסיים את הסכסוך הממושך בינה ובין ארצות ערב, אינה תואמת את התהליך המתבצע בימינו. הסכם השלום עם מצרים מעיד על היכולת המצטברת של תוצאות מלחמות בשבירת האיבה ובהנחת יסודות לפתרון מחלוקת מדינית-לאומית באמצעות משא-ומתן.

לישראל, שהצליחה להגיע לשלום עם המדינה הערבית הגדולה והחזקה ביותר – מצרים – יש כל הסיכויים להצליח להטות גם את ירדן ואת סוריה מדרך המלחמה להסדר מדיני, שיספק גם את האינטרס הלאומי-ביטחוני של ישראל. זאת, בתנאי שהמדינות האלה תהיינה משוכנעות ביכולת ההכרעה האסטרטגית הישראלית בכל תנאי ובכל מצב.

יזמת ההגנה האסטרטגית

לעתים נדירות זוכה פרויקט פיתוח צבאי לפירסום כה רב, להתנגדות כה עזה, ולשילהוב הדימיון של האיש ברחוב, כמו אלה שזוכה להם פרויקט "יזמת ההגנה האסטרטגית", או כשמו הפופולרי: "פרוייקט מלחמת הכוכבים".**

גורמים רבים בחוגי המימשל בארצות הברית רואים בו "חור שחור" הבולע תקציבי עתק ללא תכלית. הציבור הרחב, נישא על גלי דימונם של העיתונאים, רואה בו כישוף של טכנולוגיה גבוהה נוסח המדע-הבדיוני. בין המומחים והחוקרים, העוקבים אחר התפתחות הכטנולוגיה הצבאית בעולם, קיימים חילוקי-דעות מהותיים באשר לטיבו וממדתו של הפרוייקט. ברית-המועצות וגרורותיה זועמות בגינו.

מהו פרויקט יזמת ההגנה האסטרטגית – אם אמנם ניתן באמת לכנותו יזמה זו בשם "פרוייקט" – ומדוע הוא מעורר תגובות כה קיצוניות בחוגים כה רחבים? במאמר זה ננסה להאיר את שורשיה ושלבי לידתה של יזמת ההגנה האסטרטגית, לתאר בקצרה את מרכיביה ודרך פעולתה, ולנחש – בכל מידת הזהירות הראויה – את סיכוייה בעתיד.

הרקע ההיסטורי

יזמת ההגנה האסטרטגית הינה, בבסיסה, מאמץ נוסף – ולא ראשון, כפי שנראה להלן – להציע מענה טכני וצבאי לטיל הבאליסטי הביניבשתי. אלא שאין בכך משום נושא פיתוח צבאי גרידא. השלמת משימתו – הצגת מענה טכני אמין לטיל הבאליסטי

הביניבשתי – תביא לשינוי בסדר הכוחות בעולם, ולמהפך בעצם טיבו ואופיו של העימות הבינוגושי. הדבר המייחד את יזמת ההגנה האסטרטגית, בהשוואה לכל פרויקט פיתוח צבאי אחר, הוא ההשלכות האדירות שתהינה להצלחתה (אם אמנם תצליח) – במישור המדיני, במישור הכלכלי, ואולי אפילו במישור החברתי.

מלחמת-העולם השנייה, שהביאה לשקיעתה של אירופה כמוקד הכוח הפוליטי בעולם, העלתה במקביל את ארה"ב ובריה"מ למעמד שתי המעצמות העיקריות של עולמנו – מעין קרתגו ורומא מודרניות – המתמודדות על השליטה במשאבי כדור-הארץ והמתחרות על ליבו ומוחו של המין האנושי. מיד עם תום המלחמה, וכמעט ללא הפסקת נשימה, הפכו שתי המעצמות מבעלות-ברית ליריבות מרות. המלחמה הקרה החלה עוד בטרם יבשה הדיו על ההסכמים שהסדירו את כניעת גרמניה הנאצית, והגיעה לשיאים של עימות ועוינות בברלין, בקובה, בדרום-מזרח אסיה, במזרח התיכון ובאמריקה המרכזית. מאז תום מלחמת-העולם השנייה נמנו, עד כה, 66 מלחמות בכל רחבי העולם¹, מהן ממושכות ומרות, כמו מלחמת המפרץ ומלחמת וייטנאם, ומהן קצרות ואכזריות, כמו מלחמת יום-כיפור. רוב המלחמות האלה העמידו זה מול זה את תומכי ארה"ב ותומכי בריה"מ, מצויידיים במיטב מערכות הנשק שסיפקו להם פטרוניים. בשתים מהמלחמות (קוריאה, וייטנאם) השתתפו הכוחות המזויינים של ארה"ב בלחימה פעילה כנגד בני חסותה של ברה"מ. במלחמה אחת (אפגניסטן) נאבקו כוחות ברית-המועצות בבני חסות של ארה"ב. בשיא המתח של המלחמה הקרה – במשבר הטילים בקובה – ארה"ב וברה"מ הביטו זה בזו "דרך הכוונת", אך לא הגיעו לכלל פתיחה באש.

ניתן להכליל ולומר: זה קרוב ל-45 שנה, שתי המעצמות העיקריות בעולמנו נאבקות

זו בזו בדרכים כלכליות ודיפלומטיות, או נלחמות באמצעות שליחים – אך נמנעות מלהגיע למלחמה ישירה ביניהן. למרות שני דורות של "רואי שחורות", מלחמת-העולם השלישית לא פרצה; וכפי שהדברים נראים כיום, ספק אם תפרוץ בעתיד הקרוב – וזאת חרף מירוץ חימוש רצוף ובלתי-מרוסן שהחל ב-1945 ונמשך למעשה גם עתה.

בימים עברו, מלחמות עולם פרצו על רקע מתיחות ועוינות פחותים בהרבה. כשגרמניה ובריטניה התחרו על ההגמוניה באירופה, מירוץ החימוש הימי ביניהן הביא למלחמת-העולם הראשונה ב-1914. בימי של הקנצלר הפרוסי ביסמרק, די היה במברק אחד של קיסר צרפת כדי להבעיר את אש המלחמה בין שתי המדינות החזקות של היבשת דאז. ההיסטוריה מכילה דוגמאות אינספור להכללה זו: כאשר שתי מעצמות נתקלות זו בזו בשטח נתון, מתפתחת ביניהן סדרת מאבקים אלימים על ההגמוניה, שמסתיימת בהתשתה של אחת מהן.

מאזן האימה

לא כך עתה, כששתי המעצמות העיקריות "חושפות שיניים" זו מול זו, אך אינן מעיזות להיכנס לעימות אלים ישיר – תודות ל"מאזן האימה" הקיים ביניהן.

"מאזן האימה" הינו מצב חדש יחסית, שנולד בשלהי שנות ה-40 עם פיתוחו של הנשק הגרעיני. בעבר, המעצמות שמרו בקנאות על "מאזן הכוח" שבין לבין יריבותיהן המעשיות והפוטנציאליות. משהופר מאזן הכוח – או משנדמה למי מהמעצמות כי הוא עומד להיות מופר – היתה פורצת מלחמה. הצדדים הלוחמים שאפו לשבור איש את כוחו הצבאי של רעהו, ובכך להשיג יתרונות גיאוגרפיים ולכלכליים. היתרונות שהשיג הצד המנצח היוו את הפרס ששאף אליו, ושלילתם מהצד המפסיד – את הקנס ששילם. הכוח הצבאי היה המכשיר ששינה

* ראש המשרד לשיתוף פעולה SDIO, במפא"ת משרד הביטחון.
** שמו הרשמי של הפרוייקט באנגלית הוא STRATEGIC DEFENCE INITIATIVE

טגית - דמיון ומציאות

עוזי רובין*

ובחלל נותר מיצרר של שלושה רש"קים גרעיניים, ביחד עם תא המכשירים וציוד-עזר נוסף. זמן-מה לאחר תום שלב ההאצה (BOOST PHASE) מושלך החיפוי הקדמי שהגן על מיצרר הרש"קים בפני הלחץ והחום של המעבר דרך האטמוספירה. בעזרת תא המכשירים ומנועי-עזר קטנים, המיצרר מכונן את עצמו אל המטרה הראשונה, ומשחרר את אחד הרש"קים. אחריכן חוזר המיצרר על פעולה זו, ומשחרר את הרש"ק השני והשלישי לעבר מטרותיהם הייעודיות. במקביל, המיצרר משחרר מספר רב של דמייס ופתיונות, בעלי שטח חתך מ"מ דומה לזה של הרש"קים - כך שבסופה של פעולה זו אנו מוצאים "ענף" של כמה עשרות עצמים הנמצאים במסלול באליסטי לעבר שלוש מטרות בשטח היריב, כאשר שלושת הרש"קים האמיתיים "חבויים" בתוך ענף הפתיונות. פעולה זו המכונה "השלב שלאחר ההאצה" (POST BOOST PHASE) נמשכת מספר דקות. אחריכן מגיע שלב הטיסה הבאליסטית (BALLISTIC PHASE), הנמשך כ-20 דקות - עד שכל הכבודה מתחילה לחזור לאטמוספירה באיזור המטרה. מכאן מתחיל שלב החדירה (REENTRY PHASE), הנמשך כחצי דקה: הדמייס והפתיונות מאיטים ונשרפים באטמוספירה, ואילו שלושת הרש"קים, המוגנים היטב במעטה של הגנה תרמית, חודרים במהירות כמעט זהה למהירותם שלאחר ההאצה - אלפי מטרים לשנייה - וכל אחד פוגע במטרתו, בדיוק של כמה מאות מטרים. כל רש"ק כזה נושא פצצה גרעינית בת כמה מאות קילוטון, אשר די בה כדי להחריב עיר ראשית או להשמיד מטרה צבאית גדולה. יירוטו של רש"ק המגיע מהחלל החיצון במהירות של אלפי מטרים לשנייה הינו, לפי שעה, משימה מסובכת

חנ"מ בן טונה אחת. הגרמנים השקיעו מאמץ לאומי אדיר בפיתוחו ובהצבתו המבצעית של כלי-נשק זה, מכיוון שהפלטפורמה העיקרית לנשיאת פצצות שהיתה בידיהם - המפציץ המאוויש - איבדה את יכולת החודרות שלה דרך מערכי-ההגנה הצפופים של בריטניה. הטיל הבאליסטי הגרמני, הידוע בכינויו V-2*, הוכיח מיד את עליונות חודרותו בהשוואה למפציץ המאוויש: כ-2000 טילים כאלה פגעו בשטחה של בריטניה, תוך גרימת אלפי נפגעים וזק רב לרכוש, כשמערכי-ההגנה הבריטיים עומדים מולם חסרי-אונים.

עד עצם היום הזה, הטיל הבאליסטי הינו המרכיב העיקרי השני של "מאזן האימה", ולפי שעה לא נמצא כל אמצעי טכני המסוגל ליירט אותו באופן אמין ובמחיר סביר. "הזמת ההגנה האסטרטגית" נועדה כל כולה כדי לפתח אמצעים טכניים שינטרלו את יכולת החודרות של הטיל הבאליסטי. אם ימצא הפתרון, והנשק הגרעיני יתבסס על פלטפורמות בעלות חודרות נמוכה - תינטל מרבית עוקצו של "מאזן האימה", ולכך תהיה השפעה מרחיקת-לכת שקשה לחזותה מראש.

הטיל הבאליסטי

הטיל הבאליסטי הוא, אם כן, הפלטפורמה השנייה של "מאזן האימה". הבה נבחן את מבנהו ופעולתו. נקח לדוגמא את הטיל הבאליסטי האמריקאי "מינוטמן" דגם 3.

הטיל - שמשקלו כ-35 טון, אורכו כ-29 מטר, וטווחו כ-13,000 ק"מ - מואץ לכיוון המטרה בעזרת שלושה שלבים רקטיים של דלק מוצק, אשר משך פעולתם הכולל הינו כ-100 עד 150 שניות. לאחר שהטיל מגיע למהירות הרצויה - כ-7,000 מטר לשנייה - מושלך השלב הרקטי השלישי

את הדירוג בין הצדדים הלוחמים וכאשר כוח זה מיצה את עצמו - חזר סדר העולם להיות פחות-ארי יותר כבעבר, בשינויים המתחייבים.

המצאת הנשק הגרעיני שינתה מצב זה מיסודו. עתה, מהרגע שהמנצחות במלחמת-העולם השנייה התחמשו בארסנל גרעיני, יש בכוחן להשמיד לא רק את הכוח הצבאי של יריבותיהן - אלא את עצם קיומו של היריב, על תשתיתו הפיזית, הנהגתו, ואוכלוסייתו. כעת, המלחמה עצמה מהווה עונש שלא יתן לעמוד בו.

הבה נבחן בקצרה את מרכיביה של יכולת השמדה זו.

הנשק הגרעיני (ליתר דיוק, הנשק התרמור-גרעיני) הינו אמצעי המסוגל להחריב שטחים מאוכלסים אדירים בעזרת כלים במספר מועט-יחסית. הירושימה ונגאסאקי הראו מה יכול לעולל מיתקן גרעיני קטן ופרימיטיבי לעיר צפופת-אוכלוסייה.

אך הנשק הגרעיני כשלעצמו אינו אלא מרכיב אחד בלבד של "מאזן האימה". כדי להשמיד את כוחה ותשתיתה של מעצמה, כארצות-הברית או ברית-המועצות, נדרש מספר מסויים של פצצות גרעיניות שתפגענה במטרותיהן במידה סבירה של דיוק. לשם כך דרושה "פלטפורמה" - כלי נשיאה - שתוביל את הפצצה למטרתה, שתהיה בעלת כושר דיוק מספיק, שתהיה בעלת "חודרות" דרך מערכי-ההגנה של היריב, ושתהיה בעלת שרידות כנגד התקפה גרעינית מקדימה של היריב.

הפלטפורמה שנמצאה מתאימה לכך, מתחילתו של עידן מאזן-האימה, הינה הטיל הבאליסטי, אשר הומצא כמעט במקביל לפצצה הגרעינית. הטיל הבאליסטי פותח לראשונה בגרמניה הנאצית ואף שימש מיבצעית להפצצת לונדון וערים אחרות ביבשת אירופה, לקראת סוף מלחמת-העולם השנייה, כשהוא נושא ראש-קרבני של מטען

* סימונו הצבאי הגרמני הרשמי היה A-4.

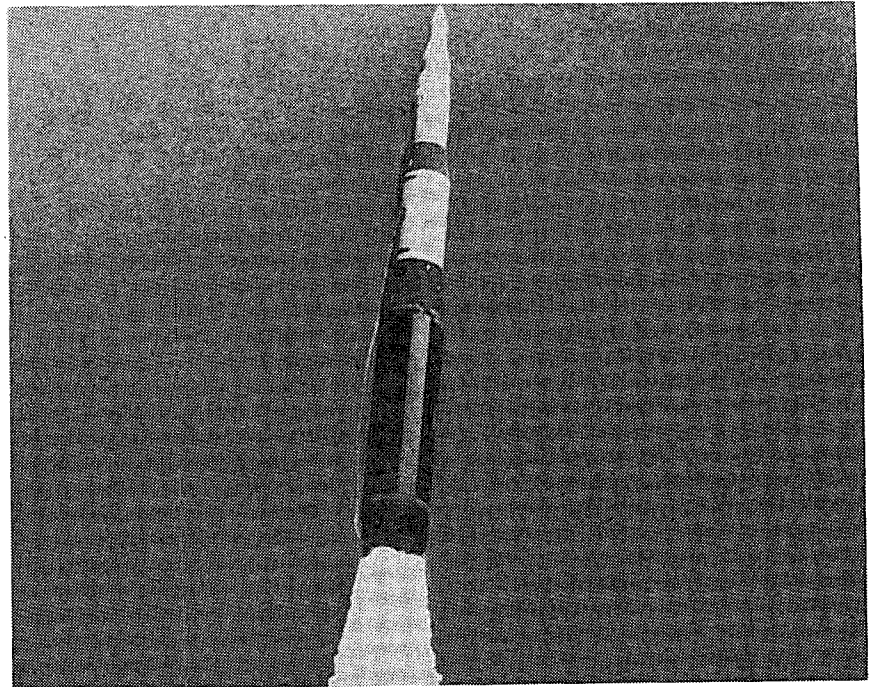
חלק מקרינת השמש לחלל החיצון, יורידו את הטמפרטורה השוררת בעולמנו – ויביאו ל"חורף גרעיני" ממושך, העלול להשמיד את רוב צורות החיים על-פי כדור הארץ. המסקנה: תקיפה גרעינית כוללת מצד אחת המעצמות, שתגרום בוודאות לתגובה גרעינית כוללת מצד המעצמה המותקפת, תוביל בהכרח ל"השמדה הדדית מובטחת" ויתכן שאף להכחדת המין האנושי כולו.

זוהי משמעותו האמיתית והנוראה של "מאזן האימה". לא יפלא כי נוכח אימה כזו, המעצמות מקפידות שלא להגיע לעימות ישיר – הן מעדיפות מאבק באמצעות שליחים וגורורות – והן נזהרות ונשמרות שלא להביא להסלמה צבאית, שתוביל להידרדרות לקראת "השמדה הדדית מובטחת". במאמר מוסגר, נציין כי רבים וטובים חשים געגועים לעידן "מאזן הכוח" ולמלחמות ה"נקיות" של התקופה הטרנס-גרעינית, שבהן נהרגו "רק" עשרות מיליוני בני-אדם...

החיפוש אחר מענה לטיל הבאליסטי

יכולת החודרות והשרידות המוחלטת של הטיל הבאליסטי העסיקו הן את גורמי הטכנולוגיה הצבאית והן את המדינאים, כמעט מרגע היוולדו של כלי-נשק זה. עוד ב-1946, בשלב ניתוח לקחי מלחמת-העולם השנייה, נבדקה בארה"ב האפשרות ליירט טילים באליסטיים מסוגו של ה-2-V³. הבדיקה העלתה כי הטכנולוגיות שהיו זמינות באותה תקופה, ובמיוחד רמת-הדיוק הנמוכה של המכ"מים דאז, לא איפשרו פיתוח מערכת הגנה.

במחצית שנות ה-50 – משנתברר כי הטיל הבאליסטי הביניים, החמוש ברש"ק גרעיני, עומד להפוך למציאות – חודשה הפעילות האמריקאית למציאת פתרון הגנת, והוחל במחקר שנועד לאפשר פיתוחם של טילים נגד-טילים (טילי נט"ל) אשר יוכלו ליירט טילים של ברה"מ. בניסויים שבוצעו במיטווח הניסויים באי קויג'לן שבאוקיינוס השקט, אנשי צבא-ארה"ב הצליחו כבר ב-1964 ליירט 10 מתוך 12 טילי "אטלס" שנוירו לעברם מהחוף המערבי. הישג מרשים זה שימש כבסיס לפיתוח מערכת נט"ל שהתבססה על מכ"מים רבי-עוצמה ועל זוג טילי-יירוט: "ספרטן" ליירוט בגובה רב (תמונה 3) ו"ספרינט" ליירוט בגובה בינוני (תמונה 2) שניהם נושאי רש"ק גרעיני משלהם. הנקודה האחרונה מחייבת הבהרה קצרה, מכיוון שבה טמון אחד ההבדלים המהותיים בין מאמצי

הטיל האמריקני "מיניטמן 10"

(ICBM) המשוגרים ממגורות, ומאות טילים באליסטיים ארוכי-טווח המשוגרים מצוללות (SLBM). הנתונים מפורטים בטבלה²:

ICBM	SLBM	סה"כ
900	640	1,540 ארה"ב
1,386	978	2,364 ברה"מ
2,286	1,618	3,904 סה"כ

שתי המעצמות העיקריות חמושות, אם כן, בכ-4000 טילים באליסטיים מסוגים שונים, הנושאים ביחד מעל 10,000 ראשי-קרב גרעיניים, וכל זאת בנוסף לארסנל הרגעיני הנישא על-ידי מפציצים מאוישים, טילי שיוט, וטילים טאקטיים. במלחמה גרעינית כוללת, שיגורם של הטילים הבאליסטיים לבדם יביא לכ-10,000 פיצוצים גרעיניים. אם נניח שהעוצמה הממוצעת של כל רש"ק גרעיני הינה כשליש מגאטון, כי אז המסקנה היא שהעוצמה הגרעינית הטמונה בצי הטילים הבאליסטיים הינה כ-3300 מגאטון (להשוואה, פצצת הירושימה פעלה בעוצמה של 0.02 מגאטון בלבד). אין ספק שפיצוצים גרעיניים בהיקף כזה יחריבו עד היסוד הן את ארה"ב, הן את ברה"מ, והן שטחים נרחבים נוספים. יתר-על-כן: בקהילה המדעית רווחת כיום הדעה כי האפקט המצטבר של האבק והעשן שיווצרו עקב הפיצוצים, יקטינו את שקיפות האטמוספירה לקרני השמש, יגרמו להחזרת

ויקרה ביותר – ואין כיום מערכת המסוגלת לבצע זאת. משום כך, החודרות של הטיל הבאליסטי האסטרטגי הינה כיום מוחלטת.

כדי להבטיח את שרידותם של הטילים בפני מכה גרעינית מקדימה שהיריב עלול להנחית על אתרי השיגור, מרבית הטילים הבאליסטיים של שתי המעצמות העיקריות (וכן אלה של צרפת) מוצבים ב"מגורות" (SILO) תת-קרקעיות, מדופנות במעטה עבה של בטון מזויין, ומכוסות במכסי-פלדה עבים. הטיל מאוחסן בהן כשהוא נישא על-גבי מערכת שיכוך, וכל ממגורה מכילה את כל האמצעים הדרושים להכנה אוטונומית של הטיל למשימת הירי. תיכוננה של הממגורה נעשה כך שפגיעה גרעינית במרחק סביר (כקילומטר אחד) לא תוציא אותה מכלל פעולה. כל עוד הדיוק של הטילים התוקפים איננו מגיע לעשרות מטרים ספורים, סביר שהממגורה תשרוד לאחר תקיפה גרעינית ותאפשר שיגור הטיל שלה בתגובה. שיטה אחרת של השרדה: נשיאת הטילים התוקפים בצוללות גרעיניות המשייטות במעמקי האוקיינוס. כל עוד לא ניתן לדעת בוודאות בכל רגע היכן נמצאת צוללת כזו, לא ניתן להשמידה – והיא יכולה לשגר את טיליה (6 עד 20 טילים לצוללת) כתגובה לתקיפה על שטח מדינתה.

במחסני-הנשק של ארה"ב וברה"מ נמצאים כיום אלפי טילים באליסטיים בין-יבשתיים

הפיתוח של שנות ה-60 וה-70 לבין יוזמת ההגנה האסטרטגית דהיום. בתקופה שמדובר בה, עדיין לא הושגה דרגה טכנולוגית גבוהה במערכות המל"ם ובמערכות ששימשו להנחיית טילי היירוט. מערכות אלה לא היו צפויות להשיג רמת-דיוק גבוהה. הן לא הבטיחו שהטיל-המיירט יחלוף במרחק קטן דיו מן הטיל התוקף. לפיכך, וכדי להבטיח בוודאות את השמדת הטיל התוקף, צוידו טילי-היירוט ברש"קים גרעיניים קטנים. כפי שנראה להלן, הטכנולוגיות הזמינות כיום מאפשרות לטיל-המיירט לחלוף יותר קרוב לטיל התוקף, והתוצאה – ניתן להשתמש ברש"קים חנ"מיים פשוטים יחסית. לעובדה זו נודעים יתרונות טכניים ופוליטיים רבים. לאחר סידרת ניסויים מוצלחים, ארה"ב החלה כאמור בפיתוח מערכת-נט"ל שנועדה להגן על אזורי-הפריסה של ממגורות הטילים הבאליסטיים בפני "מכה ראשונה" מצד מערך הטילים האסטרטגיים של ברה"מ. הפיתוח התקדם בקצב לא-קבוע, כפונקציה של שני נתונים: הראשון הוא ההתנצחות בין הגורמים השונים – הממשלה והפנטגון מחד-גיסא, והממשלה והקונגרס מאיד-גיסא – ביחס לתקציבי הפרוייקט; והשני הוא עובדת התחלופה המתמדת בין הנשיאים בארה"ב. לבסוף, בתחילת שנות ה-70, אישר הקונגרס הצבת מערכת מבצעית בשם "מאבטח" (SAFEGUARD) – ומערכת אחת כזו אמנם הותקנה במדינת דרום-דקוטה, בסמוך לשדה ממגורות של טילים באליסטיים. המערכת הוכרזה כמבצעית ב-1975, אך הקונגרס לא אישר תקציב להפעלתה; ובשנת 1976 הושבתה המערכת, ואחרי-כן פורקה. מדוע? היו לכך כמה גורמים.

ראשית, ההיבט הצבאי: הופיעו בשטח טילים באליסטיים מודרניים, הנושאים כל אחד מיצרר רש"קים גרעיניים – במקום טילי הדור הראשון שנשאו, כל אחד, רש"ק יחיד. עד אז, אנשי חקר-הביצועים בארה"ב חשב כי מערכת-נט"ל מהסוג שפותח יכולה ליירט חלק ניכר מהטילים התוקפים, למנוע הכחדתו של שדה הממגורות המוגן ולהשאיר מספר מספיק של ממגורות שמישות לצורך תגמול. "הכפלת הכוח", האפשרית כתוצאה מן השימוש בטיילים נושאי-המיצרר (בעגה הצבאית: *MIRV), הביאה למסקנה כי ברה"מ יכולה להתגבר על מערכת ההגנה ולהשמיד

* MIRV – Multiple Independently Targeted Reentry Vehicles

את כל הממגורות שבשדה הטילים. במילים אחרות – מערכת ההגנה שפותחה נמצאה בלתי-מספקת נוכח התגברות האיום, ולפיכך לא היה טעם בהוצאות הרבות הכרוכות בתיפעולה המיבצעי.

אך הנימוק הצבאי לא היה הנימוק היחיד לביטולה של מערכת הגנה שפותחה בהוצאה כה כבדה. במקביל למאמצים לפתח מערכת הגנה בפני הטילים הבאליסטיים, התנהלה מאמץ מדיני ורצוף לצימצומו של "מאזן האימה". בתקופת מימשל הנשיא ניקסון הגיע מאמץ זה להילוך גבוה, ואמנם ב-1972 נחתם ההסכם הראשון בין המעצמות להגבלת כמות הנשק הגרעיני – הידוע כהסכם SALT. להסכם זה נלווית אמנה נוספת, ולפיה שתי המעצמות קיבלו על עצמן שלא לפתח עוד מערכות הגנה בפני טילים באליסטיים; הן גם הסכימו להגביל את פריסתן של המערכות שכבר פותחו (ברה"מ פיתחה במקביל מערכת הגנה משלה), ולהציבן באתר יחיד בלבד בכל מדינה. למעשה, באמנה זו (הידועה כאמנת ABM) הכירו המעצמות בכך ש"מאזן האימה" הינו הבסיס לשלום העולם, על כל אי-הנעימות שבדבר...

כפועל יוצא, ארה"ב לא מצאה טעם בהפעלתה של מערכת-הגנה אחת בלבד, בעוד שאר אתרי-השיגור של הטילים הבאליסטיים שלה נשארים ללא הגנה. יצויין כי, עד כמה שידוע, ברה"מ מקיימת בקפדנות את ההסכם: היא מפעילה במסגרתו מערכת-הגנה אחת ויחידה בפני טילים באליסטיים, הפרוסה סביב מוסקווה.

התחלה חדשה

לאחר ביטולה של מערכת SAFEGUARD נמשכו בארה"ב מאמצי מחקר ופיתוח שונים בתחום ההגנה בפני טילים באליסטיים, אך אלה לא התגבשו לכדי פרוייקט פיתוח מלא. לקראת סוף שנות ה-70 הלכה וגברה בארה"ב התחושה כי "מאזן האימה" עומד להיות מופר, וכי ברה"מ מצויה על-סף השגת יכולת להשמיד – ב"מכה ראשונה" – את כל מערך הטילים האסטרטגיים של ארה"ב. שתי סיבות גרמו את התחושה הזו:

א. חוקרי צבא-ארה"ב ניתחו את ניסויי-הירי שברה"מ ביצעה באורח שוטף, הגיעו למסקנה כי הולכת ומשתפרת רמת-הדיוק של הטילים שבידי יריביהם – וכי קרוב היום שבו ברה"מ תוכל לפגוע ישירות בממגורות הטילים של ארה"ב, ולהשמידן.

ב. ברה"מ עסקה בפיתוח והצבה של טילים באליסטיים אסטרטגיים ניידים מסוג SS-25 (תמונה 4), המוצבים על כלי-רכב. יכולת הניידות נתנה אפקט השרדתי של "צוללת יבשתית". כל עוד משגרי-הטילים של ברה"מ נודדים במרחבי סיביר, אין לצבא-ארה"ב מידע עדכני על-אודות מקום הימצאם המדויק בכל רגע, ולפיכך אינם יכולים לפגוע בהם – וזהו יתרון ברור לברה"מ.

ארה"ב העריכה כי ברה"מ עמדה בפני שיפור משמעותי של מצבה האסטרטגי, על-ידי תוספת דיוק ותוספת השרדה למערך-הטילים שלה. ארה"ב ניסתה לענות באותה מטבע – על-ידי פיתוחו של טיל חדש, הקרוי MX אחרי-כן קראו לו PEACEKEEPER.

טיל זה נועד לשאת 11 רש"קים, לשפר משמעותית את דיוקי הפגיעה ביחס לדור הקודם, ולהיות בעל כושר ניידות. הטיל פותח והוכח כהצלחה – אך עד כה נכשל צבא ארה"ב בניסיון להקנות לו כושר ניידות, עקב התנגדות עזה של חוגים רחבים בארה"ב להקצאת שטחי פריסה מתאימים. בשלהי שנות ה-70 נבדקו ונפסלו כ-25 תוכניות שונות להעניק ל-MX יכולת-ניידות – כולל רעיונות דמיוניים לניידות תת-מימית, בעזרת צוללות לא-גרעיניות המשייטות בסמוך לחופי היבשת... כיום מוצבים כ-35 טילים כאלה בממגורות הנוכחיות, וקיימת עדיין תוכנית להעמיד חלק מן הטילים על-גבי רכבות.

התחושה כי "מאזן האימה" עומד להיות מופר, והכרת הקושי במציאת מענה התקפי הולם, הביאו חוגים שונים בארה"ב לבדיקה חוזרת של פתרונות הגנתיים. כפי שראינו קודם, ניתן ליירט טילים באליסטיים בין-יבשתיים – ואין בכך בעיה טכנית בלתי-פתירה. הבעיה הינה במישור העלות/יעילות. נניח שעלותו של טיל הנושא 10 רש"קים ו-30 דמייים הינה כ-20 מיליון דולר. טיל כזה מציב בפני מערכת-ההגנה 40 מטרות, כלומר, עלות של חצי מיליון דולר לאיום אחד. אם עלות "הריגתו" של כל איום תעלה סכום גבוה יותר, היתרון הכלכלי הוא לצד התוקף. וגם אם מחיר ההגנה שווה בערך למחיר ההתקפה, אין יתרון לאמצעי ההגנה. כאשר "מחיר ההריגה" (PRICE PER KILL) נמוך בהרבה ממחיר האיום – רק אז נוצר יתרון להגנה. "מחיר ההריגה" הינו פונקציה של עלות מערכת-ההגנה ושל סיכויי ההרג (PROBABILITY OF KILL): מערכת-ההגנה יקרה ובעלת סיכויי הרג נמוכים הינה עול כלכלי אפילו למעצמות-על כמו ארה"ב, כפי

את מטרתם, וב-23.3.83 הכריז הנשיא בשידור לאומה:

"אני קורא לקהילה המדעית של ארצנו, זו שנתנה לנו את הנשק הגרעיני, להפנות מעתה את כשרונה הדגול למען האנושות ושלוש העולם, ולתת לנו את האמצעים הדרושים כדי שאותם כלי נשק גרעיניים עצמם יהפכו חסרי-אונים ומיושנים. אני מוציא בזאת הנחיה לבצע מאמץ מרוכז וכולל להגדרת תוכנית מר"פ ארוכת-טווח, שמטרתה להתחיל בהשגת היעד של הסרת האיום אשר נעוץ בטילים הגרעיניים האסטרטגיים". ראוי לציין כי הנשיא פונה לאותם מדענים "שנתנו לנו את הנשק הגרעיני" – אולי הכוונה לאדוארד טלר עצמו – וכי הנחייתו מתייחסת ל"מאמץ מר"פ", ולא פיתוח בפועל של מערכת הגנה. חשוב גם לזכור כי הוא מתייחס לטיל האסטרטגי, ולא לפצצה הגרעינית, כאל האיום שיש לפעול נגדו.

בינואר 1984 הוקמה רישמית "מנהלת יוזמת ההגנה האסטרטגית" (ראשי תיבות יזה"א) כגוף-מטה אזרחי בעיקרו בפנטגון, והועמד בראשו גנרל (3 כוכבים) ג. אברמסון מחיל-האוויר – ובכך יצאה יוזמת ההגנה האסטרטגית לדרך. המנדט של יזה"א כולל כמה מצוות "עשה" ומצוות "אל תעשה":

- א. חובת העמידה באמנת ABM משנת 1972, דהיינו: מחקר-ופיתוח בלבד, אך לא פיתוח ולא הצבה בפועל של מערכת-הגנה.
- ב. הימנעות משימוש באמצעים גרעיניים בכל צורה שהיא. נאסר על יזה"א להתבסס על רש"קים גרעיניים – ואפילו על ייצור אנרגיה באמצעים גרעיניים.
- ג. יזה"א חייבת להגן על כל השטח היבשתי של ארה"ב, הנקרא בעגה המקצועית "קונוס" (CONUS – CONTINENTAL U.S.) כלומר: הגנה על מרבית האוכלוסייה, ולא רק על מטרחת צבאיות.
- ד. האיומים אשר יש להתייחס אליהם: הטילים היבשתיים (ICBM) והטילים הימיים (SLBM) של ברה"מ.
- ה. להגנה מותר לפעול רק לאחר המראת הטילים התוקפים, ונאסר עליה לטפל במניעת שיגורם.

לקראת יישום המדע-הבידיוני

סקרנו עד כה, ובהרחבה מסויימת, את שורשיה ועקרונותיה של יזה"א. נבחן עתה מערכות 317

רבה של קרניים, ולהפנותן בזריות לעבר מספר רב של מטרות – והכל במחיר השולי של עלות האנרגיה. ומכיוון שקרן לייזר נעה במהירות האור, אין צורך באמצעי-בידיוני מסובכים – פשוט "כוון וירה"...

חזון שונה

חוגים מדעיים רבים בארה"ב תמיד התנגדו ל"מאזן האימה" מנימוקים מוסריים, וכעת גברה בהם ההכרה כי הטכנולוגיה הלייזרית היא המפתח שיאפשר בקרוב מהפך עקרוני: מתוספת אמצעי התקפה גרעיניים לפיתוח אמצעי הגנה בלתי-גרעיניים. במיוחד תרם לכך המדען הדגול אדוארד טלר, "אבי פצצת המימן", הסובל – כך סביר להניח – מיסורי-מצפון על "תרומתו" למצב הנוכחי. כשעלה לשילטון רונלד רייגן, אחד מהנשיאים המיוחדים ביותר שהיו לארה"ב מעולם, פתחו המדענים באמצעי שיכנוע – ואמנם השיגו

שהיתה מערכת SAFEGUARD בשעתה. במילים אחרות: המפתח למערכת-הגנה אמיתית הינו אותו פתרון טכני שיאפשר "מחיר הריגה" נמוך. והנה, בשלהי שנות ה-70 הסתמן לכאורה פתרון טכני כזה.

מקורות הביון של ארה"ב דיווחו בתדירות הולכת וגוברת כי ברה"מ מקיימת מאמץ רצוף ומוצלח כביכול בפיתוח לייזרים רבי-עוצמה, וניבאו כי בשנות ה-80 יהיו בידי ברה"מ כלי-נשק מבצעיים המבוססים על אמצעי זה, הן במישור הטקטי והן במישור האסטרטגי. גם בארה"ב נעשו מאמצים באותו כיוון – הן לשימוש צבאי, במיוחד להגנת ספינות צי-ארה"ב בפני איומים אוויריים וטילים, והן במישור האזרחי, כחלק ממחקר ופיתוח בהפקת אנרגיה גרעינית על-ידי היתוך. מובן כי קרן לייזר הינה אמצעי אידיאלי להגנה בפני טילים, מכיוון שלאחר ההשקעה הבסיסית במתקן הלייזר ניתן לייצר כמות

הטיל "ספרינט" הדומה כנראה באופיו ובמידותיו לטיל החדש ממנו "סנטרל"

את המרכיבים הטכנולוגיים שהיא מטפלת בקידומם. כמו כל מערכת-נשק, יש בה שלושה חלקים: "מערך החישה" (SENSOR SYSTEM), שנועד להבחין בטילים המאיימים כל אורך פעולתם, "לנעול אותם" ולעקוב אחריהם; "מערך ההרג" (KILL SYSTEM), שנועד לפגוע בטילים המאיימים ולהשמיד אותם, ו"מערך ניהול הקרב" (BMC3 SYSTEM) שנועד לתאם בין שתי המערכות הקודמות, ובינן לבין הגורם האנושי המפקד על המערכת.

במסגרת "מערך החישה" נבדקות הטכנולוגיות הבאות:

א. מ"מים קרקעיים מתקדמים ומדויקים, בעלי כושר הדמייה (יכולת להבחין בדמות העצם הנבדק, ולא רק במרחקו ובמהירותו). תכונה זו חשובה כדי להבחין – מיד בשלב שלאחר האצה – בין דמייים ופתייונות, שממדיהם קטנים, ובין הרש"קים עצמם.

ההתקדמות בשטח זה רבה מאוד, בעיקר עקב ההתפתחות המהירה ביכולת המיחשוב המדורנית. יצייון כי כבר כיום קיימים בפועל אבות-טיפוס של מ"מי הדמיה אזרחיים, לצורך שימוש בשדות-תעופה.

ב. אמצעים אלקטרו-אופטיים, בתחום האינפרא-אדום, המוצבים על מטוסים (מאוישים ובלתי-מאוישים) – להבחנה ברושם התרמי הקל שמתירים המונעים הרקטיים של הטילים התוקפים והמנועים הרקטיים של הרש"קים, לאחר כניסתם לחלל. במסגרת זו נבנה, בין השאר, "טלסקופ" אינפרא-אדום בקוטר של מטר אחד, שהותקן על בואינג-767 והמשמש לבדיקת ישימותן של המערכות.

ג. אמצעים אלקטרו-אופטיים ומ"מים חלליים, המוצבים על לוויינים, לזיהוי הרושם-התרמי הקל של הטילים והרש"קים המאיימים. הקושי העיקרי בהבחנה מהחלל טמון בכך שכדור-הארץ, המצוי ברקע התמונה כאשר מביטים מלמעלה, הינו גורם מפריע. ועוד: כדור-הארץ עצמו מפיץ קרינה שבתחום האינפרא-אדום, ובעוצמות משתנות – לפי שעות היום והלילה, עונות השנה, כיסוי העננים וכו'. בניסוי "לתא 181" נבדקה בעיה זו בעזרת לוויין מיוחד שנועד לכך, ולדברי מנהלת זיה"א הושגו תוצאות מעודדות ביותר.

במסגרת "מערך ההרג" נבדקות טכנולוגיות

אחדות, מהן כאלה הגובלות במדע הבדיוני. א. לייזרים רבי-עוצמה (לר"ע): נבדקות אפשרויות של לייזרים קרקעיים, השולחים אלומות אל החלל – לעבר מראות המכוונות את הקרניים אל המטרות. במקביל, נבדקו אפשרויות של לר"ע חלליים. עד כה, התוצאות מאכזבות למדי. למרות ההתלהבות ששררה בתחילת העשור הנוכחי – ולמרות המידע על-אודות פריצת-דרך של החוקרים בברה"מ (מידע שהתברר לאחורונה כמוגזם ביותר, לאחר שמדינה זו הרחיבה את תחום ה"גלאסנוסט" ואיפשרה ביקור באתר שלה) – הלר"ע עדיין רחוק ממצב של מערכת-נשק אסטרטגית. יש לכך כמה סיבות; העיקרית שבהן הינה נצילות האנרגיה הנמוכה של הלר"ע, כ-10% במקרה הטוב, היוצרת מצב קשה: כדי לייצר קרן רבת-עוצמה דרושה מערכת אספקת-כוח גדולה וכבדה ביותר. הדבר פוסל על הסף שימוש בלר"ע חללי, עקב המחיר הגבוה של הטסת מטענים לחלל. ובאשר לתחום הלר"ע הקרקעי – כאן נבדק ונפסל לפי שעה השימוש בלר"ע כימי (לר"ע המנצל ריאקציה כימית של מימן כבד ושל הגז הרעיל פלואור), והמאמץ מרכזי כיום בלר"ע של אלקטרונים חופשיים, המנצל אפקטים של תורת הקוואנטים.

ב. "קרני חלקיקים נייטראליים": הרעיון הינו לפגוע ברש"קים המאיימים בעזרת קרן שתהיה מורכבת מחלקיקים תת-אטומיים שאינם טעונים חשמלית (למשל, נייטרונים), ותנוע במהירות האור. תיאורטית, קרן כזו תישא אנרגיה עצומה – כן שפגיעה קצרה-תוכל לחדור דרך מעטפת הטיל או הרש"ק ולפגוע במנגנוניהם. נשק כזה ניתן להפעיל רק מהחלל, וכנגד מטרות הנמצאות בחלל, מכיוון שהאטמוספירה בולעת בקלות את החלקיקים. מנהלת זיה"א הודיעה לאחרונה על ביצוע ניסוי מוצלח של מיתקן כזה, אך רבים אומרים כי הדרך לימוש נשק מבצעי כזה – המבוסס על עקרון החלקיקים הנייטרליים – היא ארוכה, מסוכנת ויקרה.

ג. "תותח מסילה" (RAIL GUN): אם יוצב בחלל תותח שיירה לעבר המטרות – טילים ורש"קים – צורדות של קליעים פשוטים וזולים, יתקבל "מחיר הרג" נמוך.

אולם קליע הנורה מלוויין לעבר המטרה, העלולה להימצא במרחק מאות קילומטרים, חייב להיות מהיר ביותר – שאם לא כן, הטיל התוקף יגיע למטרתו לפני שיפגע בו הקליע המגן. התותח הרגיל, המוכר כיום בשדה-הקרב, מוגבל למהירות-לוע תיאורטית של פחות מ-2 קילומטר לשנייה. "תותח חלל" נגד טילים חייב לאפשר מהירות-לוע של כ-10 קילומטר בשנייה. לשם כך שוקדים חוקרי צבא-ארה"ב על פיתוחו של "תותח מסילה" הפועל על בסיס עיקרון פיזיקאלי שונה בתכלית מזה של התותח הקלאסי. ב"תותח המסילה" מנצלים את חוק-הטבע המתייחס למטען חשמלי הנע בניצב לשדה מגנטי; חוק-הטבע קובע כי על מטען כזה יפעל כוח בכיוון, שיהיה ניצב הן לכיוון הזרם והן לכיוון השדה המאגנטי. אין כל מגבלה תיאורטית למהירות-הלוע המתקבלת, אך היישום בפועל כרוך בקשיים רבים מאוד. במיתקן-הניסוי אשר בעיר EGLIN (פלורידה) הצליחו המדענים לירות צרורות של קליעים זעירים מתוך מיתקן-ניסוי, והם מתכננים כיום לירות "פגזים" של כחצי-קילוגרם במהירות של קילומטרים אחדים בשנייה. גם אם ניסוי זה יצליח, יש לזכור כי הדרך להשגת היעדים – קליע כבד יותר בעל כושר-ביות, קנה שאינו מתכלה לאחר כל ירי, ומקור אנרגיה חשמלית קומפאקטי – עדיין ארוכה וקשה.

ד. "טילי חלל-חלל": בדומה לטילי אוויר-אוויר, מנהלת זיה"א מקדמת טכנולוגיות שיאפשרו יירוטם של טילים ורש"קים – שעה שהם נמצאים בחלל – ע"י טילים קטנים, שישוגרו מ"מחסנים" הנמצאים במסלול לווייני. כל "מחסן" יכיל מערכת תקשורת וגם 10-12 טילים. הטיל ישוגר לכיוון הכללי של המטרה – וכאשר יהיה במרחק קרוב דיו, הוא יבצע ביות בעזרת חיישנים מ"מיים ואופטיים הממוקמים עליו. לטיל לא יהיה כל רש"ק, וה"הריגה" תושג בעזרת פגיעה פיזית של הטיל המיירט במטרתו. המהירות היחסית שבין הטיל למטרה תהיה כה גדולה, עד כי הפגיעה עצמה תבטיח השמדה מוחלטת של המטרה. קונספציה זו מכונה (בתקשורת הרחבה) בשם "קונספציית האבן החכמה" (SMART)

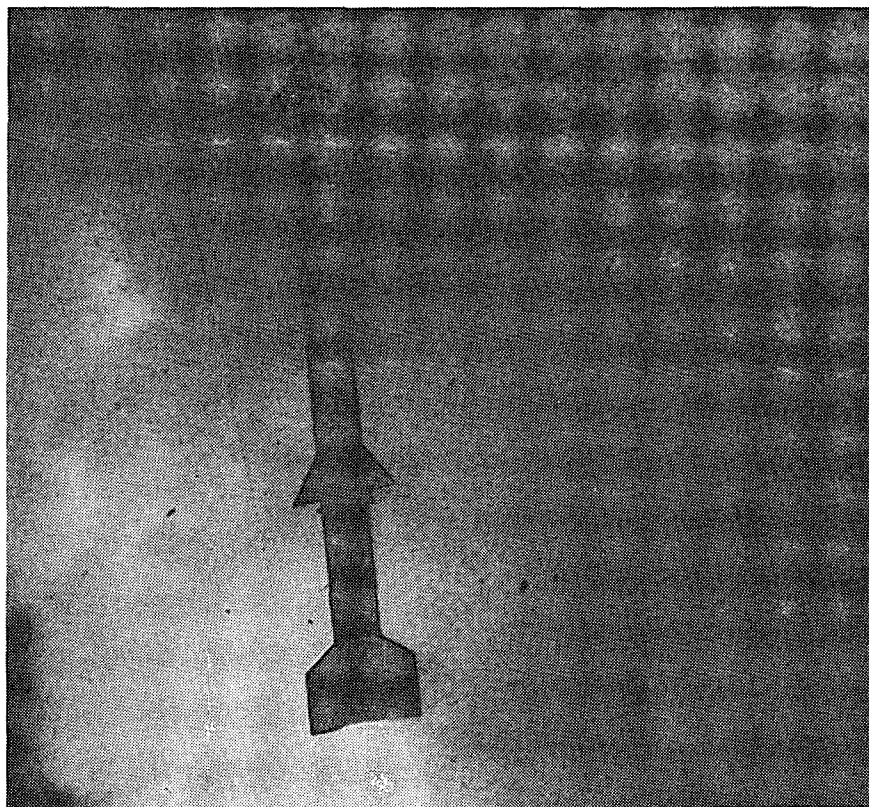
של מערכת קבלת-ההחלטות. בו בזמן, יש להבטיח שליטה מלאה של הדרג המדיני והצבאי, מחשש להפעלת סרק של מערכת ההגנה. והנה, כל אחד מהמרכיבים של המערכים האחרים ניתן לבדיקה בתנאים ריאליים – ולעומת זאת מערך ניהול הקרב לא יוכל להיבדק במלוא היקפו, אלא במקרה של התקפה אמיתית. כמות המיחשוב והתוכנה, שהמערך הזה מחייב, גובלת כשהיא לעצמה, בערכים דמיוניים.

מנהלת יזה"א מתמודדת עם בעיה זו בשני אופנים:

א. נקבע מראש כי מערך ההגנה יהיה "רב שכבת" (MULTI-LAYERED) ויטפל בטילים התוקפים בכל אחד משלבי הפעולה שלהם, כל שלב ואמצעים המתאימים להפעלה נגדו. בכך מושג סדר לוגי בסיסי במערכת קבלת-ההחלטות האופראטיווית.

ב. מנהלת יזה"א מתקצבת את הקמתם של סימולטורים ענקיים – בעלי יכולת מיחשוב, תצוגה ותקשורת – המאפשרים להדמות את כל הקרב שינוהל נגד הטילים האסטרטגיים. המערכת הראשית, הנמצאת בהקמה בקולורדו-ספרינגס, תהיה מסוגלת להדמות (לבצע סימולאציה) מטחים של אלפי טילים הפולטים עשרות אלפי רש"קים ודמיים – ומולם אלפי אמצעי-ההגנה מסוגים שונים – כל זאת בעזרת תוכנה שתאוכסן בעשרות מחשבי-על. ההדמיה תיעשה בזמן אמיתי, ו"מהלך הקרב" יפוקד מ"חדר מלחמה" המצוייד במיטב אמצעי-התצוגה הדרושים. במיתקן זה תיבדק יעילותם של אמצעי ההגנה, תיבדקנה אסטרטגיות שונות של הגנה מול התקפה, תיבדק תגובתו ומעורבותו של צוות-פיקוד אנושי, יבדק הקשר עם הדרג המדיני, ובעיקר – תיבדק התוכנה המיבצעית של יזה"א. מיתקן "קטן" (יחסית) מסוג זה כבר מוצב כיום בעיר הנטסוויל (אלאבמה) ומשמש לתירגולת חלקית, בתוצאות מרשימות.

הסקירה הקצרה והתמציתית שהבאנו לעיל יכולה להמחיש לקורא את רוחב הדימיון הטכני ואת הרצינות והיסודיות המאפיינות את גישתה של יוזמת ההגנה האסטרטגית. הפרוייקט, שהחל כאמור ב-1984, תוקצב עד כה ביד נדיבה למדי – כפי שניתן לראות מנתוני הטבלה:

הטיל האמריקני "ספרטן" בניסוי

נסיוני שלא נשא רש"ק – ההשמדה הושגה באמצעות פגיעה ישירה. ניסוי זה הוכיח כי כיום ניתן להשיג "מרחקי חליפה" נמוכים דיים בין הטיל המיירט ובין המטרה, כדי לאפשר שימוש ברש"קים חנ"מיים, ולהימנע משימוש באמצעים גרעיניים – לפי הנחיותיו של הנשיא רייגן.

שני טילים מצויים כיום בשלב קדם-פיתוח: ERINT, ליירוט מחוץ לאטמוספירה; HEDI, ליירוט בחלק העליון של האטמוספירה. לא צפויה כל בעיה מיוחדת בפיתוחם של טילים אלה, אם תתקבל החלטה על פיתוח זה.

פתרונות לבעיות נטולות-פתרון

מערך ניהול הקרב הינו האגוז הקשה ביותר שמנהלת יזה"א חייבת לפצח – הן עקב סיבוכו, והן עקב הבעיות הפסיכולוגיות והרגשיות הכרוכות בו. במקרה של תקיפה גרעינית כוללת, תוטל על מערך ניהול הקרב משימה-רבתי: התמודדות עם כ-40,000 מטרות, במשך זמן של לא יותר מ-30 דקות. מצב זה מחייב השגת אוטומאציה מוחלטת

* המרחק בין שני הטילים כשהם חולפים זה ליד זה.

ROCK), רמז לחוסר הרש"ק והשמדת המטרה ע"י פגיעה פיזית – כמין אבן הפוגעת במהירות אדירה. למימושה של קונספציה זו דרוש טיל קטן מאוד, ולשם כך נדרש מיזעור קיצוני של כל מרכיביו – מערכות הנעה, ניווט והנחיה. ואמנם, בפרוייקט קדם-פיתוח המתנהל כעת כבר הושגו הישגים מרשימים ביותר, ביניהם מיזעורה של מערכת-הנחיה אינרציאלית שמשקלה הוקטן מ-20 ק"ג בערך לכדי כ-50 גרם. בינתיים נבדקת קונספציה נועזת יותר – המכונה "חלוקה-נחל הגאונ" (BRILLIANT PEBBLE) – ולפיה היירוט יבוצע בעזרת אלפי טילים עוד יותר קטנטנים, שישייטו בחלל (כל אחד בנפרד) ויעוטו על המטרה לפי פקודה.

ה. טילים נגד טילים: זוהי הקונספציה הוותיקה והמוכחת, הזוכה לעדנה מחודשת – והפעם בעזרת מיטב הטכנולוגיות דהיום. מובן שהמדובר הוא רק ביירוט הרש"קים התוקפים כשהם בחלק האחרון של המסלול הבאליסטי, או בתחילת החדירה. בניסוי שנערך בתחילת שנות ה-80 באי מקיג'לן, אנשי צבא-ארה"ב הצליחו ליירט רש"ק של טיל "מינוטמן" תוך שימוש בטיל-יירוט

תקציבי יזה"א (בדולרים של 1989)

שנה	תקציב (במיליארדי דולרים)
1985	1,588
1986	2,980
1987	3,536
1988	3,683
1989	3,627
סה"כ	15,413

(תקציב 1990 עדיין לא נקבע, אך סביר שיעמוד על 4 מיליארד דולר בערך).

היבטים עקרוניים

יוזמת ההגנה האסטרטגית, על התקציבים הענקיים שהיא בולעת, עוררה מיד עם לידתה מחלוקת עזה בדעת-הקהל בארה"ב. שולליה טוענים שהיא איננה מעשית מבחינה טכנית, שהיא גוזלת לאימעט משאבים ממערכות נשק קונבנציונאליות, ושהיא מפנה תקציבים לאומיים מתחום הרווחה אל תחום הביטחון (נוסח "תותחים במקום חמאה"). המחייבים, לעומתם, טוענים כי יוזמת ההגנה האסטרטגית יכולה להציב מענה בפני הטיל הבאליסטי – וכי, בכל מקרה, התקציבים המוזרמים למר"פ הצבאי מקדמים את רמת הטכנולוגיה העומדת לרשות ארה"ב, ויובילו לשורת תעשיות חדשות, לרווחתה החברתית של ארה"ב כולה, כפי שהיה במבצע-החלל "אפולו". יוכוח זה נמשך ללא הפוגה, במיוחד בסמוך לדיונים על תקציב הביטחון, ולמימשל בארה"ב יש קושי רב בשימורה של יזה"א.

אך לא רק בתוך ארה"ב נטוש הוויכוח. יוזמת ההגנה האסטרטגית הינה סלע-מחלוקת במדיניות הבינלאומית – וזכתה, מיד מתחילתה, לתגובה נזעמת מצד ברה"מ. זכורה ועידת-הפיסגה ברייקיאוווק, שנכשלה על רקע התעקשותו של הנשיא רייגן שלא לבטל את יזה"א בתמורה להצעותיו הנדיבות של גורבאצ'וב בדבר פירוק נשק. נוכח ההתנגדות מבית ומחוץ, המימשל הזמין את ידידותיה של ארה"ב להשתתף ביזה"א – אך ההיענות לא היתה נלהבת במיוחד: מקרב מדינות נאט"ו הצטרפו רק בריטניה, איטליה וגרמניה – ומשאר ידידותיה של ארה"ב הצטרפו צרפת, ישראל ויפן. בניגוד למימשל הנשיא רייגן, הוגה יזה"א ומייסדה, מימשלו של בוש אינו נושא במחויבות נשיאותית אישית. רישמית ופומבית התחייב מימשל בוש להמשיך בתמיכה ביזה"א, אך נראה שהתמיכה נלהבת פחות מזו של קודמו. מהי משמעותה ומה עתידה של יזה"א?

נסה לבחון שאלות אלה משתי זוויות-ראייה שונות. אחת הטענות החריפות ביותר כנגד יזה"א היא, כי עצם העיסוק בטכנולוגיות של הגנה אסטרטגית מפר את היציבות העולמית. ברה"מ עלולה להגיע לכלל מסקנה – ואין זה חשוב אם נכונה או מוטעית – כי ארה"ב אמנם נמצאת על-סף פריצת-דרך, שתאפשר לה את הצבתה של מערכת-הגנה אסטרטגית. בכך יופר "מאזן האימה", מכיוון שברה"מ תראה את עצמה מאוימת על-ידי המערך ההתקפי של ארה"ב בשעה שניטלת ממנה יכולת התגובה המוחצת. יתכן שברה"מ לא תתיר למצב כזה להתפתח – ותשאף לעימות גרעיני מכריע עם ארה"ב, כל עוד יש בידה יכולת התקפית מובטח. תרחיש (סצנריו) אפשרי אחר: ברה"מ תמנע מארה"ב הצבה מבצעית של אמצעי הגנה אסטרטגיים בחלל, ותעשה זאת תוך שימוש בכוח – דבר שעלול להידרדר במהירות לכדי עימות גרעיני כולל. לדעתי, תרחיש כזה איננו סביר. הגיונית יותר ההנחה הבאה: אם וכאשר יזה"א תצליח, ברה"מ תפתח מערך-הגנה אסטרטגי משלה (ואין ספק שהסובייטים מוכשרים לכך. "הפיגור הטכנולוגי" הסובייטי בשטח הצבאי קיים בעיקר בדמיונה של התקשורת) – ואז יתפתח מירוח חימוש מסוג חדש, שבמסגרתו ינסו שני הצדדים לשפר את החודרות והשרידות של הטילים הבאליסטיים שברשותם, וברזמן לשפר את יכולת ההגנה האסטרטגית שלהם. זה דורות קיימת התמודדות בין ההגנה להתקפה בלוחמה היבשתית, הימית והאווירית – והתמודדות זו תתרחב לחלל; זה-האחרון יהפוך לזירת-לוחמה בזכות עצמו, כולל הקמת "זרועות חלל" שיהיו מקבילות לזרועות הצבאיות הקיימות זה מכבר. הטיל הבאליסטי ירד ממעמדו כנשק-הכרעה שאין לו מענה, ויהפוך לכלי-מלחמה שיגרתי נוסח המפציץ האסטרטגי. ומכיוון שהטיל הינו נשק חד-תכליתי לחלוטין – בניגוד למפציץ, שהינו פלטפורמה רב-שימושית – תרד חשיבותו של הטיל במידה מרובה. "מאזן האימה" יהיה פחות מאיים, ושלוש העולמות יחזור להישען בעיקר על "מאזן של כוח". האם הדבר יהיה לברכה או לרועץ? על כך ישיבו הדורות הבאים.

שאלות של עלות

במישור הטכני, לא ניתן כיום לקבוע בצורה ברורה האם יזה"א נמצאת בכיוון הנכון להשגת משימתה – מציאת מענה אמין וסביר לאיום שמייצג הטיל הבאליסטי.

מחד-גיסיא, הושגה התקדמות מרשימה ביותר בכמה שטחים טכנולוגיים – במיוחד בתחום המיזעור – וקידום משמעותי נרשם בכמה טכנולוגיות עתידניות, ובהן הלייזר רב-העוצמה ותותחית-המסילה. והנה, מאידך גיסא, האמצעים העתידניים האלה עצמם רחוקים מרחק רב מיישום מבצעי.

מנהלת יזה"א מציעה כיום לממשל ארה"ב מערכת-הגנה המבוססת על שילוב של טילי חלל/חלל וטילים נגד טילים – שניתן להציבה מבצעית במהלך שנות ה-90 במחיר ה"צנוע" של כ-30 מיליארד דולר, ושתעניק הגנה מוגבלת. מערכת כזו תישען בעיקרה על שיפור של טכנולוגיות קיימות בתחומי הטילים והמכ"ם.

כלי-הנשק העתידניים, נוסח "מלחמת הכוכבים" – אלה שהיו אמורים לשמש כשרביט-סקס שיפתור את בעיית הטיל הבאליסטי – נשארו עדיין מחוץ להישג יד; ולהערכת האופטימיסטים, הם לא יתממשו עד לפני סוף העשור הראשון של המאה הבאה.

די להשוות לכך את "מבצע מנהטן", שהתחיל ב-1941 והביא תוך פחות מ-5 שנים לפיתוח הנשק הגרעיני ולייצור הפצצה הגרעינית – והפך נסיונות מעבדתיים בקנה-מידה מולקולארי למערכת-נשק מיבצעית, וזאת בעלות של כ-2 מיליארד דולר (כ-20 מיליארד דולר כיום).

יוזמת ההגנה האסטרטגית תגרום, עד אמצע 1990, להוצאת סכום דומה – ובתוצאות הרבה פחות משמעותיות. מאידך-גיסיא, אין ספק שאם יזה"א תמשיך ליהנות מרמת התיקצוב הנוכחית במשך השנים הבאות, תושגנה פריצות-דרך. יוזמת ההגנה האסטרטגית לא הניבה עד כה את הפירות שהנשיא רייגן ציפה להם בשעתו – אך אין ספק כי גלוס בה פוטנציאל שלא ניתן לזלזל בו. רק העתיד יוכיח מי מן השניים, המקטרגים או המסנגרים, צדק בטענותיו.

הנימוקים – והעתיד

כפי שראינו, הנשיא רייגן, בהפגנה של חזון נדיר, הנחה את הממשל ואת מימסד הביטחון של ארה"ב לשנות דפוסי מחשבה – ובעיקר לשעבד משאבים יקרים למאמץ הנשען על השערותיהם של קומץ מדענים, ושתוצאותיו מוטלות בספק. האם היתה בכך טעות של נשיא קשיש וחסר השכלה-טכנית – או אולי היתה זו הברקה היסטורית? לדעתי, היו לנשיא רייגן כמה מניעים נוספים, אשר נודעים להם היבטים רחבים ועמוקים בהרבה

ארה"ב. ואכן, תגובתה של ברה"מ מלמדת כי רייגן אמנם קלע למטרתו. ה"גלאסנוסט" וה"פרסטריוקה" אינם תוצאה בלעדית של יוזמת ההגנה האסטרטגית, אך לא ניתן לתאר את קיומם בעידן של אמריקה חלשה נוסח הנשיא קרטור.

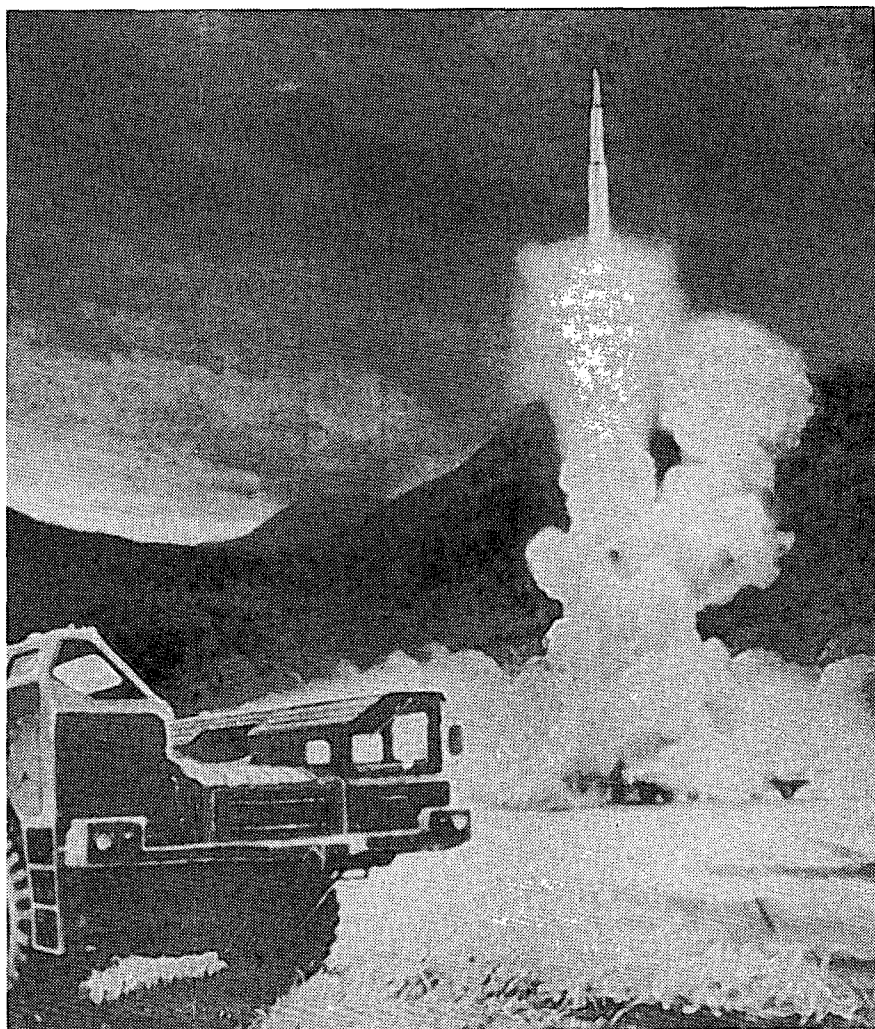
הצלחה ראשונה

מנקודת-ראות זו, אין לדעתי ספק כי יוזמת ההגנה האסטרטגית היוותה את אחד הנימוקים החשובים שהניעו את ברית-המועצות, בהנהגתו של גורבאצ'וב, לשנות את מדיניותה: לזנוח את הכוח הצבאי כמשענת העיקרית לעוצמה הלאומית, ולעבור למדיניות על בסיס אחר – פיוס, פירוק חימוש, הבנה עם ארה"ב והפניית המרץ הלאומי לפסים כלכליים. התקיים כאן הפסוק הרומאי הידוע "רצונך בשלום – היכון למלחמה". מבחינה זו, יוזמת ההגנה האסטרטגית כבר הטביעה את חותמה ונתנה למשלם המיסים בארה"ב תמורה נאותה לכסף.

יוזמת ההגנה האסטרטגית הינה ניסיון מיוחד במינו – נועז, עתיר-דימיון וחדשני – לשנות את כיוון ההיסטוריה עלידי שימוש מושכל בטכנולוגיה גבוהה. המעקב אחרי התפתחותה ותוצאותיה ולקחיה יעסיק אותנו בוודאי עוד שנים רבות.

הערות

1. "War In Peace" (Updated), Harmony Books, New York 1988
2. Janes: Neuclear Weapons Data Book, 1988
3. The Military Balance 1988-89, The International Institute of Strategic Studies, London.
4. John D. Moteff, "Review of U.S. R&D Programs in Ballistic Missile Defence", Congressional Research Service, 1989.
5. "Strategic Defence Initiative – Progress and Promise" SDIO publication 1989

הטיל הנייד ICBM SS-25 הפרוס באזורים מרוחקים בברית המועצות

אזרחי-היהיא – תדמיון שנפגעה קשות בתקופת נשיאותו הלא כל-כך מוצלחת של ג'ימי קרטור, על בעיותיה הכלכליות וההשפלה הלאומית בפרשת בנייהעורבה בטהראן. רונלד רייגן היה הנשיא הראשון, מאז ימי דווייט אייזנהאואר, ששקד על טיפוח תדמית ותחושת-עוצמה. יוזמת ההגנה האסטרטגית הייתה עבורו דגל לאומי וסמל נוסף של "אמריקה הכל-יכולה".

הנימוק השלישי והאחרון נבע מאמונתו של רייגן, כי ניתן להשיג הבנה עם הסובייטים – אך יש לעשות זאת רק מתוך עמדה של יתרון או שוויון, ולא מעמדה של חולשה. רייגן הגדיל את תקציב הביטחון של ארה"ב, שקד על טיפוח העוצמה הצבאית בכל המישורים, ודיבר על ברית-המועצות במונחים של "ממלכת הרשע". יוזמת ההגנה האסטרטגית נועדה לשמש כ"קש" נוסף לשבירת גבה של ברה"מ – במאבק צבאי/כלכלי, שבו היתרון הינו מראש לצד

המהניע הביטחוני גרידא. שלושה נימוקים סמויים היו להשקתה של יוזמת ההגנה האסטרטגית: הנימוק הראשון טמון בדאגה ששררה בארה"ב – ועדיין שורת שם – ביחס לרמת מנהיגותה הטכנולוגית, נוכח עלייתה המסחררת של יפן. הנשיא רייגן ראה צורך בהזרמה מאסיבית של משאבים למוסדות ההשכלה-הגבוהה ולמפעלי הפיתוח – ואמנם, ההישגים שהושגו עד כה יכולים בהחלט לשמש כבסיס למהפכה טכנולוגית נוספת. צימצום ממדיהם של מאגרי חשמל לצורך תותחיה-המסילה עשוי להביא למהפך תחבורתי. הלייזר רבי-העוצמה עשוי להיות מפתח לאו דווקא להגנה אסטרטגית, אלא להפקת אנרגיה חשמלית בתהליך של היתוך. הדורות הבאים עשויים לחיות בעולם שונה בתכלית מזה שלנו, תודות לחידושים אלה. הנימוק השני קשור ברצונו של רייגן לשפר את התדמית שנודעת לארה"ב בעיני

ממדף הספרים

שמרנות מחשבתית בצה"ל – האמנם?

בעקבות ספרו של א'
לויטה הדוקטרינה
הצבאית של ישראל:
הגנה והתקפה,
הקיבוץ המאוחד
והמרכז למחקרים
אסטרטגיים ע"ש יפה
אוניברסיטת ת"א,
ת"א, 1988.

תא"ל (מיל') דב תמרי

ספרו של ד"ר אריאל לויטה,
"הדוקטרינה הצבאית של ישראל,
הגנה והתקפה", מבקש לבחון את
יסודות הדוקטרינה הצבאית של
ישראל ואת גלגוליה במשך השנים.
מחבר הספר טוען כי בניגוד
לבחירה המקורית בדוקטרינה –
כפי שנעשתה בשנותיה הראשונות
של המדינה – הרי הדבקות בה
בעשרים השנים האחרונות אינה פרי
של העדפה ראציונלית או חוסר-
בדירה, אלא תוצר של שמרנות
ארגונית ומחשבתית ושל העדפת
דוקטרינה התקפית. שתי התכונות
האחרונות מאפיינות – לדעת
המחבר – צבאות בכלל וצה"ל
בניהן.

נשאלת אפוא השאלה האמנם
נכונה טענתו של המחבר, ויותר מכך
– האם מוכיח הספר את טענתו.

שיטת המחקר

הספר "הדוקטרינה הצבאית של ישראל"
אינו מחקר היסטורי וגם אינו מציג עצמו
ככזה. הספר כתוב כרצף של דיונים
המתבססים על טיעונים, ומובאים, חלקם
מפי המחבר וחלקם בשם אומרים.
הטיעונים לוקטו ממאמרים, מספרים,
מנאומים ומיומנים של אנשים שעסקו
בביטחון מאז 1948, מדבריהם של
עיתונאים, פרשנים וחוקרים. כמעט איש
מכל אלה אינו נעדר. הטיעונים – אלה
שהמחבר מסכים להם ואלה שאין הוא
מסכים להם – מובאים כדי לשמש חומר
דלק לדיונים, המובילים למסקנות התומכות
בתיזה הביטחונית של המחבר. למתודה
מעין זו כמה חולשות וקשיים.

הראשון – על מנת לתמוך בטיעונים
מביא המחבר דוגמאות מההיסטוריה
הצבאית של ישראל וגם של עמים אחרים.
היות שהספר אינו מחקר היסטורי ואינו
מתכוון להיות כזה, הרי השימוש שהמחבר
עושה בעובדות כדי להתאימן לטיעונים
הינו חופשי למדי. העובדות מהוות אפוא
אילוסטרציות יותר מאשר בסיס לדיון.
אילוסטרציות אלה מקבלות לפעמים
עיוותים, עד כי דומה שהדבר חורג מן
הקטגוריה של טעות מקרית.

השני – הסתמכות המחקר על טיעונים
מאפשרת למחבר לבחור את הטיעונים,
ואת דרך הצגתם, כך שבסופו של דבר הם
יתמכו בתיזה. אמת, גם במחקר היסטורי
אין החוקר מביא תמיד את כל החומר
הקשור באירוע, או בתהליך – אך הברירה
צריכה להיעשות על-פי קריטריון ברור,
היכול לעמוד בביקורת. שיטת מחקר
המתבססת על טיעונים, שחלקם מעוגנים
בניסיון ההיסטורי אך נעדרים מחקר
היסטורי, מאפשרת להגיע כמעט לכל דבר –
נכון ושאינו נכון כאחד.

השלישי – ההסתמכות על דברים בשם
אומרים, בעיקר על הישראלים שבהם,
הנמשכת על פני רצף של ארבעים שנה
אינה מביאה בחשבון, במקרה או במתכוון,
כי חלק ניכר מהאומרים והכותבים אמרו
וכתבו במשך התקופה כמעט כל דבר,
ולפעמים גם דבר והיפוכו, משום שהזמן
והמאורעות שינו את דעתם ולפעמים בגלל
שכך אמרו... מאחר שהנני מכיר את מרבית
הספרות שהמחבר מתבסס עליה, אני יכול
להעיד כי האנשים שצוטטו אכן אמרו את
כל הדברים שיוחסו להם בספר, ומוצקת
טיעוניהם לא תמיד עמדה במבחן הזמן
ובמבחן העניין.

בתחום העובדות שוגה המחבר, כאשר
הוא קובע כי העתקת המלחמה לשטח
האויב הפכה לרפלקס מותנה, וכהוכחה לכך
הוא מביא את מתקפת הנגד ב-8 אוקטובר
1973 בחזית התעלה (עמ' 43). לא נכונה גם

קביעתו על: "המאמצים הבלתי מבוקרים לצלוח את התעלה לפני שנוצרו התנאים לכך" (עמ' 72). המחבר מערב מין שאינו במינו כאשר הוא כורך ספק אילתור ספק פליטת פה של אלוף פיקוד בתחילת התקפת הנגד ב-8 לחודש – בעניין צליחת התעלה על גשר מצרי, אם ימצא כזה, ולו גם על מחלקת טנקים בודדת, עניין שאיש לא התכוון לעשותו – עם הדיון ברמה האסטרטגית ב-12 באוקטובר, האם לצלוח את התעלה עתה או שמה להמתין לסוף המתקפה בחזית הצפונית, ויכוח שהוכרע כאשר הגיע המידע ולפיו עתודות השריון המצריות עומדות לצלוח את התעלה ב-14 לחודש.

לא נכונה גם הקביעה כי צה"ל נתקל בקשיים לא מבוטלים בתחום ההבקעה ב-1973 (עמ' 54) – שהרי קרבות ההבקעה היו יחסית מהקלים ביותר במכלול הקרבות במלחמת יום הכיפורים.

לא נכון התיאור אודות התפקיד שצה"ל ייעד לשריון כסיוע לח"ר בתקופה שלפני "קדש" ולקראת המבצע עצמו. לא בוחנים היסטורית "מה אמר" אלא גם "מה עשר". המטה הכללי והחילות החלו כבר לפני "קדש" לבנות מסגרות ועוצבות משוריינות, שנועדו להכריע את הקרבות והמערכות, ואכן כך בא לידי ביטוי השריון ב-1956 במערכת "קדש".

אי-דיוקים כאלה ואחרים מצויים בספר, אולם אינני מייחס לכך חשיבות רבה. טעות בעובדות אפשר לבדוק ולתקן. הרבה יותר קשה לתקן הטיות ועיוותים קונספטואליים, כגון הטענה המובאת בספר כי בצה"ל היתה ועדיין קיימת מסורת "הבלגן" המעדיפה אילתור על פני תכנון מפורט ומסודר (ע' 67). מי שטוען כך, גם אם הוא מסתמך על דברים שאמר הרמטכ"ל לשעבר, חיים לסקוב, אינו מכיר את צה"ל.

לשיאם מגיעים העיוותים בניסיון – שקשה להבין את מי ואת מה בדיק הוא משרת – להמעיט בתוצאות ההפתעה

בפתיחת מלחמת יום הכפורים ובהשלכותיה (עמ' 74; 108) כאשר המחבר רואה בכישלון זה גורם משני בלבד באירועי פתיחת המלחמה ובתוצאותיה, וזאת בצבא שמרבית כוחו מבוססת על מילואים.

שמרנות הפיקוד הבכיר

המחבר מאשים את הקצונה הבכירה בצה"ל בשמרנות מחשבתית וארגונית. לביסוס האשמה זו הוא דן באריכות בנושא השמרנות בצבאות (עמ' 14-20) כמודל אוניברסלי של שמרנות בקרב קצונה בכירה. את הסיבות לשמרנות תולה המחבר בתהליכי מיסוד המביאים לשימור הקיים והעדפתם על פני החדש. כל אלה מתוארים כגורמים אוניוורסליים המונעים חדשנות גם כשזו מתבקשת בעליל. כגורמי השינויים, שבכל זאת מתחוללים מפעם לפעם, מונה המחבר את הקצינים הזוטרים שטרם נסתאבו בדפוסי חשיבה והתנהגות של הארגון, וכן אנשים חריגים, שמעמדם בארגון הוא בשוליים. לבסוף, כמקור עיקרי לחדשנות, רואה המחבר את התערבות הדרג האזרחי הכופה על הצבא מבחוץ את השינויים הנדרשים.

המחבר מסתמך בדיונו על ספרות שברובה נכתבה בארה"ב. ספרות זו מוכרת לי ועלי להעיד – מבלי למתוח עליה ביקורת – כי במתכוון אין היא דנה בדגם הישראלי כנכלל בקטגוריות השמרנות או כחדשן חריג. צה"ל וישראל מוזכרים בספרות זו בשוליים, ולא כהוכחה מוצקה לטיעון זה או אחר.

המחבר אינו נכנס לדיון מעמיק על השמרנות בצה"ל בעבר ובהווה. שמרנות הקצונה הבכירה בצה"ל מוסברת, כנראה, בשני נימוקים: האחד – קציני צבא בעולם הם שמרניים, בצה"ל יש קציני צבא לכן קציני צה"ל הם שמרנים. היקש פשוט! השני – צה"ל, לדעת המחבר, לא קיבל את תפיסתו בדבר השינוי הנדרש בדוקטרינה

הביטחונית וזהו סימן מובהק לשמרנות. על מנת להעשיר את הדיון בדבר השמרנות בצה"ל אציע רשימה קצרה, לא שלמה ולא כוללת, של שינויים שהתחוללו בצה"ל במשך 40 שנים ושל היוזמים שינויים וחדושים אלה:

- שינוי מבנה צה"ל שסיים את מלחמת העצמאות, והפיכתו לצבא מילואים המושתת על גרעין סדיר קטן – דגם המשמש עד היום כנושא להערכה ברוב הצבאות בעולם – היה פרי יוזמה וביצוע של הקצונה הבכירה.
- המעבר מצבא המושתת ברובו על חיל-רגלים לצבא משוריין ונייד, תהליך שהחל לפני 1956 והועמק אחרי מבצע "קדש" – וגם הוא היה תוצאת יוזמה וביצוע של הקצונה הבכירה.
- השינוי הלוגיסטי בכל מערך התחזוקה והאחזקה, שהוחל בו ב-1966 ושאת תוצאותיו ראינו במלחמת ששת הימים, היה מעשה ידי הקצונה הבכירה.
- המעבר מאוגדה משימתית לאוגדה קבועה כעוצבת יסוד רב-חיילית, שנעשה בין 1969 לבין 1972 – שינוי מופלג, תורתי וארגוני כאחד, שתורמתו למלחמת יום-הכיפורים לא זכתה להערכה הראויה – ניזום ובוצע על-ידי הקצונה הבכירה.
- בניין הכוח המאסיבי בשנים 1974-1978, כאשר הוכפל מספר האוגדות המשוריינות ונוספו טייסות בחיל אוויר ושייטות בחיל-הים תוך ארבע שנים בלבד – התעצמות שצה"ל לא התנסה בה מעולם, ושדרשה שינויים מפליגים בבניין הכוח בהכשרתו ובאימונו – גם הם היו פרי יוזמה וביצוע של הקצונה הבכירה בעיקר.
- בעקבות גידולו של הסד"כ המתואר, תוך פרק זמן כה קצר, נדרשו שינויים בשיטות הגיוס לשעת חרום ובארגון הימ"חים, וגם אלה נעשו בעיקר הודות לקצונה הבכירה.

היריעה נסתפק באחת בלבד: מדיניות תקציב הביטחון של רוב ממשלות ישראל בעשור האחרון, אינה מאפשרת לצבא להכין תוכנית בניין כוח ארוכת טווח ולעמוד בה. המזל וגם הפיצוי הוא שמדיניות ארה"ב כלפי ישראל בתחום הסיוע הצבאי היתה יציבה ועקבית יותר מזו של ממשלות ישראל. הפתרון לבעיה המוצגת היא גיבוש מדיניות ביטחון לאומית, שבה מספר מרכיבים המהווים יסוד מוצק שאינם משתנים בתכיפות. מדיניות מעין זו מאפשרת לצבא להתאים דוקטרינה צבאית הנגזרת מתפיסת הביטחון הלאומי. יסוד שני בפתרון הבעיה הוא דוקטרינה צבאית גמישה, רבת-כליתית, היכולה "לספוג" את שינויי המדיניות ללא זעזועים מפליגים. גישה זו מחייבת גם שימוש בהגדרות שונות במקצת מאלה המופיעות בספרו של אריאל לויטה. למדינה דרושה דוקטרינת ביטחון לאומי שיש בה מרכיבים אזרחיים וצבאיים, העונה על צרכי הביטחון המתמשכים של המדינה ותושביה.

מדיניות הביטחון, ראוי לה שתנוע, בדרך כלל, בתוך גבולות דוקטרינת הביטחון הלאומי. מכאן שמדיניות הביטחון נגזרת מתפיסת הביטחון הלאומי והיא הנותנת תשובה לעדכונים ולשינויים שהנסיבות והזמן הביאו להם.

דוקטרינת הביטחון הלאומי במבחן הזמן

מקובל עלי כי כל תפיסה ביטחונית, כמו כל תפיסה אחרת, חייבת להשתנות במשך הזמן בלחץ הצרכים הנסיבות והאירועים. השאלה היא כמעט בנלית: האם השינוי נחוץ? מהו השינוי הנחוץ? מה אפשר ומה אי אפשר לשנות?

נבחן אפוא את עיקרי דוקטרינת הביטחון הלאומי של ישראל מאז שנות ה-50 כדי

שהמחבר מתעלם ממנה: "הדוקטרינה הצבאית מהווה, אפוא, חוליה מקשרת בין מדיניות הביטחון לתוכניות המבצעיות של הצבא, מכאן נובעת גם חשיבותה הרבה." "...יתר על כן, גם משעוצבה דוקטרינה צבאית לא ניתן לקבעה במסמרות אחת ולתמיד. מציאות דינאמית, שינויים ביעדי מדיניות הביטחון ובאילוצים המדיניים... כל אלה מחייבים בחינה מחדש ולעיתים אף עדכון ורענון של הדוקטרינה".

הבעיה אינה נעוצה אך ורק בשינוי הדוקטרינה או התוכניות המבצעיות. מדיניות ביטחון יכולה, אם נראה את הדוקטרינה ככפופה לה, להשפיע ולדרוש שינויים מופלגים בבניין הכוח, בארגון, בהצטיידותו ובאימונו. מכל המרכיבים הנזכרים, שינוי בתוכנית מבצעית ואפילו שינוי בתורת הלחימה – דורש זמן קצר מזה הדרוש לשינוי משמעותי בבניין הכוח בארגונו ובצידו ואפילו לשינוי באימונו. אם נקבל את המדיניות כמכתיבה, ויסתבר שהיא קצרת טווח ומשתנה חליפות באופן משמעותי – אין שום צבא בעולם שיהיה מסוגל להתאים עצמו למדיניות. למונח מדיניות אין בהכרח קונטציה של יציבות ואריכות ימים ולא רק בגלל אילוצים. מדיניות יכולה להשתנות במהירות של חילופי ממשלות או אפילו שרים מסוימים בממשלה. לכן, אם אין יציבות ואין יסודות קבועים במדיניות החוץ, הביטחון והכלכלה של הממשלות – אין לצפות שהצבא יוכל להתאים את הדוקטרינה למדיניות. שינויי תוכניות מבצעיות אינו שינוי דוקטרינה כלל ועיקר. אנו שומעים וקוראים, יותר מדי, על דוקטרינה צבאית הנגזרת מהמדיניות, אבל אני מכיר מעט מאוד דיונים העוסקים בשאלה מה קורה לדוקטרינה הצבאית אם וכאשר המדיניות אינה יציבה, אינה עקבית וגם מוטעית. מה צריכים לעשות אז המטות הכללים של צבאות הנקלעים למצבים ולתהליכים כאלה? יש לכך דוגמאות רבות. בשל קוצר

גם המפח"ש, שבא לעולם במאבקים לא קלים בתוך הצבא ומחוצה לו, הינו חידוש שהוא פרי יזמה של הקצונה הבכירה. דברים אלה אמורים לא רק בשינויים בתחומי בניין הכוח וארגונו ובתורת הלחימה, אלא גם בתחום פיתוח אמצעי הלחימה. טנק "המרכבה" לדוגמה, שהינו היחיד מבין מערכות הנשק העיקריות המצויות בצה"ל, שפותח ויוצר על-ידי צה"ל – הורתו ולידתו הם יוזמה ומעשה של הקצונה הבכירה. דוגמה נוספת היא הפיתוח המזורז והמורכב של אמצעי צליחה המתאימים לצליחת מכשול מים מסובך כתעלת סואץ – שנעשה בדחיפות בין 1969 ל-1973 – גם הוא פרי יזמה וביצוע של קצונה בכירה בעיקר.

על מנת לאזן את התמונה חובה להזכיר כי טכניקות קרביות ותורות לחימה רבות שהפכו לנכסי צאן ברזל בצה"ל היו פרי יוזמה וקידום של קצונה זוטרה. עם אלה יש למנות את הלחימה ביעד מבוצר שפותחה על-ידי הקצונה הזוטרה (צנחנים) ב-1955, ואת תורת הקרב האווירי שהולדתה בטייסות חיל האוויר, ועוד כהנה וכהנה דוגמאות רבות.

המסקנה היא אפוא, שהקצונה הבכירה יזמה ושינתה בתחום אחריותה שלה, ואילו הזוטרה עשתה זאת בתחומה שלה – ואבוי אילו היו הדברים להיפך. דוגמאות אלה שאינן מקיפות את כל השינויים שחלו בצה"ל, מוצעות כבסיס לדיון על שמרנות הקצונה הבכירה בצה"ל, ולא כמודל אוניברסאלי של צבאות.

הקבוע והמשתנה בדוקטרינה צבאית

בתחילת ספרו דן ד"ר לויטה באופיה ובחשיבותה של דוקטרינה צבאית (עמ' 10-9). ההגדרות והמאפיינים של דוקטרינה צבאית מקובלים עלי. אולם בשני משפטים המופיעים בדיון טמונה בעייתיות סבוכה

לברר עד כמה עמדה בנסיבות ובאירועים הסוערים.

תורת הביטחון הלאומי של ישראל לא נכתבה כדבר דבור על אופניו, ולכן המבקש לעסוק בה ולמצוא את עיקריה נזקק לנאומים, לכתבים ולסיכומים של האבות המייסדים וממשיכיהם. עם זאת אין ספק שתורה כזו היתה וקיימת. השאלה היא עד כמה היתה תורת הביטחון נוקשה ומחייבת. מספרו של ד"ר לויטה עולה כי יותר משזו היתה נוקשה ומחייבת, השתעבדו לה הדרג המדיני והצבאי הבכיר מסיבות שמקורן בשמרנות ובחוסר פתיחות. אני סבור כי לא כך. אלא תורת הביטחון, אף שהיתה ברורה, השאירה חופש מחשבה וגמישות המעשה. בשעות חרום ומשבר עשו המנהיגות הצבאית והאזרחית הערכות מצב על בסיס תורת הביטחון, על פי השכל הישר והאפשרויות הפתוחות שנראו להן באותה שעה.

עיקרי תורת הביטחון המובאים להלן מופיעים גם בספרו של אריאל לויטה אם כי בניסוח שונה:

(א) לישראל אין מטרות, שעל מנת להגשימן עליה לצאת למלחמה. המטרה היחידה המונחת בבסיס תורת הביטחון שלה היא שמירת הקיום והאינטרסים החיונים ביותר. לכן המלחמה, ככלל, אינה נחוצה לישראל ואינה רצויה לה.

(ב) ישראל אינה יכולה לסיים את הסכסוך הישראלי-ערבי באמצעות מלחמה. לכן יש לצאת למלחמה רק כאשר זו בלתי נמנעת, וכאשר הקיום והאינטרסים החיונים עומדים בסכנה מיידית.

(ג) אין פתרון כמותי לפער יחסי הכוחות בין ישראל למדינות ערב. לכן המשאבים, הדרושים לביטחון ולמלחמה – כוח-אדם, כסף ואמצעים אחרים יגויסו לפי הפוטנציאל המרבי שהמדינה מסוגלת

לגייס באופן מתמיד לצרכי הצבא והביטחון.

(ד) התעצמות צה"ל אינה מותנית בהערכת מצב שוטפת וזמנית המוכתבת ע"י הביטחון השוטף. בניית הכוח הצבאי הוא תהליך ארוך ומתמשך, שעה שהביטחון השוטף משתנה תכופות.

מעיקרים אלה נגזרו עקרונות תורת המלחמה של צה"ל:

- לישראל אין עומק אסטרטגי, לכן אין אפשרות להגן על הגבולות באמצעות מגננה. הגבולות הארוכים של ישראל, והיותה מעין מובלעת בקרב מדינות ערביות, הם הסיבה לכך שלעולם לא יהיו די כוחות להגן על הגבולות מפני מתקפה ערבית כוללת.

- במקרה מלחמה יעביר צה"ל את הלחימה אל שטח האויב מוקדם ככל האפשר, על מנת להכריע את המלחמה ולהביא לסיומה.

- המלחמה, אם תפרוץ, חייבת להיות קצרה, שכן מלחמה ארוכה מעמידה במבחן את כוח העמידה של ישראל שבו אין לה יתרון. מלחמה קצרה, לעומת זאת, מעמידה למבחן את כוח המחץ שלה, שהוא היתרון הצבאי היחיד של ישראל.

מעקרונות תורת המלחמה נגזרו עקרונות בניין צה"ל:

- הכרעת המלחמה תיעשה בעיקר ביבשה, לכן עיקר הכוח הצבאי הוא יבשתי. גם הכוח האווירי, הממונה על הגנת שמי המדינה והשמים שמעל לשדה הקרב, מחויב בהשתתפות מאסיבית להכרעת קרב היבשה.

- הכוח היבשתי הינו בחובו נייד ומשוריין, ועליו לתת מענה לכל המצבים האפשריים, בהגנה ובהתקפה

כאחד, ולהשיג את ההכרעה בעומק שטח האויב.

- על מנת למצות את הפוטנציאל הלאומי עד תומו, מושתת הצבא על מערך המילואים המגייס כל אדם כשיר, כל רכב ספינה ומטוס אזרחיים לצרכי המלחמה ובכלל זה התשתית הרפואית, התחבורתית, התקשורתית ועוד.

- מערך המילואים נשען על גרעין סדיר של צבא החובה וצבא הקבע. אלה מותאמים לצרכי בניין מערך המילואים.

- מחשש לאפשרות מלחמה, שתיפתח ביוזמת האויב, ניתנה עדיפות (בכוח האדם של צבא החובה והקבע ובתקציב) לחיל האוויר – לעצירת

- מתקפת פתע, למודיעין – לצרכי מתן התרעה ולכוח הלוחם הימי, שגם הוא מבוסס על צבא חובה וקבע בעיקרו.

- בגלל האפשרות שמלחמה תיפתח בעת ובעונה אחת ביותר מחזית אחת, חולקו ישראל וגבולותיה לפיקודים מרחביים, שכל אחד מהם ממונה על השגת יעדי המלחמה במרחבו.

כל העקרונות והיסודות הקבועים הללו של תורת הביטחון הישראלית עמדו למבחן במשך יותר משלושים שנים, במהלך מלחמות ובתקופות של מתיחות ושל רגיעה. אני מסכים עם דבריו של האלוף

ישראל טל כי לעקרונות וליסודות שגובשו בשנות ה-50 "הוספנו במשך השנים צבע פה וטיח שם, שיפצנו ושיפרנו, גם קלקלנו – אלא שהיסודות נשארו אותם היסודות".*

אוסף ואומר כי במהלך השנים נעשו שגיאות לא מעטות וחריגות מהעקרונות והיסודות, אולם בדרך כלל חזרנו למקורות.

* אלוף (מיל) ישראל טל, "תורת הביטחון רקע ודינמיקה", מערכת 253, דצמבר 1976.

והפעלתו במגבלות האילוצים הקיימים, מסתבר שהפתרונות רחוקים מלהיות פשוטים ומשביעי רצון, בניגוד לעקרונות שהנחייתם יפה תמיד.

המכשלות העיקריות בספרו של אריאל לויטה טמונות בתפיסתו את צורת הקרב – המגננה – וביישומה בתנאים ששררו בסכסוך הישראלי-ערבי, ובאי ידיעתו את שהתרחש בצה"ל בתחום המגננה מאז 1974:

הספר כורך כמעט כל הזמן את "הדוקטרינה ההתקפית" של צה"ל עם מתקפה מקדימה, דבר שלא היה אף פעם בבחינת כורח אלא אפשרות בלבד. תמיד הובאה בחשבון האפשרות שהאויב יפתח ראשון בלחימה ואז תנוהל מגננה עד למעבר להתקפה. הטענה, כאילו לפני מלחמת ששת-הימים ובפתיחתה, וכן במהלך מלחמת יום הכיפורים, אפשר היה לנקוט הגנה נידת, אינה עומדת במבחן המציאות. הטענה כאילו צה"ל הזניח את לחלוטין, לפחות מאז 1974. החימוש העתידי – שחסידי המגננה ומחבר הספר ביניהם מסתמכים עליו – אינו נחשב בעיניו כנשק התקפי, אלא כנשק שערבו וסגולותיו דוקא בקרב מגננה, תפיסה מוטעית לחלוטין.

בניין הכוח כפועל יוצא של דוקטרינה

כל קרב מקפל בחובו שני יסודות: תנועה ואש. יסודות אלה אינם מנוגדים זה לזה אלא משלימים. האש נועדה לפגוע ולהשמיד, והתנועה להביא את כלי הנשק למצב שבו יוכלו לירות ולפגוע במצבי יתרון ברורים. כאשר נוצר קושי בתנועה, האש מסייעת לבצעה באמצעות חיפוי באש על התנועה. וכאשר נוצר קיפאון בעליונות

שמרנות, אלא מהבנה מוטעית של הרצוי, המצוי והאפשרי.

למרות האמור לעיל, נראה כי יש מקום לרוויזיה, מחשבתית לפחות, בשני תחומים: האחד – שאלת יחסי הכוחות לאורך זמן ולעתידי לבוא; והשני – שאריאל לויטה מעלה בספרו – מקומן של המתקפה והמגננה בתורת הביטחון הישראלית ובבניין צה"ל.

מתקפה ומגננה – יחסי גומלין

כאשר דנים בנושאים צבאיים נוטים המתדיינים, על פי רוב, לגייס לעזרתם את עקרונות המלחמה ואת הוגי הדעות הצבאיים הקלאסיים החל במרקוז דה-סאקס, קלאוזוויץ ופולר וכלה בלידל-הארט ובאחרים. הבעיה העומדת בפני איש הצבא נראית לכאורה פשוטה, כפי שמסבירים לא פעם, וכל שעליו לעשות הוא להקפיד לשמור על עקרונות המלחמה בכל תכנית ובכל מבצע. דומה כאילו כל מפקד, או קצין מטה, ברגע שסיים את תכנון המבצע, שומה עליו לקחת את רשימת עקרונות המלחמה, כעין check list, ולוודא שכל העקרונות נלקחו בחשבון ואף אחד מהם לא נפקד מקומו, ובכך יובטח כי התכנית תעלה בקנה אחד עם העקרונות, והניצחון יהיה מובטח.

אולם המציאות מורכבת יותר ורצופה התלבטות כיצד לגשר על עקרונות מתנגשים, ועל איזה מהם לוותר למען הגשמת עקרונות שבנסיבות, בתנאים ולאור הערכת המצב חשובים יותר להשגת המטרה על פני אחרים, ומהי מידת הסיכון הכרוכה בוותורים. לכן דיון שנשאר ברמת העקרונות, או לחלופין ברמה האסטרטגית, ולא יורד לרמה הפרקטית והטקטית, יכול להתקבל כנכון ומקובל. אבל כאשר מנסים לממש את המסקנות בתחום בניין הכוח

באשר ליסודות לא קבועים כמו מלחמת/מתקפת מנע (מושג שאף פעם לא גרם לי נחת, משום שלא ברור בדיוק מה מונעת מלחמת מנע או מתקפת מנע, ודאי שלא את המלחמה. אולי את תוצאותיה האפשריות של מלחמה אחרת וזה כבר עניין ספקולטיבי יותר) או מתקפה מקדימה – אלה לא היו אף פעם יסודות קבועים, אלא ניצול אפשריות שלא תמיד הוכחו כמוצלחות. גם ההרתעה לא נתפסה אף פעם כיסוד מוסד, אלא כפועל יוצא של היכולת הצבאית ושל הנכונות להשתמש בה. היא לא נחשבה כמוחלטת, אף כי מבט לאחור מראה כי ב-1956 ישראל פתחה במלחמה. ב-1967 נגררה מצרים למלחמה וירדן וסוריה בעקבותיה, לא בגלל אבדן מתמשך של יכולת ההרתעה הישראלית, אלא עקב נסיבות ואירועים שהתחוללו בעוד המדינות הערביות הנוגעות בדבר מאבדות את הבקרה על צעדיהן, שנתקיימה מ-1956 ועד מאי 1967. מלחמת יום-הכיפורים, שנפתחה ביזמה מצרית-סורית – סיבותיה היו כה עמוקות, ואינטרסים כה חיוניים של המדינות הללו נפגעו ונמצאו בסכנה מתמדת – עד שהמלחמה הפכה לכורח שעלה על יכולת הרתעה ישראלית כלשהי. מלחמת לבנון היתה גם היא ביזומה ישראלית. קשה לבוא ולסכם אחרי יותר משלושים שנות ניסיון כי "ההרתעה לא פעלה.

נראה שמבט בוחן, עם כל הרצון לחדשנות ולערעור על מוסכמות, לא יותיר מקום לשינויים מפליגים, חזת משני טעמים: האחד – היסודות מוצקים ויציבים, ובכך נמדדת גדולתה של תורת ביטחון. והשני – תורת הביטחון היתה גמישה, ואלה שהוציאו אותה מן הכוח אל הפועל היו פתוחים וגמישים די הצורך כדי למצוא מענה לצרכים המתעוררים ולבעיות שצצו במסגרתה. גם אלה שחרגו ממנה באורח קיצוני, כמו במלחמת לבנון לדוגמה, לא עשו זאת מתוך חדשנות או מתוך

האש מסייעת התנועה להשיגה מחדש. חכמת הטקטיקה היא השילוב המושכל של התנועה והאש והעתקת העדיפות מזו לזו לסירוגין. כאשר נוצר קיפאון בין שני הצדדים הלוחמים, וצד אחד אינו יכול לתמרן כרצונו להשיג עליונות אש – ינצח בקרב הבודד זה שיצטיין בנחישות ובדבקות במטרה, באימונים טובים יותר ובמפקד עקשן יותר.

כאשר אין מדובר בקרב יחיד אלא במלחמה כוללת, הרי בשעת קיפאון התמרון והאש – קרוב לודאי שינצח מי שנהנה מעליונות כמותית וממשאבים רבים יותר, כלומר מי שכוח העמידה שלו עדיף. הבעיה שעמדה כל השנים בפני צה"ל היתה, כיצד לשמור על יכולת מאחנת של תנועה ואש. הפתרון נמצא בדמות עוצבות שדה, משוריינות וניידות, הכוללות בתוכן את כל היחידות החיליות, והמשחררות אותן במידה רבה מהאחריות לתחזוקה ואחזקה, המכבידות על התנועה והאש. עולה אפוא כי ברמה הטקטית, הנמוכה והגבוהה, ההתקפה והגנה הן כמעט זהות, הן בטקטיקה והן בבניין הכוח.

ההיגיון הפנימי וההצדקה שבהקמת עוצבות ויחידות השדה בצה"ל הוא יכולתן ללחום בכל צורות הקרב וכמעט בכל תנאי השטח. לכן כאשר אנו דנים בדוקטרינה התקפית, הגנתית, או כל דוקטרינה אחרת, אין לכך השפעה רבה על המבנה, על הארגון וכמעט גם לא על האימון של עוצבות השדה. אלה מסוגלות להבקיע, להעתיק את הלחימה לשטח האויב, או לעמוד ולא לתת אף שעל מהשטח המוגן, מתחילתו או על קו העצירה. תמיד הן תיידרשנה לנקוט טקטיקה שתביא לידי ביטוי מרבי את התנועה והאש, וזאת תוך שימוש באותו נשק ובציוד המצוי ברשותם. מבנה וארגון כפי שתואר כאן מכונה "אוניוורסאלי" והוא חייב לענות על צרכי הלחימה השונים, שינבעו מאפשרויות הלחימה בחזיתות שונות, מול צבאות, השונים בגדלם,

בחימושם ובתורת הקרב שלהם. בתנאים של ישראל וצה"ל לא יעלה על הדעת לבנות "צבא הגנה נגד סוריה", "צבא הגנה נגד מצרים" ו"צבא הגנה נגד ירדן ועיראק". ניסיון העבר לימד אותנו כי אפילו יחידות קטנות יחסית, של שריון או ח"ר, שיועדו למשימות ייעודיות וייחודיות, מצאו עצמן בשעת מלחמה לוחמות במקום אחר ומבצעות משימה שונה מזו שיועדה להן מראש. כל זאת עקב אילוצים שחייבו להקצותן בדחיפות למשימות אחרות. צריך אפוא להיזהר לפני שמציעים לתפור את מבנה הצבא וארגונו, ואפילו דוקטרינה, למידות הצבא הסורי ולביצוריו.

השינויים הנדרשים מפעם לפעם בעוצבות השדה, נובעים מהצורך לקלוט אמצעי לחימה וציוד חדשים, מהצורך לשמור כל הזמן על איזון בין יכולת התנועה ליכולת האש (הפרת האיזון מושפעת כמובן משינויים בחימוש ובתורות לחימה של היריב) – ורק לעיתים רחוקות הם נובעים מהיערכות האויב.

בשנים האחרונות מרבים לדון במשמעות הכנסתו של החימוש העתידי לצבאות בעולם. אין ספק שפיתוח חימוש עתידי וקליטתו מבטיחים מודרניזציה של הצבאות ביבשה, באוויר ובים. למען הדיוק, צה"ל נמצא מאז תחילת שנות ה-60 במירוץ מתמיד להצטיידות בחימוש העולה באיכותו על זה של יריבו. העליונות האיכותית באוויר ובים נשמרה בדרך כלל, ואילו ביבשה היו וישנם קשיים אוביקטיביים לשמור על עליונות זו. אני מצטרף להערכתו של ד"ר אריאל לויטה כי אפילו חסידיו המובהקים ביותר של החימוש העתידי רחוקים מלהיות בטוחים בכושרו להשיג לבדו הכרעה בשדה הקרב. גם הסבריו לקביעה זו תקפים.

אולם בהמשך אפשר למצוא בספר פיתוח דוקטרינרי של השימוש בחימוש עתידי המגביל באופן חמור את האפשרויות הטמונות בו. הטענה העולה בספר היא כי

באמצעות חימוש עתידי אפשר יהיה לנתק, ולו גם באופן חלקי, השמדת כוח מכיבוש שטח – ולכן חימוש עתידי יהיה כה חיוני בקרב הגנה, ובעיקר בשלב שבו נפתחה מלחמה והמילואים כולם טרם נפרסו בשדה הקרב. לדעת מחבר הספר, החימוש העתידי יחייב השקעה בחימוש עצמו וכמעט לא בפלטפורמה הנושאת אותו, ואינו דורש מערכת תומכת לוגיסטית כמו זו הנדרשת לחימוש הקיים. מכל האמור לעיל עולה התפיסה כי חימוש עתידי יאפשר דוקטרינה הגנתית, ותומך בה, כדברי אריאל לויטה.

הנני סבור כי תפיסה זו מוטעית. אף שאין ספק שפיתוח ורכישת חימוש עתידי הוא הכרח לכל צבא, הרי חימוש עתידי חייב להתאים להתקפה כמו להגנה ולאפשר לזכות מחדש ביכולת התמרון במקומות שבהם היא אבדה.

דומה שאין היום תומכים רבים לדעה, שהושמעה לפני שנים מספר (וגם כיום), כי אפשר להגיע לחימוש בעל אפקט של "נוק אוטו" ש"יחליף את כל הצבא" ואפשר יהיה להיפטר ממערכות הנשק העיקריות הקיימות, וזאת משתי סיבות: האחת – השמדת כל מטרה בשדה הקרב, במידה כזו שהאויב יאבד את מרבית אמצעי הלחימה שלו ויישאר חסר כושר ללחום, אינה ריאלית, משום שאז יידרש חימוש בכמויות ובעלויות כאלה שמחירו של החימוש הקיים יראה כפרוטות לעומת מחירו של החימוש העתידי. אין צורך, ובשום מלחמה כמעט ולא אירע, שמרבית אמצעי הלחימה של היריב וכוח האדם שלו נפגעו או הושמדו. במלחמות צה"ל בעבר הושגה ההכרעה כאשר פחות מ-25 אחוזים מצידו הלחימה ופחות מחמישה אחוזים מכוח האדם של האויב נפגעו. לישראל לא היו ולא יהיו אף פעם האמצעים וכוח האדם הנדרש להשמדה כמעט מוחלטת של הצבא היריב. לכן הטקטיקה בשדה הקרב

המצב, מרמת העוצבה ועד רמת המטה הכללי, נעשתה ונעשית מהסוף להתחלה ופירוש הדבר תכנון המבצעים בכל הרמות מהיעד הסופי או מהמטרה הסופית אל מצב הפתיחה. זאת על מנת להבטיח שהתכנון יענה קודם כל על המטרה והתוצאה הסופית הנדרשת, ולא יסטה לצדדים בגלל גורמים התחלתיים.

מאז ראשית שנות החמישים לא נמצאה מטרת מלחמה מוצלחת שהיה בה יותר מאשר להכריע את היריב בשדה הקרב עד שיאלץ לבקש, או להסכים, להפסקת אש ושניתן יהיה, כתוצאה מההישגים בשדה הקרב, להיכנס למשא ומתן להסדר במצב נוח ולשחרר את המילואים מהר ככל שאפשר. הניסיונות ב-1956 וב-1982 לנסח ולהשיג מטרות מלחמה מורחבות מזו – לא עלו יפה (מבלי להתעלם מתוצאות עקיפות פרי מבצע "קדש" ופרי מבצע שלום הגליל, אבל קשה מאוד לתכנן תוצאות עקיפות מתוך כוונת מכוון).

עד היום לא נמצאה דרך, וספק אם תימצא, להכריח את האויב להסכים להפסקת אש וביתרון ברור לצה"ל באמצעות המגננה בלבד. זו, גם אם תנוהל בהצלחה, לא תביא להשמדת כוחות תוקפים בהיקף כזה שהאויב יסכן את קיום צבאו. תמיד הוא יוכל להפסיק את ההתקפה בעיתוי ובמקום הנוחים לו, ולחדש אותה כרצונו וגם להמשיך את המלחמה לזמן כמעט בלתי מוגבל כמלחמת התשה – דבר שהוא אפשרי לכל מדינה ערבית גדולה או בינונית – שעה שצה"ל כלל אינו יכול לעמוד במצב כזה לאורך זמן, כאשר המילואים מגויסים והמשק משותק. מגננה כאסטרטגיה מעמידה למבחן את כוח העמידה ולא את כוח המחץ, ובראשון יש לערבים יתרון מוחלט. עניין כוח העמידה לעומת כוח המחץ הינו מושכל ראשון בתורת הביטחון הישראלית ולצערנו העדפת כוח המחץ על פני כוח העמידה כפוייה עלינו, ומיעוט המשאבים בכל

המסקנה המובאת לעיל היא כמעט קטגורית: צה"ל אינו צבא כה עשיר היכול להרשות לעצמו הצטיידות במערכות נשק עיקרית שאינן רב-תכליתיות, להגנה ולהתקפה.

סוגיות עיקריות בניהול קרבות הגנה

קיימות שלוש תפיסות עיקריות בשאלת מקומו של קרב ההגנה בתנאי הזירה שלנו: הראשונה – כי אפשר להסתפק, בתנאים מסוימים בהגנת הגבול במקרה של מלחמה ערבית יזומה, על ידי ניהול קרב הגנה שישחוק את הצבא הערבי התוקף. השנייה – כי במקרה שהאויב יזום את המלחמה רצוי לאפשר לו לתקוף, ולשחוק אותו באמצעות קרבות הגנה, ומשיושת כוחו – לעבור למתקפה אל שטחו. השלישית – במקרה שהאויב תקף ראשון, ולא היתה אפשרות צבאית או מדינית להנחית מכה מקדימה, אזי יש להגן ולעבור במהירות האפשרית להתקפה אל עומק שטח האויב, לכבוש שטח, להשמיד כוחות ולאיים על המשך השמדת הצבא היריב או לסכן אינטרסים ויעדים חיוניים ביותר שלו. בדרך כלל, האפשרות השלישית היתה המקובלת בתורת הביטחון ובתורת המלחמה של צה"ל עד היום. באפשרויות השנייה והשלישית הובא בחשבון כי ההתקפה תיעשה בחזית אחת, שלה תינתן העדיפות, ואילו בשנייה תנוהל הגנה עד להשגת הכרעה בחזית העיקרית. ההנחה היתה כי אף מדינה ערבית לא תהיה מוכנה לעמוד ולהמשיך לחום, כאשר היא תישאר בודדה במלחמה, ולכן תבקש הפסקת אש, ולא – יוכל צה"ל להעתיק את המתקפה לחזית השנייה. כזו בערך היתה הסיטואציה ב-1967. האפשרות השלישית היתה תמיד האפשרות הנבחרת. החשיבה הצבאית הישראלית והערכת

מבוססת על הבאת צבא האויב למצב שבו אינו מסוגל עוד להשיג את יעדיו מצד אחד, ונשקפת לו סכנה אמיתית של אבדן כוחו הצבאי מצד שני. כאשר מושג מצב כזה מוכנות המדינות הלוחמות להפסקת הלחימה. זה היה המצב ב-1956 וב-1967 וב-1973, ואפילו ב-1982, בגזרת הלחימה מול הסורים. הסיבה השנייה היא שאין מקום לחימוש עתידי, כמערכת נשק עיקרית, אם אינו מסוגל לחלוטין להשתתף בכיבוש שטח (ולהחזיק בו בקרב הגנה והתקפה כאחד). לכן העיקרון המנחה לחימוש עתידי הוא לשלבו בעוצבות הניידות, על מנת שיעניק עומק ללחימה בהגנה ובהתקפה, ולאפשר לכוחות המתמרנים לנוע במהירות למקומות הנבחרים, שם הושגה עליונות האש. על-מנת להשיג זאת, יהיה חייב כל חימוש עתידי להשתלב ביכולת השרידות והתנועה, שפירושה פלטפורמות מתאימות, ולא זולות, וכן להיעזר במערכת המודיעין, הרכשת המטרות, הבקרה והתקשורת המשמשות את הכוחות הלוחמים, משום שאי אפשר יהיה לעמוד בעלויות ובתפעול של מערכות תומכות נפרדות לחימוש קיים ולחימוש עתידי.

נראה שתפיסה כזו של פיתוח ורכש חימוש מקובלת בצה"ל, והיא קובעת, אם כן, קריטריון ברור לחימוש עתידי, שיוכל לשמש בהגנה ובהתקפה כאחת. דוגמה אחת היא מסוק התקיפה המצויד בטיילי נ"ט שטווחם אינו גדול במיוחד – ומחבר הספר מביא אותו כדוגמה לנשק, המאפשר מימד חדש להגנה – והיא דוגמה מאלפת: בצה"ל דובר על מסוקי תקיפה מיד לאחר מלחמת יום-הכיפורים והם נרכשו בראייה הגנתית מובהקת, בדומה לתרחיש של פתיחת המלחמה ב-1973. תוך זמן קצר פותחה תורת מלחמה התקפית בנוסף להגנתית. וכיום אין להעלות על הדעת מבצע התקפי רחב ממדים ללא שימוש אינטנסיווי במסוקי תקיפה.

מגננה עד שיוצרו התנאים למתקפה

המגננה, בשלב ראשון, יכולה להיכפות על צה"ל ואינה בבחינת ברירה. אם התנאים מאפשרים לצה"ל לפתוח ראשון במלחמה, ואין בכך כדי להסב נזק מדיני – כדוגמת המצב ב־1967 – ולעילת המלחמה יש הצדקה וקונסנזוס חברתי, אין סיבה שלא לתקוף. אולם אני מסכים כי קשה לחזות מצב כזה וצריך לראות את המגננה כשלב הראשון. החולשה של הפתיחה במגננה טמונה בכך שאין ודאות מוחלטת שלא יהיו לאויב הצלחות התחלתיות. אחרי הכל היוזמה בידי באשר למועד התקיפה, למקומה ולבחירת המאמץ העיקרי. את ההצלחה ההתחלתית אפשר למנוע או לצמצם על ידי גיוס חוזר ונשנה של מילואים כל אימת שמתעורר חשש. גם דרך זו מפנה את הבכורה לכוח העמידה משום שבתנאי מדינת ישראל אי אפשר לעמוד לאורך זמן מול אויב נכון לקרב תוך גיוס מילואים מתמשך. זה בדיוק היה המצב בשנים 1974-1975 כאשר היה חשש וכאשר אומצה "דוקטרינה" חדשה שגרסה כי המילואים יגויסו לא כאשר ידועות כוונות האויב, אלא כאשר היערכותו מאפשרת לו לצאת למלחמה. "דוקטרינה" זו ננטשה מהר מאוד וצה"ל וממשלת ישראל נאלצו לחזור ולשקול את הכוונות כמו שהיה לפני מלחמת יום הכיפורים, משום שאי אפשר היה, בשנים הסוערות שאחרי המלחמה, לחזור ולגייס כוחות ניכרים בתדירות גבוהה.

אם בכל זאת תיפתח המלחמה במגננה, השאלה תהיה מתי לעבור למתקפה. משום שמגננה, ולו גם המוצלחת ביותר לא תביא לסיום המלחמה. בשביל ללבן את שאלת העיתוי מצאתי לנכון להביא תרחישים שאירעו וכאלה שהיו אפשריים ב־1973, וזאת משום שאריאל לויטה בונה את

הסורית יותר מ־2400 טנקים כלומר 300 יותר מאשר במצב הפתיחה. הסיבה לכך היו חילות משלוח, עירקיים וירדניים, שהגיעו לחזית וגם לחמו ובמועד מאוחר יותר – משלוח טנקים מברה"מ ומארצות הגוש המזרחי שמספרם עלה על זה שצה"ל קיבל מארה"ב. אילו היתה המלחמה ברמת הגולן מסתיימת תוך שבוע, בהכרעה מלאה או חלקית, תוך סיכון יעדים סוריים חיוניים, לא היינו מגיעים למצב סופי כה קשה שלא איפשר כלל לשחרר את המילואים.

מצב דומה היה בחזית המצרית. תכנית המגננה הביאה בחשבון כמה מאות טנקים אך פחות מ־1000, ואילו למצרים היו בפתיחה יותר מ־2600. ב־11-12 לחודש, בשלב המגננה, ירד מספר הטנקים של צה"ל ל־710 בערך ואילו לקראת 24 באוקטובר, אחרי צליחת התעלה והכרזת הפסקת האש, נותרו 621 טנקים. למצרים נפגעו כ־1000 טנקים וב־29 באוקטובר עמדו לרשותם כמעט 2500 טנקים, קצת פחות מהמצבה ההתחלתית. גם כאן הצטברו טנקים כתוצאה ממשלוח טנקים וצוותים מלב ומאלג'יריה וטנקים מארצות הגוש המזרחי. אף-על-פי-כן, הצליח צה"ל לכפות על מצרים ועל סוריה הפסקת אש, אמנם בתנאים קשים, אך ורק משום שניצל את כוח המחץ עד תומו והצליח לחצות את תעלת סואץ ולהגיע עד לטווח תותח מדמשק.

נראה אפוא בבירור, שלא ניתן לסיים מלחמה באסטרטגיה מגנתית, משום שלא ניתן כלל להשיג את מטרת סיום המלחמה בתנאים נוחים למר"מ ולשחרור המילואים. זו הסיבה הבלעדית לכך שב־1973 נאלץ צה"ל לצאת למתקפה ברמת הגולן אל עומק השטח הסורי, אחרי שהתקפת הנגד השיגה את כל השטחים עד הקו הסגול, למעט החרמון – ובאותה מידה נאלץ לצלוח את התעלה מערבה, אחרת המלחמה לא היתה נפסקת גם כעבור שלושה חדשים.

התחומים אינו מותיר לנו אפשרות בחירה. אני ער לכך שלא תמיד עניין כוח המחץ לעומת כוח העמידה מחוור לציבור ולפעמים גם לא לקציני צבא* ולכן בחרתי בדוגמה הממחישה בעליל את משמעות העניין.

במערכת "קדש" ובמלחמת ששת הימים תקף צה"ל תוך שהוא מנצל את כוח המחץ עד תום. המערכות הסתיימו תוך שבוע בהכרעה צבאית מוחלטת וניתן היה לשחרר את מרבית המילואים תוך זמן קצר. במלחמת יום הכיפורים, בגלל תנאי הפתיחה, התמשכה המלחמה כמעט שלושה שבועות, אף שפרק זמן זה אינו ארוך במיוחד במושגים מוחלטים. אם נבחן את התפתחות מצבות הטנקים בחזית הסורית והמצרית נראה בעליל את משמעות כוח העמידה לעומת כוח המחץ. תכנית הגנת רמת הגולן הביאה בחשבון כמה מאות טנקים, מספר מרבי לאחר גיוס המילואים ופריסתם, ואילו בפועל החלה הלחימה כאשר בחזית היו 177 טנקים סדירים. הסורים פתחו את המלחמה עם סד"כ של 2100 טנקים. ב־7 באוקטובר כאשר החלו כוחות המילואים להגיע לרמת הגולן הצטברו בפועל כ־530 טנקים משום שחלק לא מבוטל של הטנקים הסדירים נפגעו. ב־10 באוקטובר לאחר התקפות הנגד שהדפו את הכוחות הסורים אל מעבר לקו הסגול. עמדו לרשות צה"ל ברמת הגולן יותר מ־400 טנקים. לאחר קרבות הפריצה ויצירת המובלעת בשטח הסורי ירד מספר הטנקים לפחות מ־300 ואילו עד 29 באוקטובר עלה מספרם ל־450 בערך. לסורים ולכוחות המשלוח לעומת זאת, נפגעו או הושמדו כ־1200 טנקים. אולם ב־29 באוקטובר היו לרשות האויב בחזית

* ראה בעניין זה את מאמרו של האלוף טל "ביטחון לאומי וביטחון קיבוצי" מערכות

התפיסה שלו במידה רבה על מה שהתרחש בחזיתות ב-1973.

הבעיה המרכזית ברמת הגולן, כפי שהתבררה ב-7 באוקטובר 1973, היתה שהכוחות הסורים חדרו והגיעו בה עמוק עד למקומות שלפי כל היגיון צבאי היה קו העצירה, וגם מערבה ממנו הגיעו במקומות אחדים. גם לויטה מסכים שמקו העצירה אין זזים ואז כמובן ההגנה הפכה להגנת "אף שעל".

נניח שבקו העצירה היו הכוחות הלוחמים נעצרים, משתהים ומתארגנים טוב יותר ויוצאים להתקפה אל השטח הסורי על מנת להביא לסיום המלחמה. קרוב לוודאי שהיו פוגשים את הכוחות הסוריים העירקים והירדנים לא במרחב תל שמש, כנכר-נסג"ת-תל חרא, אלא ממש בסמוך לקו הסגול. המלחמה היתה מסתיימת, אם בכלל, בהישגים פחותים לאין שיעור מאלה שהושגו למעשה ושאלו יודעים שגם הם בקושי הספיקו. בתנאים שהיו אז לא היה מקום כלל להגנה ניידת שכל שנותר לה היה לתמרן בין נפח וגמלא לירדן. לכאורה, בחזית המצרית אפשר היה לוותר על שטח ולנקוט הגנה ניידת. מרגע שהמצרים צלחו את התעלה באמצעות חמש דיוויזיות אל מול אוגדה אחת חסרת ארטילריה וחי"ר, אפשר היה לסגת אל קו המצרים 50-60 ק"מ מהתעלה תוך השארת המעוזים (אלה שנותרו עדיין, שכן בחלק מהם חולצו המגינים ב-7 באוקטובר), לצבור שם את עוצבות המילואים, ומה אז? אפשרות אחת – ללחום במצרים בשיטה של הגנה ניידת במרחב שבין התעלה למצרים. צריך לזכור שהמצרים צלחו וביססו ראש גשר עם חמש דיוויזיות, הנותרות העבירו עוצבות משנה בניסיון התקדמות דרומה שלא עלה יפה, והעבירו חלק ניכר מהשריון מזרחה ב-14 באוקטובר, התקפה שנסתיימה בכישלון מוחלט. לו היה ניתן להם המרחב בין התעלה למצרים – מרחב שעומקו 50-60 ק"מ ורוחבו 140 ק"מ –

אין ספק שהיו מעבירים תשע עד עשר דיוויזיות אל מזרחה לתעלה ובכלל זה חלק הארי של מערך טילי קרקע אוויר. לרשות צה"ל עמדו שלוש אוגדות, ועוד עוצבה על-חטיבתית מתחילת המלחמה ועד סופה ללא שום תיגבור נוסף. ספק אם ביחסי הכוחות הללו אפשר היה להוציא את הצבא המצרי מאיזון ולהשיג הכרעה במלחמה. כל זה היה ידוע מראש ולכן כל "העצות המיניסטריליות" על נסיגה למצרים והתארגנות שם נידחו כבלתי מעשיות כלל. אפשרות אחרת היתה להתבסס מיד עם תחילת הלחימה על כביש החת"ם במרחק משתנה של 8 עד 11 קילומטרים מן התעלה עם כל הכוחות שהיו בנמצא, ולפרוס בקו האמור את אוגדות המילואים. אפשרות כזו היתה, בראייה לאחור, ריאלית והיתה חוסכת את התקפת הגד של 8 באוקטובר ואת האבדות שהיו הכרוכות בה. אולם קו כביש החת"ם, שהיה נוח להגנה מבחינה טופוגרפית היה הופך שוב את הלחימה להגנה קשיחה של "אף שעל" עם גייסות ניידים וזה בדיוק מה שאירע למן 8 באוקטובר בערב ועד 16 בו, מועד התחלת הצליחה. כל הגנה ניידת, שפירושה ויתור זמני על שטח, היתה גורמת לחציית התעלה על ידי הדיוויזיות המצריות הניידות שממערב לה, דבר שהיה משנה ומחמיר מאוד את יחסי הכוחות. זאת ועוד, במהלך המלחמה הסתבר שהגנה ניידת, לו היתה ננקטת, קרוב לוודאי שלא היתה מתמרנת את הצבא המצרי לסגנון לחימה הרצוי לצה"ל. מרגע שדיוויזיות החי"ר הצליחו לתפוס שטח מסוים, לא חשוב היכן, הן נכנסו להתבצרות חפזה ולא אבו לצאת למשחק תמרוניים. הקרבות בגזרת הצליחה, להרחבת בסיס ראש הגשר ממזרח לתעלה, הוכיחו כי אי אפשר היה להיזון ממקומן לקרבות תמרון והשמדת כוחות. אילו ויתרנו זמנית על שטח מכביש החת"ם ומזרחה, היינו צריכים אחר כך ללחום מלחמה קשה שבעתיים על מנת לאפשר

את הצליחה. אפשר כמובן לטעון, ואכן עלתה אפשרות כזו, לסיים את המלחמה במתקפה רבתי על הדיוויזיות שהתבססו ממזרח לתעלה. במבט לאחור נראה שהתקפה כזו היתה דורשת כוחות רבים מאלה שעמדו לרשותינו ולא היתה מוציאה את הצבא המצרי מאיזון ולא מנטרלת ארמייה שלמה מיכולת הלחימה שלה.

האפשרות שננקטה ידועה: התקפת הגד שלא עלתה יפה, אבל... נוח לרבים לשכוח זאת וכנראה במתכוון. למרות שזו התנהלה בגזרה קטנה יחסית, היא תרמה תרומה חשובה מאוד לעצירת התקדמות הדיוויזיות המצריות מזרחה. היא גם איפשרה לבסס הגנה קשיחה עם כוחות ניידים במרחק כזה מהתעלה, שלא איפשר למצרים חופש תמרון למהלכים עתידיים מחד גיסא ואיפשר את מבצע הצליחה מאידך גיסא. אני כלשעצמי עסקתי הרבה בשאלת ההגנה הניידת המוכרת לנו מההיסטוריה הצבאית של מלחמת העולם השנייה, ממרחבי המדבר המערבי ומערבות רוסיה. ערכנו משחקי מלחמה רבים ותרגילים בתרחישים שונים והמסקנה המתבקשת היא כי תולים בהגנה הניידת, בתנאים שלנו ובאפשרויות העומדות לרשותינו, תקוות שאינן מוצדקות. למי שלא ידע, או שמא שכח, ראוי להזכיר שבשנות ה-50 המאוחרות ותחילת שנות ה-60 היה נחל הבשור קו העצירה למקרה מגננה ניידת בתנאים קשים בחזית המצרית. נחל הבשור עובר בטווח תותח בינוני מבאר שבע. למי שמצפה בכל זאת בעתיד להגנה ניידת – אפשר וסיני המפורז מאפשר זאת, אבל דווקא שם שורר מצב שלום. אולם, והיה והמצב ישתנה והדברים יגיעו למלחמה – אציין ולא ארחיב, כי ההגנה הניידת שם זהה כמעט לחלוטין להתקפה ניידת. מעניין להצביע כי מגננה באמצעות הגנה ניידת אכן אפשרית בשטחים שנכבשו זה עתה מידי האויב והם צפויים להתקפת נגד של

האויב. ואז ההגנה הניידת היא שלב מתוך המתקפה.

מלחמת יום הכיפורים הראתה בעליל כי לחץ מתמיד על האויב, בהגנה ובהתקפה, הביא בסופו של דבר לקיצור משך המלחמה ולצמצום יכולתו של הצבא היריב להמשיך ולתקוף. קרבות מסוימים, שמקובל לחשוב כי הסתיימו בכישלון, הם שהיו המפתח להצלחת המערכה כולה כדוגמת הקרבות בחווה הסינית בסיני.

הביצורים כחלק מהמגנה

שאלת הביצורים כחלק מהמגנה העסיקה את צה"ל רק אחרי 1968, כאשר הסתבר שלא ניתן לשבת על קו התעלה דרך קבע תחת אש הארטילריה המצרית ללא ביצורים בהיקף גדול. ההתבצרות נועדה בראש ובראשונה לענות על צרכי מלחמות התשה ואילו ערכם למקרה מלחמה כוללת היה מותנה חד-משמעית בגיוס נרחב של מילואים כאשר אז הביצורים הופכים לחלק ממערך ההגנה הכולל.

הלקחים שאפשר היה ללמוד מתולדות התבצרות של צה"ל במהלך 20 השנים שחלפו הינם מעורבים. ככלל, הביצורים הם השקעת תקציבי עתק באדמה. תקציבים אלה באים על חשבון בניין צה"ל, הכשרתו ואימוניו ופיתוח ציוד לחימה ורכישתו. במבט לאחור המעוזים על קו התעלה לא הצדיקו את עצמם במלחמת יום הכיפורים, אבל לא היה ניתן לשבת על התעלה בשנים 1969-1973 ללא מעוזים. היו שצידדו בהגנה ניידת ללא ביצורים גם בהתשה. ייתכן, אבל אל לנו לשכוח כי בגלל פעילות הצבא המצרי איבדנו שטח בתקופת ההתשה ולא היה ניתן להגיע לשטחים שבן המעוזים בפעילות השוטפת. רק המעוזים והגישה אליהם ואל סביבתם הקרובה היו בשליטתנו המעשית. עם זאת, תשתית הכבישים שנשללה במערב סיני בין 1968 ל-1973 היא שאיפשרה לאוגדות להגיע לשדה

הקרב, ללחום שם ללא בעיות חריפות של תחזוקה ופינוי ולצלוח את התעלה. המחשבה איך היינו צולחים ללא ציר "עכביש" הידוע – שנמשך מטסה אל האגם המר הגדול ושהושלם ב-1972 – מעוררת חלחלה אפילו היום. פנים נוספות להתבצרות הן העובדה שתשתית ביצורים, כבישים ודרכים נותרה בסיני לאחר הפינוי, ואי אפשר היה לפנותה כמו שמפנים טנק או תותח – כסף אבוד. ברמת הגולן התמונה היתה קצת שונה. רוב המעוזים החזיקו מעמד ותרמו להצלחת המגנה. תשתית הדרכים והכבישים היתה חיונית. אבל גם שם, קו מבוצר ללא גיוס מילואים, ערכו מוטל בספק. נראה שהמסקנה שהתגבשה במשך השנים היא – להמעיט בהתבצרות עד כמה שאפשר, משום שזו תהיה תמיד על חשבון התעצמות הצבא הנייד המביא להכרעת המלחמה.

האם דרוש לשנות את דוקטרינת ההגנה?

הספר מטיף לשינוי דוקטרינרי עמוק, לפחות בתודעה ובחשיבה של הצבא. קרי הפיקוד הבכיר. כאשר אנו בוחנים את השינוי הנדרש לא נמצא בספר דברים מפורשים, כמו למשל, כיצד הדוקטרינה רואה את ההכרעה במלחמה; האם במגנה או במתקפה! מקטעי דברים פה ושם, עולה שאין המחבר רואה אפשרות להשיג הכרעה במגנה ואז נותרה רק המתקפה. אני מניח כי העדר המסקנה הסופית בדבר הדרך שבה מוכרעת המלחמה, נובע – בספר שלפינוי – מדרך חשיבה שאינה מתחילה מהסקת המסקנות ממטרות המלחמה, כלומר מסיומה בתנאים נוחים, אלא דווקא משלב פתיחת המלחמה, וזוהי מכשלה הגורמת למסקנות המתחייבות משאלת הכרעת המלחמה וסיומה, שיילכו לאיבוד.

אין ספק שהמחבר מציע לתת דגש רב להגנה, והיות שצה"ל ייאלץ להכריע את המלחמה ולסיימה בהתקפה, הרי שכל השינוי הדוקטרינרי העמוק המוצע מצטמצם לשאלה אחת: שאלת העיתוי שבו יעבור צה"ל למתקפה אל שטח האויב. שאלה זו – חשובה מאוד כשלעצמה – מאפשרת למחבר להטיח בקצונה הבכירה האשמות של שמרנות, בורות, זלזול ועיונות כלפי ההגנה (עמ' 124). את התשובה לכך ראוי לצמצם לתקופה שחלפה מאז 1974 כאשר צה"ל החל להתעצם ולאמץ גישות חדשות או שונות בתורת הלחימה שלו.

מאז 1974 התקיימו בצה"ל מאות תרגילים שהנושא המרכזי שלהם היתה ההגנה. ברמות הנמוכות נעשו תרגילי הגנה מרמת המחלקה ועד הגדוד בשטחים המועדים לקרבות הגנה, כאשר הושם דגש חזק על כל פרט ופרט, בניצול השטח והנשק. ברמות החטיבה והאוגדה שולבה ההגנה בכל תרגיל שלדי, או תרגיל עם כוחות, לפי מתווי תרגיל שקבעו מצבי פתיחה לפעמים גרועים מאלה שאירעו במלחמת יום הכיפורים. ברמות האוגדה, הפיקוד המרחבי והמטה הכללי נערכו עשרות תרגילים ומשחקי מלחמה שהביאו את המגנה לבחינה עמוקה ויסודית בתנאי השטח והאויב האפשריים. הבעיות העיקריות שנבחנו בתרגילים ובסיכומים היו כדלקמן:

- מצבי פתיחה קשים יותר מאלה של מלחמת יום הכיפורים,
- האם עדיף להפסיד זמן, ולו גם שעות אחדות, לטובת הכנסת כוחות לקרב בצורה מסודרת – או שמא עדיף להגיע למגע מהר ככל האפשר כאשר כוחותינו אינם מסודרים ואינם מאורגנים, כפי שאכן אירע ב-1973?
- מתי אפשר להניח כי המגנה הסתיימה בהצלחה ואפשר לעבור למתקפה?

• מהי התשובה למצב שבו קרב ההגנה "נתקע" וקשה לפתח ממנו התקפה להכרעת המלחמה ולסיומה? מה ההשפעה של חזית אחת על השנייה לצורך יציאה ממצב קיפאון בהגנה?

• האם יש שטחים שאפשר לוותר עליהם באופן זמני ואלו הישגים נדרש צה"ל להשיג, אם מסתבר שהשטחים שהאויב תפס זמנית מוגנים במידה כזו שאין אפשרות להחזירם בזמן סביר?

כל אלה היו לשאלות שהן נכסי צאן ברזל בתרגילים שנוהלו ברמות הגבוהות ובמיוחד במשחקי מלחמה ברמת המטה הכללי. סיכומי התרגילים עוררו תמיד וויכוחים ערים, והמאפיין אותם היתה ההכרה כי אין כנראה מקום לדוקטרינריות קשוחה בעניין ההגנה משום שכל תרחיש דורש פתרון שונה משדורש משנהו.

דבר אחד ברור: ההגנה, תכנונה וניהול הקרב במצבים קשים הפכו ליסוד מוסד באימוני הצבא ממחלקת הטנקים והח"ר עד למטכ"ל. את זאת עשה צה"ל במשך 15 השנים שחלפו מאז מלחמת יום הכיפורים. לכן לתיאוריו ולטענותיו של אריאל לויטה בעניין ההגנה – אין כל יסוד במציאות. לו עמדו לרשותו תיקי התרגילים ומשחקי המלחמה שהתקיימו מאז 1974 ועד היום וסיכומיהם, והיה בוחן אותם אחד לאחד קרוב לוודאי שלא היה טוען את מה שטען. אבל אפשר היה ללמוד זאת גם ללא תיקי התרגילים.

כל הטיעונים העולים בספר בעד ונגד מתקפה ומגננה, אלה שהמחבר שולל ואלה שהוא מחייב – והם רבים מאוד – כמו, בזכות מלחמה מונעת ונגדה, מתקפה מקדימה, המתקפה כאמצעי בידי הקצונה הבכירה להשגת משאבים, המתקפה כאפיינית לחשיבה שמרנית ועוד, אינם יותר מאשר 20 הנימוקים מדוע לא צלצלו הפעמונים. הנימוק כי לא היו כלל פעמונים – קרי השאלה כיצד יכול צה"ל להביא

לסיומה של מלחמה בזמן קצר, בתנאים נוחים למר"מ ולשחרור המילואים – אינה נדונה לעומקה ולכן כל השאר, הנכון והמוטעה כאחד, הופכים להיות טיעונים משניים ולא חשובים.

אם נצמצם את הספר הנדון לשאלת מקומה של המגננה בדוקטרינה של צה"ל ולשאלת עיתוי המעבר משלב המגננה לשלב המתקפה הרי שהמחבר מציע לעשות מה שצה"ל שוקד עליו מזה 15 שנים. אין ספק כי בעניין המגננה נדרשה אחרי מלחמת יום הכיפורים גישה שונה מזו שרווחה לפנייה.

לצה"ל לא היה קושי נפשי וענייני לעשות את השינויים הנדרשים, מה גם שהם לא חייבו שינוי משמעותי במבנה הכוח ובארגונו, שממילא היה בנוי ומאורגן באופן אוניוורסלי עוד קודם לכן.

מעורבות הדרג המדיני

אריאל לויטה ממליץ על מעורבות גדולה ביותר בדוקטרינת הלחימה של צה"ל ובשינויים הנדרשים בה של מה שהוא מכנה הדרג המדיני. הוא מזכיר את הממשלה כמובן, ואת הכנסת וועדת החוץ והביטחון. הדרשה ליתר מעורבות של "הדרג המדיני" (מושג הנראה כאמורפי למדי כאשר מדובר בעניינים הדורשים עשייה מתמדת) עולה תדיר בישראל, למרות שאין כמעט אח ורע למשמעת של צה"ל לדרג הממונה האחראי עליו, במדינה שבה מעמד הצבא ותפקידו הם כה מרכזיים.

מאז מלחמת העצמאות לא פעלו כוחות צה"ל מעבר לגבול, ומטוס לא חצה את הגבול בלא אישור של השר הממונה או ראש הממשלה. אם היו חריגים במהלך זמן כה רב, הם בבחינת יוצא מן הכלל המעיד על הכלל.

נראה שאין ויכוח בדבר זכאות הממשלה, הכנסת וועדותיה לעסוק בענייני

הביטחון וצה"ל. אולם הכמיהה שאנו שומעים ליתר מעורבות של דרגים אלה, אינה מבטיחה בהכרח דבר חיובי או מועיל. המצדדים במעורבות עמוקה של הדרג המדיני מביאים על-פירוב את הדוגמה האמריקנית, את המועצה לביטחון לאומי ואת המטות שליד הנשיא העוסקים בענייני הכוחות המזוינים.

הם שוכחים כנראה את ההבדל בין אדמיניסטרציה שממנה נשיא ארה"ב לצרכי ממשל לבין הכנסת, ועדת חוץ וביטחון ואפילו שרים בממשלה, שאין כמעט עניין בתחום עיסוקיהם שאינו קשור לשיקולים הפוליטיים היומיומיים. מי שמציע את מעורבותם המתמדת של אלה בצבא, צריך גם להציע פילטר שיסנן משאלות הביטחון והצבא את השיקולים הפוליטיים שאינם רלוונטים.

יתר על כן, מעורבות דורשת נשיאה באחריות – והניסיון מאז 1973 לא מראה שיפור משמעותי בנכונותם של מלאי תפקידים פוליטיים לשאת באחריות הנדרשת.

גם הנכונות של אלה לחדור וללמוד את הסוגיות הסבוכות הכרוכות בביטחון ובצבא לא תמיד עונה על הדרוש וגם מסקנותיהם לא בהכרח מהוות תרומה חשובה, והדוגמה שלהלן תסביר את העניין:

רבים שבים ומזכירים את דוד בן-גוריון שתרומתו לבניין צה"ל ולעיצוב דמותו אינה מוטלת בספק. ב-1953 נטל לעצמו חופשה בת שלושה חודשים על מנת לסייר וללמוד את הצבא, את הצרכים ואת הדרשות לעתיד, וכתב ד"ח מפורט ועב-כרס כהנחיה לצה"ל. קצין ששירת אז במטה הכללי בתפקיד "מקורב למלכות" העיד, כי כאשר נמסר הד"ח לעיון במטה הכללי קראו אותו הקצינים והעירו בתמיחה כי מה שמומלץ בד"ח הינו בדיוק מה שהם שוקדים לעשותו זה מכבר.

עלינו לזכור כי חלקו של הדרג המדיני

בתורת הביטחון הוא לגשר על ניגודים ופערים בין הרצוי למצוי – בין אידאולוגיה, שלעיתים חובקת עולם, לבין מגבלות האפשרי והמשאבים. נראה שדווקא בתחום זה, שהוא בלעדי לדרג המדיני, מושארים הדברים לצבא ולאחריותו.

רוויזה מחשבתית – באיזה תחום?

כבר הזכרתי כי ראוי לעיין מחדש, לפחות מחשבתית, בשני עניינים: מקומה של ההגנה בהשגת הכרעה ושאלת יחסי הכוחות. לדיון בסוגיה הראשונה חשיבות הנובעת מכך שיותר ויותר אנשים בקרב הציבור מנסים למכור את המגננה כתרופת פלא לכל הקשיים, ואי אפשר שלא להיענות לאתגר ולבררו. באשר לסוגיה השנייה, נראה כי כאן מתמקדת שאלת המפתח. מדינת ישראל, מאז נוסדה, הנתה ממספר יתרונות זמניים; המדינות השכנות, שנכנסו לסיכסוך הישראלי ערבי, לא סיכנו אינטרסים חיוניים להן, ולכן גם לא בנו צבאות שביטאו את הפוטנציאל הטמון בהן. ישראל גייסה את מירב הפוטנציאל להקמת צבא המוני-טוטאלי, לכן יכלה להגיע במלחמות להישגים צבאיים. החברות הערביות לא התקדמו בקצב שאפיין את מדינת ישראל, שעם הקמתה נכנסה למפעל קליטת עלייה, לגידול מואץ ולמודרניזציה במרבית תחומי החיים. תהליכים חברתיים בישראל גרמו לגידול הפער בין ישראל ושיכנותיה, פער שתורגם גם לשמירת עליונות צבאית.

החל ממלחמת ששת הימים (כציון דרך, לאו דוקא כעיתוי מדויק) החלו מדינות ערב לסגור את הפער. המלחמה חתכה את מדינת ירדן לשתיים, סוריה איבדה חבל ארץ שלם, שאינו מרוחק מדמשק, ומצרים איבדה את חצי האי סיני ואת תעלת סואץ.

אינטרסים לאומים חיוניים ביותר נפגעו כתוצאה מהמלחמה. תהליכים חברתיים, שלא כולם היו בהכרח תוצאה ישירה מהמלחמות, הביאו למודרניזציה במרבית המדינות הערביות.

מלחמת יום הכיפורים הביאה לידי ביטוי מוחשי את היכולת הערבית לתרגם את הפוטנציאל הלאומי לצרכי מלחמה ואת כוח העמידה לכוח מחץ. יחסי הכוחות השתנו לרעת ישראל, לאו דווקא במספרים מוחלטים של טנקים ומטוסים, אלא בשינויים ערכיים שחלו במדינות ערביות ובצבאותיהן. אחרי 1973 עשתה ישראל מאמץ התעצמות עצום לשמירת האיזון הצבאי הדרוש, מאמץ שלא היה אפשרי ללא שותפות ארה"ב. ההתעצמות מיצתה את משאבי מדינת ישראל כמעט עד תומם.

תהליכים פוליטיים הביאו אמנם ליציאת מצרים מהסכסוך, (ובמידה מסוימת גם ירדן) שכן הראשונה בחרה למתן את מעורבותה בסכסוך למינימום, מאחר שלאחר הסכם השלום ופינוי סיני האינטרסים החיוניים שלה אינם בסכנה. לא כך הדבר בסוריה, שבה לא השתנה דבר לטובה מאז 1973, ומלחמת לבנון, ב-1982, רק הביאה להעמקת הסכסוך ולהנצחתו. תזכורת לשאלת יחסי הכוחות, שהיא המרכזית והמאפילה על תורת הביטחון של ישראל, אפשר היה לקבל ממלחמת אירן-עיראק כאשר האחרונה נאלצה, באשמתה, לגייס את כל הפוטנציאל הלאומי ולהפכו לכוח צבאי, מ-12 דיוויזיות ל-50 תוך שנים אחדות ובכלל זה מודרניזציה מקיפה בחיל אוויר ובחימוש הכללי – התעצמות המדאיגה את ישראל ובצדק. להחרפה המתמדת ביחסי הכוחות נוספו גורמים המקשים על ביטחונה של ישראל; מצרים הביאה למזרח התיכון את המלחמה המשיגה מטרות מדיניות חשובות ושאיינה מחייבת נצחון צבאי, ואילו ישראל התקשתה יותר ויותר להוציא מניצחון צבאי סידור כל שהוא המקטין את רמת

הסכסוך, מה גם שהגישה "שטחים כקלפי מיקוח" אינה "עובדת" עוד, ולא רק בגלל הסירוב הערבי אלא גם בשל הפיכת קלפי המיקוח לחבלי ארץ שאינם נתונים למשא ומתן בתפיסה הישראלית.

זו הבעיה המרכזית, כיום ובעתיד, של ביטחון ישראל. אין חולקים על חשיבותה של דוקטרינה צבאית, כזו או אחרת, וערכה של המודרניזציה בצבא. אולם, חוששני כי הרצון לפתור שאלה כה מוכרת של יחסי הכוחות רק בלהטוטי החלפת דוקטרינה ולהתעלם משאלת המפתח – אינו מבשר הצלחה.

במאמר במערכות* טענתי, כי המתקפה כפויה על צה"ל, משום שטרם נמצאה דרך אחרת להכרעת המלחמה והמגננה אינה יכולה להביא לסיום המלחמה. גישה זו מכונה ע"י אריאל לויטה אקסיומטית הראויה לרוויזה. אבל הוא מתעלם בידועין מהמסקנה שהסקתי באותו מאמר כי גם המתקפה המוצלחת ביותר הגיעה למבוי סתום משום שבעקבותיה נוצר סטאטוס-קוו המלווה במצב ביטחון רעוע ונולדים יסודות המלחמה הבאה, ולכן את הפתרונות האפשריים, במידה והם אפשריים, צריך לחפש בתחום שהוא מעל לדוקטרינה הצבאית כפשוטה.

סיכום

ההיסטוריה של ההצלחות וההשגאות של צה"ל ומפקדיו יכולה למלא כרכים עבי-כרס ולא הייתי נזעק לכתוב על הצלחות או כשלונות אלמלא קראתי בהיסח הדעת רשימת ביקורת ספרים בעיתון סוף שבוע על הספר "הדוקטרינה הצבאית של ישראל" מאת אריאל לויטה. הכתבת טוענת כי מי

* ת"ל דב תמרי, מתקפה או מגננה – האם הבחירה בדינו? מערכות, 289-290, עמ' 5. מערכות 317

שיקרא את הספר לא ישכח עוד את מחברו. סופרלטיב כזה הצדיק את קריאת הספר, אם כי מתוכן הביקורת הבינותי שאין הכותבת בקיאה ברזי ההתקפה וההגנה דווקא. לאחר קריאת הספר הבינותי: המחבר כינה את הקצונה הבכירה שמרנית, בורה, המזלזלת ועוינת את הדוקטרינה שתושיע אותה. ואכן דברים כאלה ראויים לרצנז'ה אוהדת בעיתון... שהרי זה מביא את הספר – גם אם מחברו לא נתכוון לכך – לנטייה חברתית ההולכת וגוברת למתוח ביקורת קטלנית על הצבא, אם הדבר מוצדק ואם לאו.

במדינה דמוקרטית ופתוחה יש מקום וצורך לבקר את הצבא וכל מוסד אחר באמצעות ויכוח ציבורי פתוח כך שספרו של לויטה הוא לגיטימי מכל בחינה שהיא. הלגיטימיות אינה הופכת אותו לנכון, צודק וענייני. מה שנותן לו מעמד טוב בישראל הוא הנטייה החזקה להכות בצה"ל בכל דרך שהיא, גם אם אין זה מתיישב עם העובדות או עם המציאות.

אם היה זה מקרה יחיד – ניחא. לעניות דעתי, זהו כיוון ההולך ומתפתח מזה עשר שנים ויותר. אפשר היום למצוא חוקרים הגורסים בפומבי כי כל מפקדי צה"ל הבכירים, מאז יגאל אלון ועד ימינו, היו קצרי מחשבה ומעש, שכל מעשיהם מחדל מתמשך. רבים העיתונאים שיש להם טורים קבועים הממליצים ביום א' לקחת את תקציב המודיעין ולתיתו לנושאים חיוניים אחרים וביום ה' לחזק את המודיעין ולהגביר את האמצעים הניתנים לו. היתה תקופה – לפני זמן קצר – שבמהלכה הציעו אנשים, בעלי ניסיון צבאי לא מבוטל, להפוך את צה"ל לצבא בעל חימוש עתידי, שרובו טרם קיים, ובינתיים למכור את הטנקים והתותחים, וכך לפתור את הבעיות המעיקות בתחום הביטחון. רק מקרה הוא – אני משער – שאלה עבדו בתעשיות הישראליות עתירות הידע המפתחות חימוש עתידי.

מערכות 317

יש גם שרים המודיעים לצה"ל מעל במת הממשלה כי לוא הם אחראים היתה האינתיפאדה מסתיימת תוך שבוע ואחרים רומזים לצבא שהיה רצוי לקצץ את רגליהם של הפורעים הערביים, כמו שעשו בחורי המחתרת היהודית בזמנו. אינני יודע האם לאלה התכוון ד"ר לויטה כשהוא מייחל למעורבות עמוקה יותר של הדרג המדיני בצבא. כמובן שדברים בנאליים כמו תקציב ההולך ופוחת לעומת הצרכים, מחסור באימונים למילואים שאינם יכולים יותר להבטיח כשירות גבוהה ללוחם וליחידה, בטלים בשישים לעומת הצעות פותרות-כל בתחום הדוקטרינה או בתחום קיצוץ הרגליים. משום שלראשונים דרושים פתרונות מעשיים הכרוכים גם בנטילת אחריות וזה בודאי כרוך בקשיים. אין לי הסבר לתופעה, אבל היא קיימת ולהערכתי תלך ותחזק. אני יכול להעלות רק השערה: בחברה הישראלית יש כמות בלתי נדלית של אינחת וזו מחפשת לה מוצא – וצה"ל הוא מטרה נוחה לפרוק עליה את חוסר הנחת. אפשר להסבירה בתחום הסוציולוגיה והפסיכולוגיה ולא לי המלאכה. אולם אפשר לשער כי חלק מאי הנחת מקורו בחיינו המלווים בעיות שלא נראה להן פתרון, וזה מצב מעיק על הפרט והחברה.

התגובה מבוטאת בהצעת פתרונות מכל מין וסוג, שחלקם יכולים לשמש חומר למחשבה וחלקם גם זה לא. באשר לענייננו – ההיסטוריה האנושית מלמדת אותנו כי היו מקרים רבים כאשר מעטים ניצחו רבים בקרבות, במערכות וגם במלחמות. אינני מכיר ולו גם דוגמה אחת, שבה מעטים ניצחו את הרבים במאבק לאומי שהתמשך לאורך דורות בין יריבים העומדים על רמה דומה באותו מרחב. המעטים שרדו כאשר תרגמו את הישגיהם הצבאיים למיתון הסכסוך וליציאה ממנו בעוד מועד.

אפשר שהיום דרוש לצה"ל שינוי דוקטרינרי שיש כאלה שכל כך רוצים בו. אני אישית אינני יודע מהו בדיוק, אולם ברור לי שאין הוא מצוי בתחום שנוי היחס בין מתקפה למגננה ואילו הצלחת חימוש עתידי מכל סוג, מותנית בשילובו בעוצבות השדה הניידות בכל צורות הקרב. יש כאלה הסוברים שהשינוי המיוחל יהפוך את צה"ל לקטן וחזק מזה הנוכחי. הלוואי וכך יהיה. כרגע אפשר לקבוע כי צבא שיש לו 500 מטוסי קרב הוא יותר חלש מאותו צבא אילו היו לו 800. הירידה במספר המטוסים אפשר שהיא כורח, אבל לא כל כורח מחזק את צה"ל. בין התומכים בשנוי דוקטרינרי בצה"ל מצאתי כאלה המסתמכים על מאמרי העקביים של האלוף טל, המתפרסמים מפעם לפעם בעשור האחרון ומטיפים לשינוי בתורת הביטחון. מומלץ לעיין פעם נוספת במאמרו על "ביטחון לאומי ובטחון קיבוצי" שבו הוא מטיף בבהירות רבה למיתון השאיפות הלאומיות והמטרות הנובעות מהן, למען יתאימו למציאות ולאפשרויות העומדות לרשותינו – ובקצרה למיתון הסיכסוך כך שישתנה ויגיע לממדים שיאפשרו לנו להתמודד עימו. ואכן, זהו השינוי הדרוש.

* אלוף ישראל טל, "ביטחון לאומי וביטחון קיבוצי", מערכות 314, עמ' 2.

האם אכן דרוש רענון הדוקטרינה הצבאית של ישראל?

תגובה לביקורתו של תא"ל (מיל) דב תמרי

ד"ר אריאל לוויטה

ביקורתו של תא"ל (מיל) דב תמרי דורשת תגובה – והמגיב עשוי להתפתות לכדי התייחסות מפורטת שתפריך את כל טענותיו של דב תמרי, אחת לאחת. אבל, למעשה אפילו לא דרוש מאמץ רב על מנת להזכיר כי טיעוניו כנגד המתודולוגיה והדיוק העובדתי של מחקרי אינם נסמכים אלא על הצהרות לא מבוססות, דוגמאות שלא ממין העניין וכו'. מפתה, אך במקרה שלפנינו לא יהיה זה נכון לנהוג כך – משום שהקורא יוכל להתרשם בעצמו ממידת הביסוס שהטיעונים זוכים לו במאמר, מול הביסוס שהם זוכים לו בספר. וחשוב יותר מכך: אסור לאפשר לעיסוק בפרטים, מרתקים ככל שיהיו, מלהסיט אותנו מהציר העיקרי של הוויכוח בין דב תמרי לביני. במוקד הוויכוח עומדת טענתי, שהוא דוחה מכל וכל, ולפיה נוצרו כיום הנסיבות המחייבות לרענון את תפיסת הביטחון בכלל – ואת הדוקטרינה הצבאית של ישראל, בהיבטיה ההגנתיים וההתקפיים – בפרט.

על מה בעצם נשען הטיעון של הספר, ולפיו מתבקש רענון דוקטרינרי כזה? על שלושה נדבכים עיקריים, המשלימים זה את זה: הנדבך הראשון הינו מאמץ שיטתי, מבוסס מבחינה מדעית, לתאר את יסודות תפיסת הביטחון והחשיבה הדוקטרינרית של צה"ל מאז הקמת המדינה ועד היום. נדבך זה דרוש משום שלא ניתן לבחון את תקפות

תפיסת הביטחון והדוקטרינה הצבאית מבלי להתוודע אליהם תחילה ולעמוד בהרחבה על הגיונם הפנימי. ואילו תאור אמין, עדכני וממצה של הנושא לא היה קיים קודם לכן בנמצא.¹

המאמץ לגבש תיאור כזה קיבל משנה חשיבות נוכח טענה הרווחת בצה"ל וגם מחוצה לו, ולפיה אין לצה"ל דוקטרינה ואסטרטגיית אופרטיביות (להבדיל מטאקטית) כל-עיקר.

למרות ביקורתו הנוקבת על מחקרי בתחומים רבים אחרים, מודה דב תמרי שתיאור יסודות הדוקטרינה כפי שהופיע בספרי הוא אכן מדויק בדרך-כלל.

הנדבך השני הינו תיאור מקיף של התפתחות האתוס ההתקפי בצה"ל והתעצמותו החל ממחצית שנות ה-50. תיאור זה מצביע על השתרשות הדוקטרינה ההתקפית המובהקת בצה"ל כבר לאחר מלחמת-קדש, תוך יצירת עוינות גוברת והולכת כלפי – ובורות גדלה ביחס אל – הגנה ומגננה, בורות ועוינות שהגיעו לשיאן בתקופה שקדמה למלחמת יום-הכיפורים. הספר מוכיח כי למעשה לא חלו עד לאחרונה שינויים של ממש בדוקטרינה של צה"ל בסוגייה זו. אמנם לאחר מלחמת יום-הכיפורים – הקדיש צה"ל תשומת-לב מוגברת להגנת רמת-הגולן, אך תשומת-לב זו באה בעיקרה לידי ביטוי בתחומי התשתית, הארגון וניהול הקרב הטקטי.

הנדבך השלישי שהתייזה של הספר נשענת עליו הינו בחינת תקפותן של אותן הנחות והערכות, שעליהן נשענו תפיסת הביטחון והדוקטרינה הצבאית המסורתית. בחינה זו נעשית לאור הניסיון הרב שנצבר במרוצת ארבעים שנה של עימותים בין ישראל לערב. היא לוקחת בחשבון גם אותן תמורות מפליגות שחלו במרוצת הזמן בישראל, במדינות ערב, בסכסוך הישראלי-ערבי בכללו, ביחסי ישראל וערב עם המעצמות, ואפילו בטכנולוגיה הצבאית עצמה. הבחינה מתייחסת למיגוון

בהבנת מהות עקרון ההתקפיות עצמו. הוא היה עיקרון המבטא את חשיבות היוזמה, רוח-הלחימה והדבקות במשימה להשגת המטרה (והיה ברור שיישומו נגזר מן הנסיבות ומחייב שיקול-דעת) – ועם הזמן צומצמה משמעותו להתקפיות בכל עת ובכל מחיר, המבוצעת באורח מיידי ואוטומטי. אחד הביטויים הבולטים לפישוט-היתר שחל בחשיבה הצבאית בתחום זה הינו הטשטוש ההדרגתי שחל בהבנת ההבדל בין מקומו של עקרון ההתקפיות בלחימה ברמה הטקטית (שבה הוא ללא-ספק מרכזי ביותר), לבין מקומו ברמה האופרטיבית והאסטרטגית (שבה עולים בחשיבותם שיקולים ועקרונות נוספים). הטשטוש שחל בנושא זה גרם בין היתר להתעלמות מההשפעות הבלתי-מייצבות שנועדו לדוקטרינה התקפית. האדרה: פישוט התורה הצבאית הישראלית בנושא ההתקפה לווה בתהליך של האדרה ופיאור של הלחימה ההתקפית. האדרת ההתקפיות מצאה את ביטויה לא רק בהטמעת החינוך להתקפיות מעל לכל, אלא גם בהדגשת התוצאה הסופית של קרבות תוך הצנעת המשמעות של המחיר שגובה קרב כתוצאה מהתקפיות לא-שקולה או המיושמת בטרם עת. ריבוי אבדות בקרבות התקפיים נתפס, אם כן, בראש-ובראשונה כמדד להרואיקה – ולא כאינדיקטור אפשרי להתקפיות בלתי-מחושבת. לפיכך תשומת-הלב הצבאית התמקדה באותם קרבות התקפיים מפורסמים עקובים מדם – אבל עשתה זאת כמעט אך ורק כאמצעי להטמעת מורשת-קרב (ערך החשוב לכשעצמו), ולא כאמצעי להפקת לקחים אופרטיביים ותורתיים והמחשתם.

לתחומים, שהמלחמה חשפה בהם ליקויי-תיפקוד חמורים. (לדוגמה בחיל-הים במהלך מלחמת ששת הימים, בחיל-האוויר ובמודיעין במהלך מלחמת יום-הכיפורים).

התפתחות אתוס התקפי

האילוצים האסטרטגיים של מדינת ישראל, בד-בבד עם הרצון להעלות ולטפח את כושר הלחימה בצבא, הביאו לכך שצה"ל טיפח אתוס התקפי כבר בראשית ימיו. אתוס זה אכן תרם רבות לחיזוק כושר-הלחימה של צה"ל. כושר זה בא לידי ביטוי מרשים בשדה-הקרב, מאז ועד היום. אלא שדווקא הצלחות אופרטיביות אלה הן שחיזקו את האתוס ההתקפי – עד כדי כך שבתקופה שקדמה למלחמת יום-הכיפורים הוא התגבר והתפשט, עד שהשתלט למעשה על החשיבה הצבאית הישראלית תוך שהוא דוחק הצידה ערכים ועקרונות צבאיים חשובים לא פחות. תופעה זו אירעה גם בצבאות אחרים בתקופות קודמות (לדוגמה הצבא הצרפתי ערב מלחמת-העולם הראשונה). להשתלטות האתוס ההתקפי על החשיבה הצבאית הישראלית היו למעשה שלושה ביטויים מעשיים: פישוט (סימפליפיקציה), האדרה (גלורפיקציה) וקיבעון (דוגמטיזציה) של החשיבה התורתית בתחום ההגנה וההתקפה.

פישוט – שנוצר במרוצת השנים בהבנת מהות עקרון ההתקפיות, הן בפני עצמו והן בהשוואה לעקרונות מלחמה אחרים. בצה"ל, עקרון ההתקפיות הלך ונתפס כחזות הכל. כמעט כל אמנות המלחמה צומצמה בהדרגה לכדי עיקרון דומיננטי אחד של התקפיות – תוך דחיקה לשוליים של עקרונות מלחמה אחרים, כגון שימור הכוח. במקביל חל פישוט יתר

התפתחויות מדיניות (פנימיות וחיצוניות) – צבאיות, טכנולוגיות, כלכליות וחברתיות – שחלו בסביבת הפעולה של צה"ל במשך השנים, ומנסה לעמוד על השלכותיהן: הן לתפיסת הביטחון, והן להיבטים ההתקפיים וההגנתיים של הדוקטרינה הצבאית.

*

קוצר היריעה אינו מאפשר להרחיב כאן את הדיבור על ממצאי המחקר, והם מופיעים ממילא בפירוט רב בספר. עם זאת – נוכח הטענות השונות שהשמיע דב תמרי – בכל-זאת מן הראוי לחזור ולהדגיש כאן בקצרה שלוש תופעות מרכזיות, שהספר עומד עליהן:

א. המשכיות דוקטרינרית

מאז מחצית שנות ה-50 ועד היום לא חלו שינויים מהותיים בדוקטרינה הצבאית הישראלית – הן ברמה האסטרטגית, והן ברמה האופרטיבית. תופעה זו אינה צריכה להפתיע לא רק כיוון שאינה ייחודית לצה"ל, אלא גם משום שהיא מהווה תוצאה ישירה של מערכת הגירויים והאילוצים שהוא פועל בהם. צה"ל גדל והתעצם במרוצת השנים, וזה הביא בהכרח לכדי מידה לא מבולטת של מיסוד ושמרנות על חשבון המקוריות והאילתור שכה איפיינו אותו בימי הראשונים. הגודל והמורכבות של צה"ל, לצד הצלחותיו המרשימות בשדה-הקרב, הטרדות היומיומיות של הביטחון השוטף, הצורך בכוננות מתמדת למלחמה, וגם העדד גירויים של ממש לתמורה מצד הדרגה המדינית – איפשרו במידה רבה לצה"ל לשקוט על שמריו בתחום הדוקטרינרי.

יש אמנם תחומים אחדים בצה"ל שבכל זאת חלו בהם שינויים דוקטרינריים במהלך התקופה. אך אלה מצטמצמים כמעט אך ורק

להאדרת הלחימה ההתקפית התלוותה גם דה לגיטימאציה שיטתית של הלחימה ההגנתית – תוך טיפוח שיטתי של מיתוסים, ולפיהם הגנה היא בהכרח סטאטית ונטולת אלמנטים התקפיים, וגורמת לקיבעון מחשבתי ולרפיון צבאי, וכי"ב. דה לגיטימאציה זו הביאה במרוצת הזמן גם לבורות מפתיעה ביחס למהותו של הקרב ההגנתי ודרך ניהולו.

קיבעון: התפיסה האופרטיווית של ניהול קרב ההתקפה בצה"ל איבדה בהדרגה רבים מהאלמנטים המקוריים והנועזים יותר שליוו אותה בשנות ה-50 וה-60 (שהיו מזוהים בראש ובראשונה עם יישום "הגישה העקיפה"). צה"ל נסמך יותר ויותר על חיפוש הכרעה יבשתית באמצעות הבקעה חזיתית, על כל המשתמע ממנה – תפיסה שלא השתנתה מהותית למרות התמורות המהותיות שחלו במקביל באופיו של שדה הקרב היבשתי בכלל, ובזירת הלחימה העיקרית של צה"ל בפרט.

כרסום במרחב התמחן של ישראל ג.
בעוד ששתי התופעות הקודמות שעליהן הצבעתי נוגעות להתפתחויות הקשורות בדוקטרינה הצבאית גופא, הרי שהתופעה השלישית מתייחסת לתמורה המפליגה שחלה בתנאי הפעולה שהדוקטרינה הצבאית אמורה להיות מיושמת בהם. בהקשר זה ראויים לציון מיוחד השינויים הבאים: התגברות המעורבות של המעצמות באזור, התחזקות התלות של ישראל בארה"ב, שינוי מסוים באופי הסכסוך הישראלי-ערבי (הסכום השלום הישראלי-מצרי, צמצום יעדי המלחמה הערביים בישראל) – לצד מעורבותו הגוברת של הציבור בישראל בסוגיית מלחמה ושלום. למכלול תמורות זה היו כמובן

השפעות שונות מגוונות, וראוי למקד את תשומת-הלב להשפעה אחת מרכזית הרלוונטית לענייננו כאן – הכרסום במרחב התמרון המדיני של ישראל בכלל, ובנושאי מלחמה ושלום בפרט. כרסום זה מוצא את ביטויו, בין היתר, בהגבלת חופש הפעולה של ישראל ביזום מלחמה (מלחמת מנע או מלחמה מקדימה), ובניהולה – בכל הנוגע לתקיפת יעדים, לביצוע מהלכים מסוימים בשטח מדינות ערב, למשך הזמן העומד לרשות ישראל לניהול מלחמה, ועוד.

מגמת הכרסום בחופש התמרון הישראלי העמיקה עוד יותר נוכח התפתחויות שחלו במקביל בטכנולוגיה הצבאית (התחזקות גורם האש על חשבון גורם התמרון) וגם בתנאים הצבאיים בזירה. החשובה והמדאיגה שבהן הינה התפתחותו ההדרגתית של מענה צבאי ערבי מקיף לדוקטרינה אמינה ומבנה הכוח המסורתי של צה"ל. פיתוח מענה זה, שהחל לאחר מלחמת ששת הימים (ובמידה רבה החל בעקבותיה), צבר תאוצה נוספת לאחר מלחמות יום הכיפורים ושלום הגליל. עיקר ביטויו בתחומים הבאים: יצירת כוחות ומכשול במרחב הלחימה, יצירת איומים רבים ומגוונים על פלטפורמות הלחימה העיקריות באוויר ובים וביבשה, הקמת מערכים לחסימת צירי איגוף קלאסיים – ולבסוף גם בפיתוח איום משמעותי של טילי קרקע-קרקע (עם ראשי-קרב קונבנציונאליים ו/או כימיים) הן על בסיסי חיל-האוויר, מפקדות, מתקני שליטה וימ"חים, והן על ריכוזי אוכלוסין בצפונה של ישראל ובמרכזה. מכלול השינויים הצבאיים הללו שוחק במידה מדאיגה את כושרו של צה"ל לבצע את מהלכי המלחמה הקלאסיים שלו, המבוססים בראש-ובראשונה על תנועה אל תוך שטחי האויב ותמרון בתוך שטחים אלה. השחיקה נובעת הן מחשש למחיר של מהלכים כאלה בשחיקה צבאית, והן

מהסיכון הכרוך בהם לפגיעה בתשתית ובאוכלוסייה אזרחית, ולעומת עם המעצמות.

*

למכלול התופעות, שנסקר כאן בקיצור נמרץ, נודעות השלכות רבות ומרחיקות לכת על תחומים רבים שונים של הביטחון בישראל בכלל ועל הנדבך הצבאי שלו בפרט. גם בתחום הצבאי הוא משליך על תפיסת ההרתעה והלחימה ועל ארגון הכוח ומבנהו, על האימון וההדרכה, על התכניות המבצעיות, ההגנה על העורף והתשתית ועוד. כאן, מטבע הדברים, נעסוק אך ורק במשמעות העקרונית הנובעת מהם ביחס לדוקטרינה הצבאית הישראלית – ולמעשה רק במרכיב ההתקפי וההגנתי של דוקטרינה זו.

המשכיות הדוקטרינות והאתוס הצבאי התקפי אינם בהכרח תופעות שלילות לכשעצמן. נהפוך הוא. מידה של רציפות והמשכיות – בארגון, בתורה ובאמצעים – הינה הכרחית לתפקודו של צבא בשדה הקרב, משום שהיא מבטיחה יציבות ותיאום בין חלקי השונים של ארגון מורכב כצבא מודרני. באורח דומה נודעת חשיבות רבה לרוח לחימה התקפית, המחזקת את היוזמה וההישגיות הצבאית. אלא שבדומה למה שקרה בצבאות רבים אחרים, הערכים של המשכיות והתקפיות הפכו במרוצת הזמן דומיננטיים יתר-על-המידה בחשיבה הצבאית שלנו, מה עוד שבמקביל חלו תמורות מרחיקות לכת בסביבת-הפעולה של צה"ל. השילוב של שתי התופעות הוא שיוצר מצב מדאיג, המחייב רענון של תפיסת-הביטחון הישראלית בכלל – והדוקטרינה הצבאית בפרט – בראש ובראשונה בסוגיית ההגנה וההתקפה. רענון כשמו כן הוא – אין משמעו הוצאת הישן מפני החדש, אלא התאמות ושינויים בישן כדי להתאימו למציאות החדשה.

בכל מחיר ומסיטה את תשומת-הלב משאלות העיתוי ומחיר הביצוע הצבאי והמדיני של ההתקפה, ומדכאת חיפוש אחר כיווני מענה אופרטיביים ואסטרטגיים נוספים ו/או אחרים, שיהוו תחליף להתקפיות בכל עת ובכל מחיר. כאן נזכיר רק שהמהלך האסטרטגי המבריק ביותר הוא זה המאפשר לכפות את רצונך על האויב מבלי שתזדקק לשם כך לעימות ישיר וחזותי עמו – או תצמצם עימות זה למינימום ההכרחי.

דברים אלה מביאים אותי לפני סיום, להוסיף הערה הנוגעת להתמודדות עם ביקורת בכלל, ועם הביקורת המשתמעת מספרי כלפי צה"ל בפרט. דרך רווחת להתמודד עם ביקורת הינה ליחס למשמיעיה חוסר-הבנה, כוונות זרות, או טיעוני קש (Straw arguments) – להוציא דברים מהקשרם, להיתפס לסגנון ולא למהות, ובסך הכל להיתלות בכל מיני פרטים שוליים על מנת לבטל את הצורך להתווכח עניינית עם התיזה המקופלת בביקורת. למרבה הצער, תגובתו של דב תמרי לספרי אינה נקייה מליקויים אלה. לשמחתי, היא אינה נחלת הכלל. אף-על-פי שמשתמעת מהספר מידה של ביקורת כלפי צה"ל, מצאתי בצה"ל (וגם מחוצה לו) הכרה בכך שכוונת הספר להציע ביקורת בונה – ומידה לא-מבוטלת של פתיחות להקשיב לטיעון ולהידבר, וגם לחשוב על הצורך בשינוי. פתיחות זו הינה חשובה ומעודדת גם אם לא תסתיים באימוץ התיזה הספציפית המושמעת בספרי בנושא מגננה ומתקפה. בל נשכח שחוסנו של צה"ל היה מאז ומתמיד מושתת על איכותו. איכות ניתן להשיג ולשמר רק כאשר טרדות השעה, שביעות-הרצון העצמית והאינסטינקט הטבעי של שמירה על הקיים אינם חונקים את תרבות הדיון והמחשבה. אנשים חיצוניים למערכת הביטחון אינם

בארגון, באימוץ ובתשתית עם כל הברכה שבהם (והיא כלל וכלל אינה מבוטלת!), טרם לוו בשידוד-מערכות דוקטרינרי. צה"ל ממשיך לחנך את מפקדיו על ברכי ההתקפיות הטהורה. בהעדר שינוי בדפוסי החשיבה לא תיפתר מצוקת ההרתעה, התמרון, וההכרעה המקופלת ביישום הדוקטרינה הצבאית המסורתית.

כאן מתבקשת הבהרת סוגייה מרכזית אחת, שבה נתפסו אחדים מבמקרי (ובכלל זה דב תמרי) כדי לדחות את ביקורתי ואת הצעותי. הכוונה לטיעון כאילו צידדתי בספרי בתפיסה הגנתית מובהקת, והלא כל ינוקא וברדעת אמור כבר להבין כי באמצעות מגננה בלבד לעולם לא תושג הכרעה צבאית.

זהו טיעון מקומם ומטעה בעת ובעונה אחת. מקומם – כי לא רק שאינו נכון, אלא שהשמעתו היא מגמתית ונועדה לשרת את המטרה של קידוש הקיים וביטול הצורך להתמודד ברצינות עם הצורך בשינוי דוקטרינרי. בספרי אמנם הצבעתי על הצורך הדחוף בחיזוק כושרו ההגנתי של צה"ל – אך חזרתי והדגשתי כי השגת הכרעה עליידי צה"ל (אפילו לצורך הפסקת הלחימה בלבד) עשויה לחייב התקפה, ובכלל זה העתקת הלחימה לשטח האויב, ולו רק משום שזהו המירשם הצבאי הבדוק ביותר לעניין זה, המוכר לנו מהתורה הצבאית ומניסיונו שלנו. יתר-על-כן חזרתי וצינתי בספר את הערך החיובי הגלום הן ברוח-התקפית והן בהתקפיות – ובלבד שהם באים לידי ביטוי מבוקר ומחושב (בדגש, ברמת ובעיתוי היישום) בהדרכה באימוץ, בבניין הכוח וגם בתכניות מבצעיות.

טיעון ה"התקפיות הטהורה" גם מטעה – משום שהוא חוזר ומחזק את ההבחנה המלאכותית בין הגנה להתקפה. כפי שהבהרתי בפרק ד' בספרי: הבחנה זו נעוצה באי-הבנה של התורה הצבאית, ופגיעתה רעה משום שהיא מקדשת את ההתקפיות

למרות שמדובר ברענון הדוקטרינה הצבאית הישראלית ולא בהחלפתה, השינוי המתבקש אינו שולי כלל-ועיקר. באי-הבנתו את העניין הזה נעוצה אחת מטעויות העיקריות של דב תמרי. הוא שוגה בהבנת מהותו וחשיבותו של שינוי דוקטרינרי – וכפועל-יוצא מכך, גם בהערכת הצורך (שנותר בעינו) לרענן את הדוקטרינה הצבאית הישראלית. שינוי דוקטרינרי ברמה האופרטיבית והאסטרטגית איננו עניין של מה-בכך, משום שהוא מחייב בראש-ובראשונה התאמה של דפוסי חשיבה. זהו תהליך קשה וארוך יותר לביצוע מאושר שינוי בארגון או באמל"ח. הצלחתו מותנית במידה רבה במעורבות אישית ועקבית של קברניטי הביטחון (בצבא ובדרג המדיני) בעיצוב הדפוסים החדשים והטמעתם בצבא באמצעות חינוך, בהדרכה ובאימוץ. התיאום בעניין זה בין הדרג המדיני לצבאי, אשר דב תמרי סולד ממנו, הינו הכרחי לא רק מחמת אפיו הדמוקרטי של המשטר שלנו, אלא משום שהפעילות הצבאית כל כולה נועדה לשרת מטרות מדיניות, והיא מתנהלת בהכרח בתוך מסגרת של אילוצים והנחיות מדיניים. הצורך במעורבות האישית של קברניטי הביטחון בתחום זה – עידוד וביצוע השינוי הדוקטרינרי – הינו, עם זאת, המקור לאחד הקשיים העיקריים ברענון הדוקטרינרי. זאת לא רק מחמת ריבוי המחויבויות האחרות של קברניטי הביטחון – אלא גם משום שחשיבתם בתחום הביטחון (כפתחומים אחרים), התעצבה בהכרח על בסיס התפיסה מסורתית, שבחלקה (כאמור) כבר אינה תואמת את המציאות העכשווית.

דב תמרי צודק בכך שצה"ל הקדיש לא מעט משאבים לשיפור כושרו ההגנתי מאז מלחמת יום-הכיפורים. דברים ברוח זו נאמרו במפורש בספרי. יותר מכך, הנושא ההגנתי זכה לתשומת-לב נוספת בצה"ל לאחר היציאה מלבנון. אלא ששינויים אלה

שירות הקצינות בצה"ל

ל - ציפיות ואפשרויות

תא"ל חדוה אלמוג*

שאינם שייכים בבירור לכאן או לכאן, ומידת ההצלחה במילויים תלויה בכישוריו האישיים של הקצין - ללא קשר אם זהו גבר או אשה. בסוג זה של תפקידים יש מקום נרחב לשיקול-הדעת ולנטיות לבם של המפקדים - והם אלה שיוכלו להגדיר את התפקיד כשייק לסוג הראשון או השני, ולמעשה להכריע על-ידי כך אם ניתן או לא ניתן יהיה לאפשר לאשה לשאת בו. תפקידים מן הסוג הזה, ובעיקר ברמות הבכירות-נמוכות, הם המהווים מושא למערכה על שילוב נשים, וגם כאן יש לזכור כי בנוסף לשמרנות ואולי גם לנוחות קיימים עוד כמה טיעונים בסיסיים, שיש להביא בחשבון.

צריך לדעת כי ככל שעולים ברמת התפקידים הבכירים בצבא, מוצאים כי הממלאים אותם הם אותם מפקדים שיוכלו בסופר-של-דבר לנהל כוחות לוחמים, הן בפיקוד ישיר בשדה הקרב והן ברמת המטה הכללי. מצב זה הוא פריה של מגמת צה"ל להשתית את הצמרת שלו על קצינים שיוכלו ליישם את ניסיונם בשעת הצורך.

כדי להכשיר את הקצינים הללו לתפקידים בראש המערכת ולהקנות להם היכרות מעמיקה ויסודית עם צה"ל נוהג הצבא לשלב במסלול התפקידים שלהם, לצד תפקידי הפיקוד המובהקים, גם תפקידי מטה שונים. גם מגמה זו יוצרת מגבלה שיש בה כדי לצמצם את מגוון האפשרויות של הקצינים שאינם בעלי רקע קרבי, ובתוכם אוכלוסיית הקצינות כולה.

מגבלה זו משפיעה כבר למן ראשית דרכה של הקצינה בצה"ל. עוד בשירות החובה, כאשר בוחנים מהם תפקידי הקצונה הפתוחים בפני קצינות בשירות חובה, מגלים כי מספרם של תפקידים אלה קטן ורובם גם אינם כל-כך אטרקטיביים. מגוון מצומצם זה פוגע במידת מה במוטיווציה של חיילות בשירות חובה להכשיר עצמן לקצונה. אמנם מלש"ביות רבות מביעות - לפני תחילת שירותן - רצון

כל דיון בתפקידה של האשה בצבא צריך לצאת מתוך הבנה כי ייעודו של הצבא הוא להגן על המדינה בימי מלחמה ובימי שלום כאחד. לפיכך חייב הכוח העיקרי בצבא להיות כוח לוחם. זאת ועוד, חוקי מדינת ישראל קובעים כי חיילת לא תיקח חלק פעיל במלחמה. לכך יש לצרף גם את מדיניות הצבא המוסיפה ואומרת שהבת לא תשרת **באזורי לחימה.**

כל העובדות הללו קובעות במידה רבה את מקומה של החיילת בצבא, ומציבות אותה מחוץ לתחום העיקרי שלו - תחום המלחמה.

זאת ועוד, בשעה שחייל משרת בשירות חובה שלוש שנים, מהווה שירותן של הבנות רק שני שלישים ממשך-זמן זה - שנתיים בלבד. ומעל לכל: כאשר החייל מסיים את שירות החובה שלו נכונות לו עוד כשלושים שנות שירות מילואים, בעוד נשים, למעט יוצא מן הכלל, אינן משרתות במילואים. הדברים הבאים יתמקדו בעיקר בקצינות. זאת משום שמרבית הנשים המתחייבות לשירות קבע באות מקרב הקצינות, ולכן הן דור העתיד ובסופו של דבר הן אלה ששואפות להתמודד על תפקידים בכירים.

סוגי תפקידים

ניתן - אולי באופן מלאכותי - לחלק את התפקידים בצבא לשלושה סוגים.

עם הסוג הראשון נמנים בעיקר מקצועות המטה וההדרכה, וברור שתפקידים אלה יכולים להתבצע בידי נשים.

בסוג השני נכללים תפקידי המפקדים בשטח - ביחידות הלוחמות - ומובן ומוסכם כי נשים לא תבצענה תפקידים אלה. התפקידים מהסוג השלישי הם תפקידים

*קצינת ח"ן ראשית.

שמחה בסיום קורס הקצינות – ומה צופן העתיד?

להיות קצינות, אולם כאשר הן כבר משרתות הן נסוגות, לעתים, ממימושו של רצון זה; ולא דוקא מטעמים של חוסר מוטיבציה – נהפוך הוא.

מדובר בנערות בעלות נתונים גבוהים וכישורים שהצבא יכול להתברך בהם. נערות אלה מעריכות את כושרן ואת יכולתן להפיק מעצמן יותר מאשר נדרש מהן, ויש להן רצון לתרום למערכת. אלא שלעיתים דווקא תפקידה של הבת כחוגרת מעמיד בפניה יותר אתגרים ודורש ממנה רמה מבצעית גבוהה יותר משיידרשו ממנה כאשר תהיה קצינה. יש להדגיש כי הקצונה עצמה היא אתגר. אולם כאשר החיילת נמצאת כבר בעיצומו של השירות הצבאי, יש והיא מעדיפה לעתים להישאר ביחידה שבה היא ממלאת תפקיד מעניין – ושבה היא מצאה כבר את מקומה מבחינה חברתית ומבחינת יחסי העבודה עם המפקדים – על-פני יציאה לקורס קצינות. מצב זה מחדד את הדברים שנאמרו כאן בדבר מגוון התפקידים המוצעים לקצינה הזוטרה – ומדגיש, ביתר שאת, כי נכונות הבנות לצאת לקורס קצינות עומדת ביחס

ישר למגוון התפקידים המיועדים לקצינות.

מקצועות הדרכה לנשים

בתשע השנים האחרונות התרחש בצה"ל תהליך של שילוב מדריכות-נשים בכמה מקצועות העוסקים במתן הדרכה לחיילים. לא היה ספק שבשלב כלשהו – בעקבות העלייה במספר המדריכות – ייווצר לחץ כלפי מעלה ולא תהיה ברירה אלא לפתוח בפני קצינות מקצועות שקודם לכן לא שולבו בהם נשים.

ואמנם דווקא במפח"ש, שהוא הנציג המובהק של חיל מקצועי וקרבי, הסתבר כי בנות אשר סיימו בהצלחה קורסים מקצועיים, ואשר עסקו בהדרכה, רצו לצאת לקורס קצינות – אולם הן התנו זאת בהמשך שירותן במקצועות שבהם הן התחילו, או לפחות בתפקיד הקשור למקצועות אלה.

ואכן בינואר 1988 נפתח, לראשונה בצה"ל, קורס קצינות אג"ם שיצר מעין דמיון למסלול של הגברים. עד לפתיחתו של קורס זה היו

שני מסלולים לבנות: מסלול בסיסי ומסלול פיקודי. מסלולים אלה היו מעין אנלוגיה לקורס הבסיסי ולקורס החי"ר של הבנים, ועם יצירת המסגרת השלישית נוצרה למעשה מסגרת מקבילה למסגרת האג"מית של הבנים. אמנם לא מקבילה באופן מלא, אבל לפחות קרובה לכך באוריינטאציה שלה.

פתיחת הקורס האג"מי העלתה בבת-אחת את המוטיוואציה של הבנות לצאת לקצונה, מכיוון שהיה בו כדי לעורר את הציפייה של הבנות לקורס טוב עם תפקידים בעלי אתגר המצפים להם בעקבותיו. ואכן הקורס התמסד היטב ובנוי היטב, אך עדיין נותרה השאלה החשובה: כיצד לשבץ את בוגרות הקורס. זוהי בעיה חשובה ביותר, שיש לתת עליה את הדעת – כי עליה תקום וטיפול המוטיבאציה של הבנות לצאת לקורס קצינות. אמנם קורס מעניין והשלמה אטרקטיווית מעוררים בקרב הבנות ציפיות, אך אם הן לא תוגשמה בתפקידים מעניינים, ובוגרות הקורס תשובצנה בתפקידים שוליים וחסרי חשיבות – לעתים אף פחותים מן התפקידים שמילאו כחוגרות – יפגע הדבר

במוטיבאציה של בנות נוספות לצאת לקורס זה.
את תפקיד הקצינה יש אפוא למלא בתוכן.

קצינות בתפקידי אג"ם, ותרומתן לצבא

חשיבות העניין מגעת הרבה מעבר לנוגע לבנות עצמן. דומה כי המערכת הצבאית טרם עמדה על התרומה הגדולה שיש לשיבוץ בנות בתפקידי אג"ם מסוימים. מפקדים, שתחת פיקודם משרתות קצינות חמ"ל וקשר, מעידים כבר כיום על התרומה הגדולה שתורמות הקצינות הממלאות תפקידים אלה. הם מציינים את מסירותן ואת אחריותן, המביאות בסופר-ש"דבר לתיפקוד יעיל יותר של המערכת כולה.

אולם, למרות זאת, דרושה הסתגלות של שני צידי המערכת – הן של המפקדים הרואים אשה בתפקידים שהיו בעבר תפקידים גבריים מובהקים, והן של הקצינות עצמן הנדרשות לראשונה למלא תפקידים שמעולם לא מילאה אשה.

ואמנם דומה כי לפתיחת הקורס האג"מי נודעת חשיבות רחבה מאוד, מכיוון שצירופו של קורס זה למערכת קורסי הקצינות מציינת פתיחה של נתיב חדש עבור הקצינות לתפקידי אג"ם והדרכה. אכן מדובר רק באפיק צר, שבו ההשתתפות במלחמה אינה הכרחית, וגם זאת תוך כדי הליכה על חבל דק – אך בכל זאת לפנינו התחלה של תהליך שאין להתעלם ממנו, ויש לעשות הכל כדי לסייע לו להתמיד ולהצליח.

בניית הקצינה לקבע ושילובה במערכת הצבאית

המציאות מלמדת שתפקידים, גם אם נחשבו לפחות יוקרתיים, הופכים – לאחר שיצקו לתוכם תכנים ומשמעות – לתפקידים אטרקטיביים. בסופר-ש"דבר – רגע האמת הוא כאשר הקצינה צריכה למלא את התפקיד. ואז, אם התפקיד הוא בעל תוכן והקצינה חשה שהיא חיונית, היא תמלא את תפקידה ביתר רצון מאשר במקרה שיינתן לה תפקיד יוקרתי אך חסר חשיבות ותוכן.

נשאלת אפוא השאלה היכן, בתוך המערכת הזו, בונים את התשומה – והאם בונים אותה לקבע.

מערך הקבע צריך להיות בנוי באיזון נכון

מערכות 317

לקראת הכנת הכוח למלחמה; אמנם, לשמחנתו, חלק גדול מן השנים אין אנו מצויים במלחמה של-מש – אך, למרות זאת, על הכוח להיות מוכן בזמן אמת.

מרגע כניסתה של הקצינה לשירות קבע, נועדו לה מסלולים מתועלים במטה ובמפקדה. בהמשך לתהליך שתואר כאן, אנו מוצאים כיום יותר ויותר קצינות שמוכנות למלא תפקידים במסגרת המערך הלוחם – תפקידים אשר הצבא אינו מוכן להפקיד בידיהן. ישנן קצינות שמוכנות להיות קצינות-שלישות חטיבתיות, או קצינות תחזוקה חטיבתיות, אבל המערכת, מתוך ראייה שקצין-השלישות האוגדתי והפיקודי חייב לגדול דרך המערכת החטיבתית הנמוכה, אינה מאפשרת לקצינות למלא תפקידים אלה, ובודאי שלא להתקדם בהם. אמנם ישנן בנות שהצליחו להיכנס לתפקידי קצינות-שלישות בחטיבות מילואים, אולם קשה לעלות אל מעבר לזה. המדרגה הגבוהה ביותר שקצינות הצליחו להעפיל אליה עד כה היא עוזרת קצין-שלישות באוגדת מילואים, וגם כאן – בשעת התמודדות על תפקידי קצין שלישות באוגדות מילואים – מתחרים מולן אלה שקודם לכן מילאו תפקידי שדה, והם גם אלה שזוכים בתפקיד.

עניין זה, שהוא כמובן מורכב למדי, גם מעלה שאלה: האם צה"ל יכול להרשות לעצמו, לדוגמה, להחזיק קצין-שלישות אוגדתי לזמן רגיעה וקצין-שלישות אוגדתי במילואים לזמן חרום – ולמעשה לאפשר לקצינה לבנות את השלישות האוגדתית במשך השנים. אם תיפול החלטה כזו, יהיה הדבר כרוך קודם-כל בשינוי תפיסה של החיל המקצועי ואחרי-כך של המפקדים עצמם.

מה צופן העתיד?

ההכרה שיש לשלב קצינות במגוון רחב יותר של תפקידים – חלקם אף תפקידים בכירים – הולכת ומתרחבת בצבא. הנה, לאחרונה נתמנו קצינות-שלישות חיליות בחיל התותחנים ובחיל המשטרה הצבאית. התהליך כולו נמצא בעיצומו והוא כולו תהליך של תפיסות ועמדות. לאחרונה שובצו גם קצינות בתפקידי ראש מדור באג"ם מבצעים, וקצינות אחרות מונו כמפקדות היאחזות, ומסתבר כי הדברים נעשים לא פחות טוב מבעבר – אם לא יותר טוב. אולם עדיין נשארה שאלת הקידום.

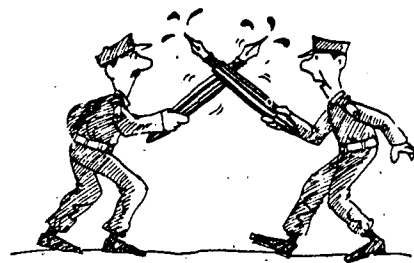
האור שהקצינה בקבע רואה בקצה

המנהרה הוא היום בדרך-כלל בדמות תפקיד רב-סרן. רק מעטות מקרב הקצינות בדרגת רס"ן תגענה לדרגת סא"ל (בעוד שמקרב הגברים בדרגת רס"ן אחוז גבוה לאין שיעור יגיע לדרגת סא"ל).

דומה כי השאלה המרכזית שיהיה צורך להעמיד לדיון אינה רק שאלת קידומן של הקצינות אלא שאלת תרומתן לצבא. יש לראות את הרצון לקידום קצינות לא כרצון להשוות אוכלוסייה מסוימת לאוכלוסייה אחרת, אלא כמגמה להרחיב את הבסיס האיכותי שממנו נבחרים הקצינים לתפקידים הבכירים. ראייה כזו תהיה לתועלת הצבא וממילא תביא לשילובן של קצינות במגוון רחב של תפקידים ולקידומן לתפקידים בכירים יותר.

ספרא וסיפא

הכשרות המפקד בפ"ם - הצעה אחרת

בעקבות מאמרו
של תא"ל עוזי לב
צור, "תכנית
הכשרת המפקד
במכללה לפו"ם
הערכה מחדש"
(מערכות 315-316)

אל"מ בני מיכלסון*

* ראש מחלקת היסטוריה במחלקת ההדרכה במטה הכללי.

המכללה לפיקוד ומטה, אשר נוסדה בתחילת שנות ה-50, הנה בית הספר הבכיר ביותר לכלל קציני צה"ל. ומכיוון שבישראל - בניגוד לרוב מדינות העולם - אין מכללות לקצינים, הרי הלימודים בפר"ם הם בדרך כלל המפגש הראשון של קצין הצבא עם מכללה צבאית, והוא מתרחש לאחר שמונה עד עשר שנות שירות צבאי, כאשר הקצין כבר בדרגת סרן-רבסרן. מצב זה מחייב לשלב בתכנית הלימודים בפר"ם חומר רב, הנלמד בדרך כלל במכללות צבאיות בעולם במשך ארבע שנים. לחניכים, אשר אינם בעלי השכלה אקדמית, נראית משימה זו כבלתי אפשרית. במסגרת האילוצים הללו התנהל פר"ם במשך השנים, כאשר דרך ההתמודדות עם בעיית החומר הרב לעומת הזמן הקצר, הושפעה במידה רבה מאישיותו של מפקד פר"ם ומהרקע שלו.

לכל אלה נוספה הבעיה של העונה האקדמית, שהלימודים בה נעשו על חשבון הזמן שנדרש ללימודים הצבאיים. זמן זה היה קצר ממילא והעונה האקדמית אף ניתקה את רצף הלימוד הצבאי (אם כי פתחה צוהר עבור החניכים אל תחומי המחשבה הצבאית והקנתה להם ידע מסוים, שסייע לגשר על פערי הידע שלהם). אם נבקש לחדד את הבעיה העיקרית של המכללה לפ"ם הרי ניתן להגדירה כצורך לדחוס בשנת לימודים אחת חומר שיש ללמוד במשך חמש עד שש שנים, וזאת עבור תלמידים שזהו המגע הראשון שלהם עם העולם האקדמי.

מה צריכה אפוא להיות תכנית הלימודים בקורס השנתי לפ"ם? תכנית הלימודים בפר"ם (ארוך) צריכה לכלול לימוד מרוכז של התיאוריה הצבאית, לצד מעשה המלחמה, כפי שדרוש לקצינים נבחרים וממוינים של המסלול האג"מי בצה"ל. תכנית הקורס לפ"ם תעוצב כך שתקנה לחניכים הבנה ברמה גבוהה של המלחמה ברמות הטקטיות והמערכתיות,

ותכין אותם להשתמש בתורת הלחימה ובטכניקות הנדרשות, לאור התנאים המשתנים של הלוחמה. הקורס צריך להתמקד ברמה המערכתית, ולהיפתח רק לאחר שנת הכנה שתכלול לימודים באוניברסיטה בקורסים שיוכונו על ידי פר"ם/צה"ל. בעקבות הכנה זו יבואו 49 שבועות של לימודים במכללה לפ"ם עצמה, ואחריה סטאז' של שנה במטה אוגדה (גם שם בפיקוח המכללה לפ"ם). בוגרי פר"ם חייבים להיות מאומנים לקראת יישום מעשי של מדע המלחמה ואמנות המלחמה במבצעי העוצבות בצה"ל, על המבנה המשולב המאפיין אותן. הקורס הארוך לפ"ם צריך לספק לצה"ל זרם מתמיד של קצינים, שחונכו במיוחד לפיקוד ולתפקידי מטה-כללי ברמות המערכתיות. בוגרי פר"ם חייבים לשמש דוגמה לקצינים מקצועיים בעלי מסירות בלתי מתפשרת לעם ישראל ולצה"ל.

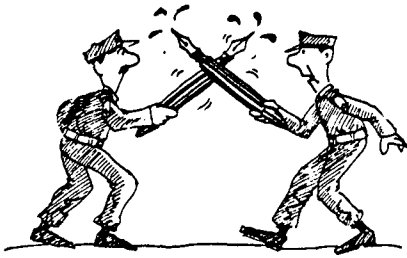
מיון החניכים

חניכי הקורס לפ"ם צריכים להיבחר על ידי מפקד פר"ם עצמו. כל החניכים צריכים להשתתף בקורס בהתנדבות, והמועמדות חייבת להיות מוגבלת לקציני צבא-הקבע בלבד. בחירת החניכים צריכה להתבסס על שלושה גורמים: התאמת החניך ללימודים צבאיים מתקדמים; רקע מקצועי; ומוטיווציה של החניך להשתתף. תהליך המיון יכלול שלושה שלבים: מבחן כניסה; ראיון אישי; ודיון על כל חניך וחניך בראשות ראש מה"ד. על מינהל-הסגל יוטל לבצע סריקה כדי לאתר את המועמדים המתאימים.

תכנית הקורס

הקורס לפיקוד ומטה צריך לכלול שלושה שלבים:

א. החניכים ילמדו מספר נושאים מכינים מערכות 317

מבנה הקורס משקף את התפיסה שביסודו. הוא נפתח בלימוד המחשבה הצבאית הקלאסית והעכשווית. בפרק זה נדרש החניך לפתח את כושרו להתמודד עם בעיות הקשורות לדרך ההתרחשות של האירועים במלחמה ולסיבותיהם, ועם השאלה מדוע החלטות מסוימות מובילות לתוצאות מסוימות. על בסיס זה בוחן החניך את המסקנות לאור עובדות מן ההיסטוריה הצבאית, מניתוח אירוע ומהשתתפות בתרגילים. המגמה הכללית היא לפתח את הבנת החניך בכל הגורמים המשפיעים על בחירת השיטה הטקטית והמערכתית הנכונה והדרך שבה יש לאמץ וליישם גורמים אלה. על מנת לפתח הבנה זו דרושה היכרות עם מצבור של עובדות היסטוריות, שבאמצעותן ניתן יהיה לבסס את תפיסת אופי המלחמה.

בהמשך למבואות צריך הקורס להתמקד בשלושה פרקים עיקריים: הראשון יתרכז בתר'ל ברמה הטקטית בהיבט של הבנת הדינמיות של מבצעי הלחימה במגע ובקרב. פרק זה ישמש בסיס ללימודי הרמה המערכתית, אשר יבואו בהמשך, ויעשה בו שימוש בניתוחי אירוע ובתרגילים, וכן בביקורים בבאליש (או בתרגילים אחרים).

המשך בעמ' 48

ספט' אוק' נוב'	דצמ' ינואר	פבר' מרץ אפריל
תיאוריות צבאיות מבואות תר'ל	תרגול טקטי	אמנות המלחמה
תיאוריה	תר'ל	התפתחות המחשבה הצבאית מהעת העתיקה ועד המאה ה-20
תרגילים	תרגילים וניתוחי אירוע - ברמת נדוד, חט' ואוגדה	תרגילים משולבים
מאי	יוני יולי	אוגוסט
	אמנות המלחמה	התכונות למלחמה
	עידן המלחמה הטואטלית הצבא והתפתחותו בעתיד	עידן המלחמה המוגבלת תולדות ארגון צה"ל
תרגילים	ביקור בתרגילים	תרגילים משולבים ניתוחי אירוע

מעט לעת בדיונים ובשיעורים. תפקידו של השיעור והתרגיל יהיה לפתח את הנושאים החשובים בתחום התיאורטי ובתחום תורת הלחימה, ולטפל בהם במסגרת דיון מכוון. תפקיד המרצים/מדריכים יהיה להגביל את הדיון כשהוא סוטה מהנושא, לבקר ולהעיר בתרגילים ולהעריך את החניכים. על החניכים יוטל ללמוד ואף ללמד איש את רעהו תוך כדי דיונים ומשחקי מלחמה. הפרקים העיקריים של התכנית יתוארו בטבלה שלהלן. על התכנית להיבנות כלימודים מתפתחים של ניהול הלחימה ברמות הטקטית והמערכתית. על הלימודים להיות מכוונים על פי הגישה כי המלחמה היא מדע ואמנות כאחד. כמדע היא מושפעת מעקרונות כלליים הניתנים לבדיקה באמצעות תצפית שיטתית, וכאמנות היא דורשת את יישום העקרונות הללו לתנאי הקרב הספצימיים. על התכנית לבחון את אמנות המלחמה בראייה של העבר, של ההווה ושל שדה הקרב העתידי, כפי שאנו רואים אותו.

תכנית הקורס - פרקים עיקריים

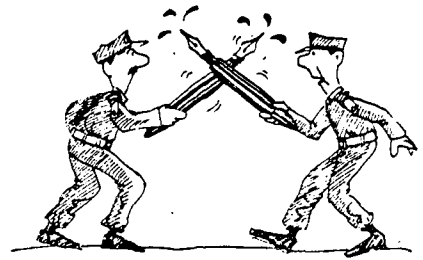
(מבואות) במהלך שני סימסטרים רגילים באוניברסיטה, כפי שיתוכנן על-ידי המכללה לפר"ם. בנוסף לכך ישתתפו בשיעור "אמנות המלחמה ותורות צבאיות", שיכלול סקירת התפתחות אמנות המלחמה מהעת העתיקה ועד לשלהי המאה ה-20. שיעור זה ינוהל על-ידי מרצה להיסטוריה צבאית, שייבחר בעצה אחת עם המכללה לפר"ם.

- ב. בשלב זה ישתתף החניך בקורס לפר"ם, אשר יימשך 49 שבועות, יתנהל במכללה עצמה ויתמקד בתורה הטקטית והמערכתית. הבוגרים יזכו בתעודת בוגר פר"ם המקבילה לתואר "בוגר אוניברסיטה" באמנות המלחמה ובמדע המלחמה.
- ג. הבוגרים ימשיכו את לימודיהם תוך כדי שירות פעיל במטה אוגדה. בתקופה זו על המכללה לפר"ם להמשיך ולשמור על הקשר עם הבוגרים מעט לעת תוך עידכונם בחומר לימוד חדש.

שיטות הדרכה

הקורס צריך לכלול שיעורים ותרגילים, ניתוחי אירוע, תרגילים מבצעיים, ניתוחי קרבות במקום התרחשותם, מחקרים והגשת עבודות בכתב. כהשלמה, על החניכים להשתתף בתרגילים עוצבתיים במרכז האג"ם של העוצבה המתורגלת, ולבקר במפקדות הפיקודים המרחביים ובבאליש. חשיבות לא פחותה יש לייחס להדרכה על-ידי מומחים צבאיים ואקדמאים באמנות המלחמה.

צורת ההדרכה הבסיסית במכללה צריכה להיות השיעור והתרגיל. מספר המשתתפים בכל שיעור ותרגיל לא יעלה על 16, והוא צריך להיות באחריותם של שני קצינים מסגל ההדרכה. מעורבותם של אלה תהיה בנוסף למרצה, והם ישתתפו

מנהיגות ומנהיגים

הרהורים והערות
למאמרו של
תא"ל (מיל')
אברהם איילון
(מערכות 315-316)

אל"מ ע'

נראה שנושא המנהיגות לא ימוצה לעולם. אין כנראה דרך טובה להגדיר את המנהיג הצבאי מראש, כך שאמנם ביום פקודה נוכל לוודא שהמפקדים היותר טובים והמתאימים הם שיוליכו את הגייסות למלחמה. בזמנו ניסו האמריקנים לנצל את המידע, שקנה הצבא הגרמני במלחמת העולם השנייה, ובין השאר הזמינו גנרלים בוגרי המלחמה מהצד הגרמני לסימפוזיונים על בעיות קרב.

אין ספק שניסיון קרבי ניתן להעביר, והאמריקנים הרוויחו הבנה טובה יותר מדיונים וממשחקי מלחמה, שהשתתפו בהם סוסי קרבות וותיקים. אבל האמריקנים רצו יותר מכך. הם ביקשו מהגרמנים לתאר את השיטה, שלפיה בחרו בימי שלום את המפקדים הנכונים למלחמה – הגרמנים הסבירו שאין שום "שיטה" היכולה להבטיח הצלחה מעין זאת. הם למדו, בדרך הקשה, כי מפקדים טובים צומחים במסה ומעש ולא נבחרים מראש. מלימוד העבר מסתבר אמנם שאין הגדרה ואין שיטה: מפקד יכול להיות אדם רגיש וטוב לב, אבל גם רשע מרושע, טיפוס של מורה הרואה צורך ללמד ולהסביר, כמו גם מתנשא יהיר ומבודד. כל מי שינסה למצוא תכונות משותפות לגדולי המצביאים בהיסטוריה הרחוקה "יצליח" בכך, משום שעל אלכסנדר הגדול חניבעל ונפוליון, כמו גם על משה רבנו ועל יהושע בן נון אפשר לומר הכל. אבל כשעוסקים במנהיגים בדורות האחרונים העניין מסתבך מעט: כי מונטגומרי היה טיפוס שונה לחלוטין מסלים, ופטון מברדלי, גודריאן מרומל ושניהם מפורץ-מאנשטיין. לא היה כנראה שום דבר משותף באישיותם של איזנהאור ומק-ארתור – ובכוונה השוויתי בין מפקדים מאותה אומה. וכי בישראל המצב שונה? האמנם רב הדימיון בין המצביאים שהנהיגו את צה"ל בשנות ה-60 המפוארות? מה משותף לאלופים טל, ויצמן ושרון ולמפקדם,

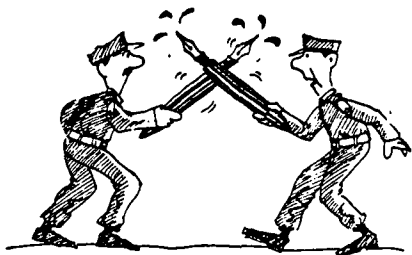
הרמטכ"ל דאז, יצחק רבין? מדובר אמנם בבני אותה תקופה, שגדלו באותה חברה קטנה, הכירו האחד את השני, אך האמנם יש להם אישיות דומה? האמנם היה דיין בעל קווי אופי ואישיות כמו אלה של יגאל ידין – ושניהם היו רמטכ"לים באותו צבא באותו עשור שנים ושניהם "ניהלר" מלחמות באותה סביבה אסטרטגית ובמערכות ביטחון לאומי דומות – אז מה?

זאת ועוד, האמנם נכון להגדיר תכונות מנהיגות צבאית למ"כ, למפקד אוגדה ולאלוף פיקוד באותם מונחים ובאותה דרך? אנו משתבחים בכך שאין אצלנו אקדמיות לקצינים והמפקדים צומחים מלמטה – האם לא אפשרי שכך אנו מאבדים את מי שיכול היה להיות מק-ארתור או פטון סלים או מונטגומרי, אבל נשר בדרך כי היה חיל גרוע כטוראי ואפילו (רחמנא ליצלן) כמ"כ וכמ"מ? הגישה הכוללנית המנסה להצביע על תכונות אוניוורסליות לכל הרמות ובכל המצבים מובטח לה להיכשל (האמנם אין הבדל בין אלוף שבונה את הכוח לבין אלוף שמפעיל את הכוח, האם משניהם נדרשות תכונות זהות?).

עם זאת אין להרים ידיים. הרי הגרמנים בכל זאת הצליחו, כפי שכתב לידל-הארט, לבנות את המפקדים הטובים בהיסטוריה הצבאית (ראה סוף ספרו "הצד השני של הגבעה"). לדעתי, הסוד טמון בכך שנפסיק לחפש הגדרות למנהיגים (אין דבר כזה לדעתי!) ונתרכז בבניית מערכת שתיתן גם בידי מי שאינו אלכסנדר מוקדון או נפוליון את האפשרות ללמוד את המקצוע; אפילו אלה השקיעו בכך המון זמן, והרי רובנו אינו מגיע לקרסוליהם. יותר מכך, עלינו להתרכז בשיטה שתבטיח, שבצבא תמוצה יכולתו של הכוח הלוחם לא בזכות גאוניותו של מפקד בודד אלא עקב יכולתה המשותפת

המשך בעמ' 48

מערכות 317

הישראלי, למעט חלקם, הנוגע ישירות לשלב הנדון. בתוך כך, ראיתי לחיוני להדגיש אותה פעילות של כוחותינו בשלב הפתיחה, אשר השפיעה על תוצאות המערכה.

המסרים והצגתם – המסר העיקרי, כפי שראיתי לנכון להציג, הוא הנחות-היסוד לתפיסת המתקפה הסורית והגורמים שהשפיעו על יישומה. יוזכר, כי התפיסה הסורית התבססה על שקלול ייחודי של גורמי הזמן, המרחב ויחסי העצמה מול התנאים הקונקרטיים של זירת הלחימה והנתון של הנחיתות הבסיסית מול צה"ל. שיקולים אלה יצרו נוסחה, שנועדה להוות מענה להשגת יחסי העצמה ההכרחיים. זו הוותה בסיס לתכנית המערכתית ונתפסה כתנאי להצלחתה. הפרת נוסחה זו צפויה הייתה לשבש את התכנית כולה. לשם יישומה נדרשו הסורים:

- א. להשיג הפתעה אסטרטגית (שאכן הושגה) כשיטה למניעת תגבור זירת הלחימה מראש על-ידי הצד הישראלי.
  - ב. להשתלטות מהירה על שטחנו (תוך כ- 24-12 שעות) כדי להקדים את הדירתם של כוחות העתודה של צה"ל במרחב – ובכך נכשלו.
- התהליך שהביא לכישלון זה כלל שני מרכיבי-יסוד: הליקויים בתפקוד הסורי, מחד גיסא, ופעילות של כוחות מוגבלים של צה"ל, שנמצאו באותה העת בזירה**.
- מאידך גיסא. גורמים אלה שימשו בהמשך בסיס להפקת הלקחים ולהתאמת הפתרונות בתכניות מתקפה סוריות שפותחו לאחר המלחמה. לאור האמור, מצאתי לנכון לפרט את חלקם והשפעתם של גורמים אלה במאמרי.

** הסד"כ המשמעותי, שהחכר ע"י ד"ר איתן, נצבר ברמת הגולן בשלב מאוחר יותר, החל מבוקר 7 באוקטובר 1973, ואינו רלוונטי לשלב הנדון לעיל – ליל 6-7 באוקטובר כאשר נפרצה הגזרה הדרומית.

מאמרי "מערכה התקפית סורית ברמת הגולן במלחמת יום הכיפורים" (מערכות 314) עורר תגובות אחדות, המשקפות לדעתי את העניין שהקוראים מגלים בתחום זה.*.

לא אוכל להתייחס לכל ההערות. אתרכו במסגרת זו, בחלק מטיעוני של אל"מ (מיל) ד"ר זאב איתן (מערכות 315-316). עקרונית, גם אני שותף לביקורתו לגבי פרק הסיכום, אולם, זה כל מה שניתן היה להעלות על הכתב. באשר לטיעוני האחרים, נראה כי יש מקום להעמיד דברים אחדים על דיוקם, או ליתר דיוק להחזירם להקשרם הנכון.

לסוגיית מטרת המאמר – עיסוקו של המאמר הוא בצד הסורי, כאשר תיאור המהלכים הישראליים הוגבל ביועין למימד של רקע, כדי לאפשר ראייה כוללת ומאוזנת יותר של שני הצדדים, מבלי לחרוג ממטרת המאמר.

כמטרת המאמר, ראיתי הצגת חתך מערכתי, המתוחס בזמן, במגמה לבחון את תפיסת המתקפה הסורית ואת יישומה בשלבה הראשון של מלחמת יום הכיפורים (9-6 אוקטובר 1973). זאת, הן בשל אקטואליות הנושא והן בשל העדר התייחסויות קודמות.

היבטים מדיניים-אסטרטגיים של מלחמה זו, לרבות סוגיות כגון ההפתעה, תוצאות המלחמה והשלכותיה לא הורחבו במודע. נראה לי, שהדיון בשאלות אלה חשוב דיו עד כי ראוי להתייחסות נפרדת. כמו-כן, לא הורחב הדיבור לגבי הליקויים האסטרטגיים והמערכתיים של הצד

* כאן ברצוני לתקן טעות שלי באחד הנתונים. בניגוד לכתוב בתוכן המאמר, צוין בטעות במרשם (עמ' 28) שהחטיבות המשוריינות 43 ו-51 הסוריות חדרו בגזרת ציר "רשת", בעוד אלו חדרו במרת הצייר "טרויה", על בסיס ההבקעה של חטיבת ח"ר 33. הטעות היא שלי – ועליה התנצלותי.

מתקפה סורית ברמת הגולן – דברים והקשרם

בעקבות מאמרו
של אל"מ (מיל)
ד"ר זאב איתן
(מערכות 315-316)

סא"ל (מיל) צבי

הלזול באויב – הופתעתי ממסקנתו החמורה של ד"ר איתן בעניין "הלזול באויב", אליה הגיע בעקבות תאורי את הליקויים הסוריים לעומת האמור לגבי חלק מפעילות כוחותינו. יצוין, שככלל אני נוטה לזלול באויב, ובפרט לא בסורים. כן לא הטלתי ספק במוכנות הסורית הטובה למלחמה וביתרונות, שצברו במהלך הפתיחה.

עם זאת, הכשלים והליקויים שאפינו את התפיסה הסורית ואת יישומה בפועל היוו, כאמור, מרכיב חשוב בכישלונם ומצאתי לנכון להבליטם. באשר לצה"ל, הרי לצד הביקורת, גם הדגשתי שאותם הכוחות המוגבלים, שפעלו בראשית המערכה, הם שחרצו את גורלה על-ידי שיבוש המאמץ הסורי. זאת בלא קשר למוכנותו הכוללת ולהחלטות המערכתיות במהלך הלחימה. יתרה מכך, תרומתם של כוחות אלה גוברת על רקע תנאי הנחיתות והליקויים בניהול המערכה ע"י הצד הישראלי.

מעבר לסוגיות אלה אני רואה מקום להגיב על מספר הערות נוספות, שבחלקן נראות לי מגמתיות:

- השואת המאמר למודל של אפלטון אינה רלוונטית: לא תיארתי מודל של אידאל מול המציאות, אלא תכנון מול ביצוע.
- לא נראה לי ענייני לטעון לקשר שבין הליקויים הסוריים בתפקוד, בפיקוד ובשליטה ובכושר הלחימה, לבין העובדה שליקויים דומים נתגלו, בחלקם, גם בתפקודו של צה"ל. באותה המידה אינה רלוונטית השוואת יכולת לחימת הלילה הסורית הנמוכה לעובדה שכוחותינו חסרו אמצעי ראיית לילה.
- לא יהיה זה נכון (ובפרט לגבי המקרה הנדון) – שבו מדובר בקרב מגננה קשה שנכפה על צה"ל בתנאי נחיתות) לבחון את תוצאות המלחמה על פי מספר האבדות. ובודאי אין להתנות את ההערכה לתפקוד כוחותינו במספר הנפגעים. מספר האבדות אינו גורע מהערכה לתרומתם, כפי שהערה זו אינה מבטאת "לזול באויב".
- לא ברור לי כיצד הובן מדברי "סוריה למדה את הלקח, כי במלחמה לא תשיג את רמת-הגולן". להיפך, קבעתי כי "שחרור רמת-הגולן היה ונותר היעד הסורי העיקרי, כאשר ללקחי מלחמת יוה"כ נודעת חשיבות רבה

בעיצוב תפיסת המלחמה העכשווית של סוריה."

תיקון טעות

בשם ספרו של שמעון גולן כפי שמופיע בגיליון 315-316 עמ' 58 נפלה טעות. השם הנכון הוא: **מדות ומאבק בימי מרי – האקטיוויזם בתנועת העבודה מול האקטיוויזם במחתרות הפורשות בשנים 1946-1945**.

המשך מעמ' 39

יכולים או צריכים להכתיב עבורה החלטות, ולפחות במקרה שלי גם אינם מנסים לעשות זאת, אך הם בהחלט יכולים לתרום לאיכותו של הדין, המתקיים בתוך המערכת, בסוגיות מרכזיות של ביטחון ישראל.

הערות

1. אין הכוונה לזלול חלילה בתרומתם של מחקרים ומאמרים קודמים להארת המסגרת ונדבכים מסויימים של הדוקטרינה הצבאית. בעברית ראויים לציון מיוחד בהקשר זה הפרסומים הבאים:

ישראל טל, "תורת הבטחון של ישראל – רקע ודינמיקה", מערכות 253 דצמבר 1976.

דן הורביץ, "הקבוע והמשתנה בתפיסת הבטחון של ישראל", מלחמת ברירה, תל-אביב, הקיבוץ המאוחד, 1985.

ד"ר אריאל לויטה

המשך מעמ' 45

הפרק השני והארון ביותר יתמקד בדרג המערכת, שבו יילמדו התכנון והביצוע של מערכות שונות. הוא כולל ניתוח מגוון רחב של מבצעים ומערכות ומתמקד בנושאים מרכזיים שבהם מעורבים הזרועות והחילות השונים וכן השתתפות בתרגילים ברמת הפיקוד תוך ביקור בפקידים השונים ולימוד אופי העבודה בהם. על שני פרקי אומנות המלחמה להסתיים בהשתתפות של החניכים בתרגיל פיקודי

עם כוחות, אשר יקדימו אותו שני ניתוחי מערכה בשטח. לבסוף, לאחר שהחניך עסק במרבית הזמן של הקורס בבחינת ניהול המלחמה, יהיה עליו ללמוד בקצרה כיצד מדינת ישראל וצה"ל מתכוננים למלחמה בימי רגיעה. בפרק זה תעשה השוואה בין ההתפתחויות הצבאיות האחרונות לבין התפתחות צה"ל ותורת הביטחון בשנות החמישים והשישים, זאת במטרה לבדוק מהם המאמצים הנוספים שעל צה"ל לעשות כדי לשפר את יעילותו המבצעית במלחמה הבאה.

הערכת החניך

המכללה לפר"ם חייבת להיות מוסד מסמך, וכדי לזכות בהסמכה על החניכים להשיג בתום לימודיהם את הציון 80 לפחות. הערכת החניכים תיעשה יום-יום ע"י המדריכים. בנוסף להשתתפות בשיעורים, בניתוחי האירוע ובתרגילים, יוטל על החניך לכתוב עבורה קצרה על כל פרק תיאורטי; לנתח לפחות תרגיל אחד שבו השתתף, ולכתוב שתי עבודות רחבות היקף; האחת – ברמה הטקטית והשנייה – ברמה המערכתית. ולבסוף בסיום הקורס יידרש כל חניך להיבחן בעל פה בחינה ממושכת ע"י וועדה מסמיכה.

אל"מ בני מיכלסון

המשך מעמ' 46

של המפקדה שבראשה הוא עומד. מערכות פיקוד ושליטה נכונות הן הדרך להשפיע על איכות הפיקוד, וככל שהרמה גבוהה יותר, עולה חשיבותה של המפקדה. אם יבוא הגאון, המפקדה לא תפריע לו. עם זאת מובן, שאסור לוותר על איכות המפקדים. זה התחום שבו יש להשקיע ומהר. שם נשיג את הרווח הגדול ביותר בהשקעה הכספית הקטנה ביותר – לא באיתור המנהיגים אלא בטיפוח המפקדים, ועניין זה ראוי למאמר בפני עצמו.

אל"מ ע

אריה שלו

**שיתוף-פעולה
בצל עימות**

משטר שביתת הנשק
ישראל-סוריה 1949-1955

גורדון לויט

גוי של שבת

דן שיכמן

התשה

האסטרטגיה המדינית
של מצרים הנאצרית
בעקבות מלחמת 1967

מחשבות על המלחמה

מבית 'מערב' יצאנו מדינאים, ספרים חדשים